

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ. MUSA'NIN HALEFİ YEŞU VE YEŞU KİTABI

Sultan BULUT

Danışman
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK

İZMİR – 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hz. Musa’nın Halefi Yeşu ve Yeşu Kitabı” adlı çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/11/2022

Sultan BULUT

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hz. Musa'nın Halefi Yeşu Ve Yeşu Kitabı

Sultan BULUT

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmanın amacı, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam açısından kıymetli bir konuma sahip olan Yeşu'nun hayatını ve önemini ortaya koymaktır. Üç semitik dinde Yeşu hakkındaki inançların bazıları benzerlik gösterse de farklılıklar da mevcut olduğundan çalışmamızda Yeşu ve Yeşu Kitabı her dinin kendi bakış açısı ve terminolojisi temel alınarak incelenmiştir.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmamızın konusu, önemi, amacı açıklanmış ve kapsamı tanımlanmış; çalışmamızda kullandığımız kaynaklar ile çalışmanın yöntemi ortaya konmuş ve araştırmamız esnasında karşılaştığımız zorluklar da açıklanmıştır.

Birinci bölümde tarihsel ve kültürel bağlamda Yeşu; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kültüründe olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiş olup, Yahudilikte Yeşu açıklanırken askeri ve dini liderliği ele alınarak bu doğrultuda vadedilmiş toprak inancı ile peygamberlik hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise ilk olarak Yahudi Kutsal Kitapları konusu özetlenmiş, Yeşu Kitabı'nın bu metinler arasındaki konumu ortaya konmuş, kutsal bir metin olarak Yeşu Kitabı'nın kompozisyonu ve içeriği değerlendirilmiştir. Bu bölümün son kısmında, Yeşu'nun Yahudi kutsal literatüründeki yeri incelenmiş, sonuç bölümünde ise, Musa'nın halefi olan Yeşu, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kültürü açısından karşılaştırılmış, Yeşu'nun önemi doğru bir şekilde anlatılmaya gayret gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşu, Yeşu Kitabı, Hz. Yuşa, Yahudilik, Tevrat, Vadedilmiş Topraklar.

ABSTRACT

Master's Thesis

Moses' Successor Joshua And The Book of Joshua

Sultan BULUT

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Philosophy and Religious Sciences Program

The aim of this study is to discuss the life and importance of Joshua, who has a valuable position in terms of Judaism, Christianity and Islam. Although some of the beliefs regarding Joshua in the three Semitic religions are similar, there are differences as well, therefore, in this study, the Book of Joshua and Joshua himself were examined based on the perspective and terminology of each religion.

Our study consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, the subject, importance and purpose of our study are explained and its scope is defined; the sources we used in our study and the method of the study were revealed and the difficulties we encountered during our research were also explained.

In the first chapter, Joshua has been examined under three main headings, namely in Judaism, Christianity and Islamic culture in terms of historical and cultural context, and while explaining Joshua in Judaism, information about the promised land belief and prophecy is given by considering his military and religious leadership.

In the second chapter, firstly, the subject of Jewish Holy Books was summarized, the position of the Book of Joshua among these texts was revealed, and the composition and content of the Book of Joshua as a sacred text were evaluated. In the last section of this chapter, the place of Joshua in the Jewish holy literature was examined, and in the conclusion chapter, Joshua, the successor of Moses, was compared in terms of his place in Judaism, Christianity

and Islamic culture, and the importance of Joshua was tried to be explained appropriately.

Keywords: Joshua, Book of Joshua, Joshua, Judaism, Torah, Promised Land.

HZ. MUSA'NIN HALEFİ YEŞU VE YEŞU KİTABI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA YEŞU

1.1. YAHUDİLİKTE YEŞU	7
1.1.1. Askeri Bir Lider Olarak Yeşu	7
1.1.1.1. Vadedilmiş Toprak İnanç	7
1.1.1.2. Kenan Topraklarının Ele Geçirilmesi ve Bölüştürülmesi	13
1.1.1.2.1. Kenan Topraklarının sosyokültürel ve ahlaki durumu	13
1.1.1.2.2. Kenan Topraklarının Ele Geçirilmesi	16
1.1.1.2.3. Kenan Topraklarının Bölüştürülmesi	24
1.1.2. Dini Bir Lider Olarak Yeşu	26
1.1.2.1. Bir Yahudi Olarak Yeşu	26
1.1.2.2. Yahudilikte Peygamber İnanç	29
1.1.2.3. Dini Bir Lider Olarak Yeşu	33
1.2. HİRİSTİYANLIKTA YEŞU	36
1.3. İSLAM KÜLTÜRÜNDE YEŞU	40

İKİNCİ BÖLÜM
KUTSAL BİR METİN OLARAK YEŞU KİTABI

2.1. YAHUDİ KUTSAL KİTAPLARINA GENEL BAKIŞ	47
2.2. YEŞU KİTABININ İÇERİĞİ	52
2.2.1. Yeşu Kitabı'nın Kompozisyonu Problemi	52
2.2.2. Kitabın İçeriği	55
2.3. YEŞU'NUN YAHUDİ KUTSAL LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ	65
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	78

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
M.Ö.	Milattan Önce
Thk.	Tahkik Eden
PAÜİFD	Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kelime olarak “haber getiren” manasında olan peygamber¹, genel anlamda Tanrı ile halkın arasında bağ kuran kişi olarak düşünülmektedir. İslam kültüründe peygamberler, Allah’ın emir ve yasaklarını halka tebliğ eden araçlardır. Yahudilikte de benzer olarak, Tanrı ile halkın arasındaki bağı kurup Tanrı’nın emir ve yasaklarını halka aktaran kişilerdir.

Yahudi inancına göre en büyük peygamber olarak kabul edilen Musa’nın halefi olan Yeşu’ya, Musa zamanından itibaren peygamberlik görevi verilmiştir. Musa ve Harun vadedilmiş topraklara girmeden vefat etmeleri üzerine Yeşu, İsrailoğulları’nın başına lider olarak geçmiştir. Yeşu döneminde kutsal topraklar fethedilmiş ve İsrail kabileleri arasında pay edilmiştir. Yahudilikte önemli bir konuma sahip olan vadedilmiş toprakların hangi kabileye neresinin pay edildiği konusunun temel delillerini oluşturması açısından Yeşu ve Yeşu kitabı değer arz etmektedir.

Tezimizde de Yahudilik açısından büyük öneme sahip vadedilmiş toprakları fetheden, orayı İsrailoğulları arasında bölüştürüp paylarını dağıtan Musa’nın halefi Yeşu’nun kimliğini ve önemini ortaya koymayı hedeflemekteyiz. Bu amaçla Yeşu’ya dair bir kitabın da parçası olduğu Kutsal Kitabın içeriğini ortaya koymaya çalışacağız. Bu doğrultuda Yeşu’nun kimliğine dair çalışmamız iki ana başlıktan oluşmaktadır. İlki “Tarihsel ve Kültürel Bağlamda Yeşu” ismini taşımaktadır. Buna göre bir Yahudi olarak Yeşu’nun askeri ve siyasi liderliği ile dini liderliği gibi konular ele alınacaktır. İkinci bölümde ise “Kutsal Bir Metin Olarak Yeşu Kitabı” ele alınacaktır. Metnin mahiyeti ve içerik tahlili ortaya koyulacaktır.

Konunun daha net olarak zihinlerde canlanabilmesini sağlamak amacıyla Yahudi tarihini ana hatlarını ortaya koymak gerekecektir. Buna göre; Yahudi tarihi Hz. İbrahim ile başlamaktadır. İbrahim, İshak ve Yakup’u² içeren döneme *Atalar Dönemi* denilmektedir. Yahudiler kendilerini etnik olarak ataları İbrahim, Yakup ve

¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, **DİA**, İstanbul, 2007, Cilt XXXIV, ss. 257-262.

² Tanrı ile güreşir ki İsrail kelimesi Yakup’un lakabıdır. Yakup’un soyundan gelenlere de İsrail unvanına dayanılarak İsrailoğulları denilmiştir.

İshak'a dayandırmaktadırlar.³ Hz. Musa'ya Tanrı tarafından İsrailoğulları'nın Mısır esaretinden kurtarma görevi verilmesi üzerine onun peygamberlik vazifesi başladığı döneme de *Musa Dönemi* adı verilmektedir. Musa'nın vefatından sonra İsrailoğulları'nın başına sırasıyla Yeşu, hâkimler, krallar geçmiştir. Bu dönem ise *Hâkimler Dönemi* olarak adlandırılmaktadır.⁴

İsrailoğulları 400 veya 430 yıl Mısır'da yaşamışlardır.⁵ Bu döneme Mısır Dönemi de denilmektedir. Bu dönem, İsrailoğulları'nın geniş bir aileden on iki kabileden meydana gelen kalabalık bir topluluğa geçiş sürecini oluşturmaktadır. İsrailoğulları, bu dönemde kısa bir refah şgreci yaşadıkta sonra esaret hayatı başlamıştır. Onları Firavun Paro'un zulmünden ve esaret hayatından kurtaran Hz. Musa olmuştur. İsrailoğulları'nın, Musa önderliğinde Mısır'dan çıkıp mucizevi olarak Kızıldeniz'den geçmeleri, daha sonra da Sina Dağı'nda burada Musa'nın Tanrı ile İsrailoğulları adına ahitleşmesi Yahudi tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Bu ahit kapsamında Tanrı tarafından Musa'ya uyulması gereken kuralları içeren Tora verilmiştir. Daha sonra vadedilmiş toprakların ele geçirilmesi için Musa, oraya keşif yapmaları için on iki casus göndermiştir. Bu casuslardan on tanesinin olumsuz raporları üzerine İsrailoğulları, Kenan topraklarında yaşayan halkla savaşmak istemeyerek isyan etmişler ve Mısır'a geri dönmek istemişlerdir.

Tanrı ile yaptıkları ahitin gereğini yerine getirmedikleri ve Tanrı'ya itaat etmeyip isyan etmeleri sebebiyle Tanrı, İsrailoğulları'nı kırk yıl boyunca çöl sürgününe mahkûm etmiştir. Ayrıca bu sürgünün sonunda, halka olumlu rapor veren iki kâşif Yeşu ve Kaleb dışında yirmi yaş üzeri hiç kimse vadedilmiş topraklara giremeyeceklerdir. İsrailoğulları'nın kırk yıl boyunca çöldegeçirdikleri bu süreç Çöl dönemi olarak da isimlendirilmiştir. İsrailoğulları bu dönem boyunca çok büyük boyutlarda olmasa da zaman zaman itaatsiz tutumlar sergiledikleri olmuştur.⁶

Hz. Musa'dan sonraki M.Ö 1200'den itibaren Saul'un kral ilan edildiği M.Ö 1020'ye kadar olan döneme *Hâkimler Dönemi* denilmektedir.⁷ Bu dönemde ilk olarak

³ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *DİA*, İstanbul, 2013, Cilt XLIII, ss. 187-197.

⁴ Baki Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, ss. 62-67.

⁵ *Yaratılış*, 15/13; *Çıkış*, 12/40.

⁶ Gürkan, Cilt XLIII, ss. 187-197.

⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mystreri'larına*, Kabalcı yayınları, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2000, Cilt 1, s. 223.

İsrailoğulları'nın başına tezimizin de konusu olan Yeşu geçmiş ve onun önderliğinde vadedilmiş topraklara girilmiştir. Yeşu'nun ölümünden sonra ise "hâkimler" olarak adlandırılan seçilmiş dinî liderlerin önderliğinde yerleşik ziraî düzene geçilmiştir. İsrailoğulları bu dönemde kendilerini düşmanlarının elinden kurtarmak ve doğru yola iletmek için gönderilen hâkimlerin çabalarına ve uyarılarına rağmen Kenanlı kavimlerin yolundan gidip İsrail Tanrısı yerine bu kavimlerin tanrılarına tapmışlardır.⁸ Kabileler ilk kez bu dönemde yerleşik düzene geçmiş, Yahuda ve Bünyamin kabileleri güneye, diğer on kabile ise kuzeye yerleşmiştir.

Yeşu'dan sonra İsrailoğulları'nın başına üç büyük kral gelmiştir. Bunlar Saul, Davut ve Süleyman'dır. Peygamber Samuel, İsrailoğulları'nın talebi ve Tanrı'nın izniyle Saul'u⁹ kral seçmiştir. İsrailoğulları'nın ilk kralı seçilen Saul, Filistîlerle savaşmış ve bunlara karşı büyük başarılar elde etmiştir. Ancak savaşlardan birinde Saul, Golyat¹⁰ ile savaşmaya cesaret edememiştir. Filistîli komutan Golyat'ı Davut öldürünce şöhreti bir anda artmıştır. Kral Saul'ün ölümünden sonra da Samuel peygamber Davut'u kral olarak seçmiştir. Kral Davut, Kudüs'ü fethederek krallığın merkezi yapmış¹¹, 12 İsrail kabilesini yeniden tek merkezde birleştirmiş ve İsrailoğulları altın çağlarını onun döneminde yaşamıştır. Krallık Hz. Davut zamanında en geniş sınırlarına ulaşmıştır.¹²

Kral Davut'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman geçmiştir. Kral Süleyman, komşu krallıklarla anlaşma yoluna gitmiş, bu topraklarda barışı tesis etmiş ve Kudüs'te de bir Mabed (Bet-Amikdaş) inşa ettirmiştir. Bu mabed, Yahudi halkının dinî ve millî hayatının merkezi hâline gelmiştir. Böylece *I. Mabed Dönemi* başlamıştır. İsrailoğulları, Süleyman'ın krallığında hem bir devlete hem de bir mabede sahip olmuşlardır. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, İslam kültüründe önemli peygamberler arasında görülen Hz. Davut ve Hz. Süleyman, Yahudi inancında ise sadece önemli krallar arasında sayılmaktadır.

Kral Süleyman'ın ölümünden sonra kuzeydeki on kabile İsrail Krallığı adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Yahuda ve Bünyamin kabileleri ise güneyde Kudüs

⁸ Hâkimler 2/20-21.

⁹ Saul, İslam kaynaklarında Tâlût olarak geçer.

¹⁰ Golyat, İslam kaynaklarında Câlût olarak geçer.

¹¹ Gürkan, Cilt XLIII, ss. 187-197.

¹² Eldar Hasanoğlu, "Yahudilik", **Dinler Tarihi I-II**, Ed. Mustafa Alıcı ve Süleyman Turan, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 374.

merkezli Yahuda Krallığı'nı kurmuştur.¹³ İsrail Krallığı bu dönemde M.Ö. 722'de Asurlular tarafından işgal edilmiş ve yıkılmış, orada yaşamını sürdüren İsrail kabileleri sürgüne gönderilmiştir. Yahudiler Babil'de yetmiş yıl sürgünde kalmıştır. Bu dönem *Babil Sürgünü* olarak bilinir. Babil Sürgünü, Perslilerin bölgeye hâkim olmasıyla sona ermiştir. Persler'in Bâbilliler'i yenilgiye uğratmasının ardından bölgenin yeni hâkimi olan Pers Kralı Koreş M.Ö. 538'de sürgündeki İsrailoğulları'nın Yahuda'ya dönmelerine izin vermiştir.

Sürgünden dönen İsrailoğulları Ezra'nın önderliğinde mabedi yeniden inşa etmiş, böylece Yahudi tarihinde *II. Mabet Dönemi* başlamıştır. Bu döneme Koreş'in görevlendirdiği Ezra'nın reformları damgasını vurmuştur. Ezra, Tora'yı yeniden yazmasından dolayı yazıcı olmasının yanında öğretmen, kâhin, yasa koyucu olarak da görülmüştür. Rabbinik Yahudilikte Musa'nın Tora'sı ile ilgili çalışmaları nedeniyle önemli bir kişilik olan Ezra, merkezi bir sembol olarak görülmüştür. Rabbanî Yahudi din adamları tarafından Ezra'nın Babil sürgünü sonrasında gerçekleşen reformların merkezinde görülmesinin yanı sıra Kutsal kitap dönemi ile kendi dönemi arasında bir köprü görevi gördüğünü kabul etmektedirler.¹⁴ Kutsal Kitapta Ezra ve Nehemya Kitapları Ezra'nın kaleme aldığı düşünülmektedir.¹⁵ Ayrıca Talmud'da Tarihler Kitabının kendi döneminde olan kısımları da Ezra'ya atfedilmektedir.¹⁶ Yahudi inancında yaptığı reformlar ile ön planda olan Ezra, *İkinci Musa* olarak tanımlanır.¹⁷

Ezra ile ilgili bu iddialar ve onun İkinci Musa olarak tanımlanması zaman zaman onun Yeşu ile de aynı kişi olabileceği şeklindeki düşünceleri akla getirmektedir. Oysaki Yeşu, gençliğinden beri Musa'nın yanında bulunup İsrailoğulları ile birlikte onun Mısır'dan çıkışında, Sina Dağında, vadedilmiş toprakların sınırında Ürdün Nehrinin ötesinde, beraber taşıdıkları Toplanma Çadırında Musa'nın yanında olmuş, o ölene kadar da en sadık öğrencisi olmayı sürdürmüştür. Tanrı'ya olan güven ve itaati hiç sarsılmamış, bu güven ve itaati İsrailoğulları'na sürekli telkinde bulunarak onların moral motivasyonunu yüksek tutmayı başarmıştır. Tanrı'ya olan bu sadakatinin mükâfatı olarak da Musa'nın giremediği vadedilmiş topraklara girmek Yeşu'ya nasip

¹³ Gürkan, Cilt XLIII, ss. 187-197.

¹⁴ Ali Osman Kurt, **Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması**, Ankara, 2006, ss. 129-132.

¹⁵ Bkz. Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2016.

¹⁶ Baba Batra, 15a.

¹⁷ Baba Batra, 15a.

olmuştur. Mısır'dan vadedilmiş topraklara erişme ümidiyle çıkan İsrailoğulları'nın bu emellerine kavuşması Yeşu önderliğinde gerçekleştiğinden Yeşu'nun Yahudilerin gözünde değeri oldukça fazladır. Yeşu, Tanrı'dan bizzat vahiy almış ve İsrailoğullarının peygamberliği ile aynı zamanda komutanlığını da yapmıştır. Bu anlatılan olaylar ile Ezra'nın bahsedilen olayları tarihsel açıdan bariz farklılık gösterdiğinden Ezra'nın Yeşu olması mümkün görünmemektedir.

Yahudi inancına göre, ilk olarak Hz. İbrahim'e vadedilip girilmesi Yeşu'ya nasip olmuş ve bu toprakların kutsiyeti günümüzde de devam etmektedir. Bu durum hem İslam kültüründe hem de Yahudi inancında çok önemli bir yer tutan Yeşu'nun daha yakından tanınması gerektiği ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamız ile böyle bir konunun aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma yapılırken üç semitik dinin bakış açıları esas alınmıştır. Yeşu'nun kronolojik olarak Musa'dan sonra gelmesi ile İsrailoğulları'na gelen bir peygamber ve komutan olmasından dolayı Yahudi inancındaki görüşlere ağırlık verilmiştir. Bu arada onun İslam ve Hıristiyanlıktaki konumu ve önemi ele alınmak suretiyle bu tarihsel kişiliğin kimliği layıkıyla ortaya konulmaya gayret gösterilmiştir. Başka bir ifadeyle bu çalışmada asıl konumuz Yeşu'nun Yahudilik tarihindeki yerini belirlemektir. Hıristiyanların ve Müslümanların konuya dair görüşlerinin zikredilmesi ise onun Yahudilikteki yerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir.

Araştırmanın Kaynakları

Elimizdeki mevcut Tevrat nüshalarına göre Hz. Musa'ya atfedilen Tora'dan hemen sonra Yeşu Kitabı gelir. Bu kitapta Yeşu'nun Hz. Musa döneminde ve sonrasında İsrailoğulları adına Tanrı'nın emriyle, yardımcılarıyla yaptıkları ele alınmaktadır. Dolayısıyla bizim çalışmamız da bu kitabın planına göre şekillenmiştir. Ama şunu da unutmamak gerekir ki Yeşu Hz. Musa'nın halefi olduğu için sadece Yeşu

kitabında değil Musa'ya atfedilen Tora metinlerinde de kendisinden söz edilen bir kişiliktir. Bu nedenle Yeşu'nun gerçek tarihi kişiliğinin ortaya konulabilmesi için bu metinlerde yer alan bilgilerin de dikkate alınması gerekir. Çalışmamızda çoğu zaman Yaradılış, Çıkış, Sayılar ve Levililer gibi metinlere başvurmamızın nedeni de budur. Kutsal Kitapların dışında Yeşu hakkında fazla Türkçe kaynağın bulunmamasından İnterpreters Bible gibi önemli bir kaynağın Yeşu Kitabı ile ilgili bölümünde yer alan makale ve açıklamalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamızın Hıristiyanlık bölümünde temel olarak Yeni Ahit, Kilise babalarının kitaplarından faydalanılmıştır. İslam bölümünde ise Kur'an-ı Kerim ve tefsirleri ile Peygamberler tarihi, İslam ansiklopedisi ve İslam halk kültürüne ait eserlerden istifade edilmiştir. Yeşu hakkında Türkçe müstakil bir çalışma bulunmamasından kaynak konusunda bazı zorluklar olsa da ulaşabildiğimiz kaynaklardan faydalanılmaya gayret gösterildi.

Yöntem

Musa'nın halefi Yeşu ve Yeşu Kitabı başlıklı tezimizi yazarken öncelikle literatür taraması yaptık. Kaynaklarda konumuz ile alakalı tespit ettiğimiz kısımları inceledik. Çalışmamızı önemli bir kişilik olarak Yeşu ve Yeşu Kitabı olarak iki bölüm şeklinde gerçekteştirdik.

Birinci bölümde, Yahudilikte Yeşu'nun konumu ve önemini ortaya koymaya çalıştık. Aynı zamanda Hıristiyanlık ve İslamda da Yeşu'nun nasıl anlatıldığını, bu dinlerde de nasıl bir yere sahip olduğu üzerinde çalışmalar yaptık. Yeşu'nun üç semitik din açısından ne anlam ifade ettiğini ulaşabildiğimiz kaynaklardaki bilgiler ölçüsünde karşılaştırdık.

İkinci bölümde ise, Yeşu Kitabının daha iyi anlaşılması için öncelikle Yahudi Kutsal kitapları hakkında bilgi verdik. Yeşu kitabının bu kitaplar arasında nerede olduğunu gösterdik. Son olarak ise Yeşu kitabının kompozisyonu problemini ele aldık ve içeriğinde bahsedilen olaylar hususunu anlattık.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA YEŞU

1.1.YAHUDİLİKTE YEŞU

Yahudilikte Yeşu önemli bir karakterdir. Kendisine atfedilen Yeşu Kitabı mevcuttur. Yeşu'nun askeri ve dini kişilikleri ön plana çıkmaktadır. Sırasıyla bunları görelim.

1.1.1. Askeri Bir Lider Olarak Yeşu

Tora kronolojisine göre Yeşu MÖ 1450 - MÖ 1370 yılları arasında yaşamış ve tıpkı atası Yusuf gibi¹⁸ 110 yaşında vadedilmiş topraklarda vefat etmiştir. Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın lideri konumunda olan Yeşu'nun peygamberlik kişiliğinin yanında komutan kişiliği de bulunmaktadır. Resmi olarak kral unvanına sahip değildir. Ancak onun mutlak hükümdar olduğu Yeşu Kitabı 1/18. pasukta kabilelerin ifadelerinden anlaşılmaktadır¹⁹: “Her kim sana başkaldırır ve ona emrettiğin her şeyde sözlerini dinlemezlerse öldürülecektir.” Yahudi inancında bir kral yetmiş ileri gelenden oluşan bet din ve peygamber tarafından atanmaktadır. Yeşu böyle bir atama olmadan henüz Hz. Musa hayatta iken askeri bir kişiliğine şahit olmaktadır. Askeri bir komutan olarak Yeşu, otuz bir Kenan kralını mağlup ederek kutsal toprakları fethetmiştir. Bunlara dayanarak Yahudi din adamları Yeşu'ya “fatihlerin başı” veya “Efraim kabilesinden kraliyet başı” olarak tanımlamaktadır.

1.1.1.1.Vadedilmiş Toprak İnancı

Semitik bir din olan Yahudiliğin her dinde olduğu gibi temel inançları bulunmaktadır. Ahit, vadedilmiş toprak inancı, seçilmişlik ve mesih inancı bunların başında gelmektedir. Yahudi inancına göre İsrailoğulları ile Tanrı arasında ahit bağı bulunmaktadır. Bu bağlamda Tanrı, Nil Nehrinden Fırat Nehrine kadar olan Kenan

¹⁸ Yaratılış 50/26.

¹⁹ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

diyarını İsrailoğulları'na vadedmektedir. Vadedilmiş toprak inancının ahit kavramından zuhur ettiği görülmektedir.²⁰ Yahudi din adamları vadedilmiş topraklar bir başka deyişle kutsal topraklar için ülke manasına gelen *aaretz*, onun dışındaki tüm yerlere de ülke dışı anlamındaki *hutz haaretz* deyimini kullanmışlardır.²¹

Yahudi inancına göre MÖ 1800'lü yıllarda olduğu düşünüldüğü, Tanrı ilk olarak Yahudi atası olan Hz. İbrahim'e Kenan topraklarını vadedmiştir.²² Kenan toprakları için vadedilmiş topraklar, İsrail toprakları, kutsal topraklar ve Filistin ifadeleri de kullanılmaktadır.²³ Nitekim Yaratılış Kitabı 15/8. pasukta, Tanrı'nın İbrahim'e Mısır Irmağından Fırat Nehrine kadar olan toprakları vadedtiği bahsedilmektedir.²⁴ Ancak Tesniye Kitabı 11/24. pasukta İsrailoğulları'nın ayak basacakları her yerin onların olduğu ve sınırlarının da çölden Lübnan'a, Fırat Irmağı'ndan Akdeniz'e kadar uzanacağı bildirilmiştir. Buna ilaveten Yeşu Kitabı 1/3. pasukta da Tanrı'nın tıpkı Musa ile konuştuğu gibi İsrailoğulları'nın ayaklarının basacağı her yeri onlara verdiğini görmekteyiz.

Tanrı'nın İsrailoğulları'na vadedtiği bu bölge, Tora'da Kenan diyarı olarak geçmekte ve İkinci Mabad Döneminden itibaren burası arz-ı mev'ud şeklinde bahsedilmektedir.²⁵ Arz-ı mev'ud yani vadedilmiş toprakların tam sınırları Sayılar Kitabı 34/3-5. pasuklarda şu şekilde ifade edilmektedir: "Güney sınırınız Tsin Çölü'nden Edom sınırı boyunca uzanacak. Doğuda, güney sınırınız Lut Gölü'nün uç kısmından başlayacak. Akrep Geçidi'nin güneyinden Tsin'e geçip Kadeş-Barnea'nın güneyine dek uzanacak. Oradan Hatsar-Addar'a ve Atsmon'a, oradan da Mısır Vadisi'ne uzanarak Akdeniz'de son bulacak."

Lübnan ve Suriye'nin de bir kısmını içine alan Kenan toprakları yaklaşık 6000 mil kare olup, bu topraklarda Semitik kabilelerin yanında Hint – Avrupa ırkından istilacılar yerleşik olarak o bölgede bulunmaktaydılar. Amoritler, Kenanlılar ve Yebusiler'in oluşturduğu kabileler Semitik Kabileler olarak adlandırılmaktaydılar.

²⁰ Ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, *Dinler Tarihi I-II*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.400.

²¹ Reuven Firestone, **Yahudiliği Anlamak İbrahim'in Çocukları**, Çev. Çağlayan Erendag, Levent Kartal, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 131.

²² Mark F. Whitters, "Israel and Judah", Encyclopedia Of World History, ed. Marsha E. Ackermann ve Michael J. Schroeder ve Janice J. Terry ve Jiu-Hwa Lo Upshur ve Mark F. Whitters, Facts On File Yayınevi, New York, 2008, Cilt I, ss. 215-216.

²³ Seda Özalkan, **Siyonizm Karşıtı Yahudiler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 26-27.

²⁴ Yaratılış 15:8. Abdurrahman Küçük, "Arz-ı Mev'ud", **DİA**, İstanbul, 1991, Cilt III, 442-444.

²⁵ Küçük, Cilt III, 442-444.

Hint – Avrupa istilacıları ise; Hitiler veya Piliştiler'den oluşan kabilelerdi. İsrailoğulları, Tanrı tarafından kendilerine vadedilen Kenan toprakları'nda yaşayan kavimlerle uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Bu kavimlerin en başında Piliştiler ile Amalekler, Amonitler, Yebusiler ve diğerleri gelmektedir.²⁶

İsrail toprakları, Yahudiler tarafından yeryüzünün merkezi ve Tanrı'nın kutsallığının tecelli ettiği topraklar olarak kabul edilir. Bu toprakların merkezi Kudüs (Yeruşalayim) ve Kudüs'ün de merkezinde Siyon Dağı ile birlikte mabet çevresi bulunmaktadır. Kudüs'ün merkezi kabul edilen yerlerde Tanrı'nın kutsallığının en üst seviyede bulunduğu inanılmaktadır.²⁷ Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmek için getirdiği yer, aynı zamanda Hz. Davut'un ahit sandığını getirip muhafaza ettiği yer, sonradan Hz. Süleyman tarafından yapılacak olan Süleyman Tapınağı'nın merkezinde olan muallak taşı aynı yerdir. Yahudi inancında bu denli kutsiyet ifade eden yer Kudüs'tür. Kudüs'ü ilk inşa edenler ise Yebuslar'dır. Bu sebeple Kudüs'ün ilk adı Yebusilere atıfla *Yebûs*'tur. Yine Kudüs için Urşalim, Şalim gibi isimler de kullanılmıştır.²⁸ Tora'da Kudüs, Şalem ismi ile zikredilirken²⁹, ilk defa Yeşu Kitabında Yeruşalayim ismiyle anılmaktadır.³⁰ Bu kutsal şehir Hâkimler kitabında da Yevus (Yebûs) ismi ile bahsedilmektedir.³¹

Bir Yahudi efsanesine göre; Tanrı, dünyayı yarattığı sırada gökteki ihtişamlı tahtından bir taş alarak boşluğa fırlatmıştır. İnsanların dünya gözüyle göremeyeceği bir bağ ile Tanrı'nın göktek, tahtına bağlı olan bu taş yeryüzüne inerek dünyayı oluşturmuştur. Daha sonra Tanrı, bahsedilen bu taşın düştüğü yere Yeruşalayim (Kudüs) şehrinin inşa edilmesini emretmiş ve o şehri dünyanın merkezine konumlandığını, diğer bütün şehirlerin Kudüs etrafında bulunacağını ifade etmiştir. Söz konusu taşın ismi *Even Şatih* yani *Nirengi Taşı*'dır.³²

²⁶ Yusuf Besalel, "Kenan", **Yahudi Ansiklopedisi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2001, Cilt II, s. 319.

²⁷ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İsam Yayınları, İstanbul, 2012, s.127.

²⁸ Yusuf el-Karadâvi, **Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs**, Nida Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 55.

²⁹ Yaratılış 14/18: "Şalem kralı Malkitsedek ekmek ve şarap çıkardı. O, yüce Tanrı'ya rahipti."

³⁰ Yeşu 10/1: "Yeruşalayim kralı Adoni-Sedek, Yeşu'nun Eriha'yı ele geçirip kralını ortadan kaldırdığı gibi, Ay kentini de ele geçirip tümüyle yıktığını, kralını öldürdüğünü, Givon halkının da İsraililer ile bir barış antlaşması yapip onlarla birlikte yaşadığını duyunca büyük korkuya kapıldı."

³¹ Hâkimler 19/10-11: "Ama adam orada geceleme istemedi. Cariyesini alıp palan vurulmuş iki eşekle yola çıktı. Yevus'un karşısında bir yere geldiler. Yevus'a yaklaştıklarında gün batmak üzereydi. Uşak efendisine 'Yevusluların bu kentine girip geceyi orada geçirelim' dedi."

³² Suzan Alalu, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo ve Sara Yanarocak, **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 206.

Tanah'ta Yeruslayim ismi toplam 667 defa geçmektedir. Bu şehir Tora'da yalnızca bir yerde Şalem olarak geçmektedir; Yaratılış 14/18. Yahudi dini inanışında kutsal olandan en kutsal olana bir hiyerarşi bulunmaktadır. Mişna'da bu hiyerarşi açıkça anlatılmıştır.³³ Yahudi dini hukuku (şeriatı) olan Alaha'da Kenan Diyarının kutsal olduğu ve Yeruslayim'in ise en kutsal olduğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi de Kodeş ha Kodeş bir diğer deyişle Kutsallar Kutsalı bu şehirdeki mabedde olmasıdır.³⁴

Hız. İbrahim, İshak ve Yakup kutsal toprak olan Filistin bölgesinde toplam 230 sene yaşamalarına rağmen hiçbir toprak sahibi olamamışlardır. İsrailoğulları'nın Mısır'da geçirdiği esaret hayatı ve çöldeki yılları da hesaba katıldığında, İsrailoğulları'nın Tanrı'nın vadettiği topraklardan mülk sahibi olmaları yaklaşık 700 yıl sonra mümkün olabildiğini görmekteyiz. Vadedilmiş topraklar ilk olarak Yeşu önderliğinde fethedilmiş ve topraklar İsrailoğulları arasında bölüştürölüp mülk edinilmiş, ancak Yeşu orada bir devlet kurulamadan vefat etmiştir. Yeşu'dan sonra gelen 200 yıl süren hâkimler dönemi ile devlet kurulmuş ve 100 yıl süren krallar dönemi (Şeul, Davud ve Süleyman dönemi) ile bu devam ettirilmiştir. Yahudi devletinin kurulduğu bu dönem *altın çağ* olarak nitelendirilmektedir.³⁵

Tanrı'nın Hız. İbrahim'e Kenan topraklarının vaadini bu kez de İsrailoğulları'nı Mısır'daki esarettten kurtarıp oradan çıkaran Hız. Musa'ya tekrarlamıştır. İsrailoğulları eğer Tanrı'ya inanıp güvenirlerse, emir ve yasaklarına uyarlarsa Tanrı Kenan topraklarını onlara teslim edeceğini söylemiştir. Ancak İsrailoğulları'nın yaptıkları yanlışlardan dolayı kırk yıl çöl hayatına mahkûm edilmişler ve Hız. Musa'nın Mısır'dan çıkardığı nesilden Yeşu ile Kalev dışında yirmi yaş üzeri hiç kimse kutsal toprakları görememişlerdir. Vadedilmiş topraklara keşif için Hız. Musa'nın gönderdiği on iki kâşiften on tanesi olumsuz rapor verip bunun üzerine halkın da ye'se kapılması üzerine Tanrı, İsrailoğulları'na kırk yıl çöl sürgünü cezası vermiştir.

Vadedilmiş topraklara yalnızca İsrailoğulları'ndan yirmi yaş üstü olanlar değil aynı zamanda Hız. Musa ile Harun da girememiştir. Çölde taş a sayı vurunca "*Tanrı'nın sizin için çıkarttığı su*" demek yerine "*sizin için kayadan su çıkarttık*"

³³ Mişna, Tahorot, Kelim Risalesi 1/1-9.

³⁴ Yusuf Besalel, **Yahudi dini öğeleri ile sarmalanmış bir kent: Yeruslayim**, (10/07/2019), <https://www.salom.com.tr/haber/111191/yahudi-dini-ogeleri-ile-sarmalanmis-bir-kent-yerusalayim>, (03/10/2022).

³⁵ el-Karadâvî, ss. 55-57.

demişlerdir. Bunun üzerine Tanrı, kendisini yok sayarak sarf edilen sözlerinin karşılığı olarak Hz. Musa ve Harun'u vadettiği toprakları görememeleriyle cezalandırmıştır. Daha sonra pişman olup hemen özür dileyerek tövbe etseler de İsrailoğulları'nın lideri konumunda oldukları için Tanrı cezalarını geri çekemezdi. Çünkü eğer burada Hz. Musa ve Harun'un cezalarını geri çekerse Tanrı'nın halkın içinden seçtiği peygamberlerine ayrıcalık yaptığı düşüncesine kapılanlar olabilirdi. Bu sebeple cezaları geçerli olmuş ve Hz. Musa ile Harun da vadedilmiş topraklar fethedildiği sırada halkın başında olamamışlardır. Onların çölde vefatından hemen sonra halkın başına lider peygamber olarak Yeşu geçmiştir.³⁶

Tanrı tarafından İsrailoğulları'na vadedilen Kenan toprakları Yeşu'nun liderliğinde Tanrı'nın yardımlarıyla savaşarak fethedildiğine inanılmaktadır. Tanrı'ya güvenip itaat eden Yeşu ve yirmi yaş altındaki halk, kutsal toprakları fethetmişlerdir. Yahudi tarihi açısından oldukça önemli yere sahip olan Tanrı tarafından İsrailoğulları'na vadedilmiş toprakların ilk fethi ve bu toprakların pay edilmesi Yeşu Kitabında da detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Araştırmacılardan bazıları vadedilmiş toprakların fetih hikâyesinin diğer kutsal metinlerde olduğu gibi bir kurgu olduğunu savunmaktadırlar.³⁷ E. Meyer ve G. Hoelscher fetih anlatısının tarihsel gerçekliğinin bulunmadığını ve Yeşu'nun efsanevi bir kahraman olduğunu savunmaktadırlar. Yehezkel Kaufmann bu görüşün tam aksine kutsal kitap geleneğini kabul etmekte ve Yeşu'yu bir dönemin tarihsel lideri olarak görmektedir.³⁸ Ayrıca Kenan bölgesindeki arkeolojik kazıların sonucunda söz konusu fetihlerin ve yıkımlar ile yanıkların kalıntılarının olmadığını söyleyen araştırmacılar bulunmaktadır.³⁹ Bir başka araştırmacılara göre Yeşu Ay şehrini fethetmiş ve şehirdeki tüm canlıları öldürdükten sonra şehri yakmıştır ve bu yıkım, yakımın kalıntılarının bugüne kadar durmaktadır. Buna ilave olarak da Yeşu'nun talimatı üzerine kralların

³⁶ Abdurrahman Küçük ve diğerleri, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s. 306. Yusuf Besalel, "Yeoşua", **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2002, Cilt III, ss. 779-780; Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 38-39.

³⁷ Gheorghe E. Mendenhall, *Antik İsrail'in İnanç ve Tarihi Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Giriş*, Çev. Mia Pelin Özdoğru, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 105.

³⁸ Yohanan Aharoni ve S. David Sperling, "Joshua" **ENCYCLOPAEDIA JUDAICA**, ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, ABD, 2007, Cilt XI, s.442.

³⁹ Firestone, s.34.

cesetlerini bir mağaraya konulup büyük taşlarla mağaranın önü kapatılmıştır. Bahsedilen bu taşların günümüze kadar geldiğini düşünüyorlardı.⁴⁰

Yahudi inancında önemli bir konuma sahip olan vadedilmiş topraklara İsrailoğulları'nın bir gün mutlaka geri döneceği düşüncesi bulunmaktadır. Hak ettikleri ve yoldan sapmadıkları takdirde kutsal topraklar onlara bahsedilecektir.⁴¹ Babillerin sürgününden sonra İsrailoğulları'nın vadedilmiş toprakları ele geçirme çabası olmasına rağmen bu mümkün olamamıştır.⁴² Talmud'da kutsal topraklara yerleşmeyi teşvik eden ve oradan toprak satın alınmasını kolaylaştırıcı hükümler ile Yahudi olmayan kimselere toprak satılmasının hoş görülmemesinin yanı sıra vadedilmiş topraklara toplu olarak göç hoş görülmemiştir.⁴³ Hasidi Yahudiler, temel inançlarında var olan, bu topraklara tekrar sahip olabilmeleri mesih'in Dünyaya gelip Yahudilere liderlik etmesi gerektiği mesih inancına dayanarak İsrail Devleti'nin insan eliyle kurulmasını doğru bulmamaktadırlar. Zira Hasidi Yahudiler ile bazı Ultra-Ortodoks Yahudilere göre 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması, meşin kuracağı Tanrı'nın Krallığını geciktirmiştir. Çünkü Tanrı ile yapılan ahit ihlal edilmiş ve İsrail Devleti insan eliyle kurulmuştur.⁴⁴

Bir görüşe göre, Yahudilere ait olan topraklar vadedilmiş, Yahudi olmayanlara ait olanlar ise vadedilmemiş topraklardır. Şayet bir Yahudi günahkâr bile olsa, dürüst bir Yahudi olmayan kimseden toprak satın aldığı anda orası vadedilmiş toprak olmaktadır. Yahudi olmayan bir kimse de Yahudi birinden toprak satın alırsa orası vadedilmemiş toprak olmaktadır. Bu görüş çerçevesinde kutsal topraklardan Yahudi olmayanların çıkarılması ideolojisi ortaya çıkmıştır. Siyonizm düşüncesinde de bu görüşün savunulduğu söylenmektedir. Bu sebeple Kenan topraklarındaki Yahudi olmayan kişileri çıkarıp Yahudi olanların yerleşmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁴⁵

Yahudilikte kutsal topraklara bağlı olarak yapılan ibadetler bulunmaktadır. Bu ibadetler kutsal topraklardan ve oradaki tapınaktan başka bir yerde uygulanamazdır.

⁴⁰ *Yeşu; Güçlü ve Yürekli bir önderin öyküsü*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 15-26.

⁴¹ İsmet Eşmeli, "İnanç ve İbadetlere Etkisi Bağlamında Yahudi Sürgünü", PAUIFD, Cilt 8, sayı 2, Denizli, 2021, ss. 1046-1061.

⁴² Firestone, s.132.

⁴³ Gürkan, **Yahudilik**, s.128.

⁴⁴ Canan Seyfeli ve Hüseyin Akdemir, "Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Topraklar Fikri: İsrail Karşıtlığı", Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, sayı 2, Aralık 2020, ss. 240-262.

⁴⁵ Israel Shakak, **Yahudi Tarihi Yahudi Dini**, Çev. Ahmet Emin Dağ, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 27-28.

Bunlardan en önemlisi kurban ibadetidir. Yahudi inancına göre kurban ibadeti ancak Süleyman mabedinde yapılabilmektedir. Bundan dolayı günlük duaların yanı sıra Pesah (Fısıh) ve Yom Kipur (Kefaret) günlerinde edilen duaların son sözü olarak bir sonraki bayramı Kudüs'te geçirme temennisinde bulunulur.⁴⁶ 613 mitzva'nın yaklaşık yüz tanesini oluşturan kurban ibadeti, Süleyman mabedi yıkılmadan evvel Yahudilikte temel ibadetlerden biriydi.

Kurbanın tamid, hatat, şılamim, musaf gibi farklı çeşitleri bulunmaktadır. Mabedin yıkılması ve Yahudilerin Kenan topraklarından sürgün edilmesi ile bütün kurban ibadetleri terk edilmek zorunda kalındı. Ortodoks Yahudilere göre Süleyman mabedi yeniden inşa edildiğinde kurban ile ilgili hükümler tekrar yürürlüğe girecektir. Ortodoksların aksine Yeniden yapılanmacı Yahudi mezhepleri kurban ibadetinin artık tamamen kalktığını savunurlar.⁴⁷

1.1.1.2. Kenan Topraklarının Ele Geçirilmesi ve Bölüştürülmesi

İsrailoğulları'nın kendilerine Tanrı tarafından vadedildiğine inandıkları Kenan topraklarının ilk olarak kısaca sosyal kültürel yapısı ele alınıp, daha sonra bu toprakların fethi ve paylaşılması hususu ele alınmıştır. Kenan Diyarının fethi ve İsrail kabileleri arasında bölüştürülmesi Yeşu Kitabında detaylı olarak anlatıldığından dolayı bu bölümde konu ile ilgili kitaplar ve ansiklopedi maddelerinin yanı sıra temel olarak Yeşu Kitabından faydalandık.

1.1.1.2.1. Kenan Topraklarının sosyokültürel ve ahlaki durumu

Kenan Diyarı veya Kenan Ülkesi olarak bilinen topraklarda yapılan arkeolojik kazılara göre ilk buluntular yaklaşık M.Ö. 12.000 yıllarında Natuf kültürüne ait olarak bulunmuştur.⁴⁸ Bu bölgede en eski yerleşik hayata dair kalıntılar ise Eriha şehrinde M.Ö. 5000'lere ait kalıntılar olduğu söylenmektedir. Hurma diyarı olarak bilinen bu şehrin tarihinin 10000 yıl öncesine dayanıp dünyadaki ilk yerleşim bölgesi olarak

⁴⁶ Firestone, s.131.

⁴⁷ Adam, 2015, s.102.

⁴⁸ Ayşe Bursalı, **İsrail'deki 12,000 Yıllık Köy Toplayıcılıktan Tarıma Geçişi Belgeliyor**, (23/02/2016), <https://arkeofili.com/israildeki-12000-yillik-koy-toplayicilikten-tarima-gecisi-belgeliyor/>, (03/10/2022).

düşünülmektedir.⁴⁹ Ayrıca Kenan Diyarının ilk sakinleri *Amâlika kavmi* olduğu bilinmektedir. Bazı araştırmacılar Amâlika kavminin Arapların atası olduğunu kabul ederler.⁵⁰

İsrailoğulları Kenan topraklarını fethettikleri dönemde bu coğrafyada Şem'in soyundan gelenler, Anakim veya Nefilim ismi verilen dev cüsseli ırk, Hori ırkı ve ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturan Ham'ın soyundan gelen on iki farklı Kenan halkı yaşamlarını sürdürmekteydi. Kenan diyarında Sami kökenli diller konuşulmaktaydı. Bu ülkedeki halk, yaşanan büyük kavimler göçü ile savaşımlardan etkilenmiştir ve ülkeye yeni halklar gelmiştir. Raşi⁵¹, Kenan diyarının aslında Nuh peygamber tarafından Şem'in soyuna verildiğini ancak Ham'ın soyundan olan Kenaniler'in bu topraklara geldiğini söyler. Raşi'nin bu görüşüne göre Kenaniler bu ülkenin sahibi değildirler. Ülkenin sürekli göç alması, birçok halkın gelip yerleşmesine rağmen burada en çok kültürel anlamda damga vuran Kenan halklarıdır ve bu sebeptendir ki bu coğrafya Kenan Ülkesi olarak isimlendirilmiştir.⁵²

Ülkede yaşayan Kenan halkları: Kenaniler, büyük cüsseleriyle meşhur olan Emoriler, Hitiler, Hiviler, Periziler, Yebusiler ve Girgaşilerdir. Ürdün ve Akdeniz kıyılarında Kenaniler, dağlık kesimlerde Emoriler, güney kesimlerde ve özellikle Yeuda dağında Hitiler, Efrayim ve Menâşe topraklarında ve Lübnan bölgesinde Hiviler, yine Efrayim ve Menâşe topraklarında Periziler, Yerusalayim (Kudüs) çevresinde Yebusiler yerleşmişlerdir. Girgaşiler'in yerleşim bölgelerine dair bir bilgi yoktur ancak Yeşu'nun kutsal topraklara gitmeden önce gönderdiği uyarıyı dikkate alarak ülkeyi terk eden kabile olarak bilinmektedir.⁵³

Kenan halkları tek bir krallık altında toplanamayıp birbirinden bağımsız küçük krallıklar kurmuşlardır. Bu krallıklar siyasi birlik kuramayıp birbirleriyle çekişmekteydiler. Kenan halkları, büyük şehirler inşa edip dayanıklı surlarla çevirmişlerdi. Halk, savaş arabaları ve demirden silahlar da yapmaktaydılar.⁵⁴ Kenan halkı zeytinlikler dikmeyi, bağlar dikmeyi, meyve üretmeyi biliyorlardı. Süt ve balın

⁴⁹ Bünyamin Erul, Kudüs ve Aksa, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 229.

⁵⁰ Lutfullah Karaman, "Filistin", DİA, İstanbul, 1996, Cilt XIII, ss. 89-103.

⁵¹ Raşi, 22 Şubat 1040 - 13 Temmuz 1105 yılları arasında yaşamış olan Talmud ve Tanah'ın ilk kapsamlı tefsirlerini yazan Yahudi din âlimidir.

⁵² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁵³ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁵⁴ Yeşu 17/16-18.

diyarı Kenan topraklarında yaşayan halkın evleri iyi eşyalarla doluydu.⁵⁵ Ayrıca Kenan halkı ticarete de kendini geliştirmişti.⁵⁶ Hatta öyle ki, Yaratılış 38/2 “Yeuda orada, ismi Şua olan bir tüccarın kızını gördü. Onunla evlendi ve gerdeğe girdi.” Pasukta geçen tüccar kelimesinin Kenanlı manasında kullanıldığı görüşü mevcuttur. Bu görüşe göre vad edilmiş topraklar Mezopotamya – Mısır ticaret hattı üzerinde olmasından dolayı Kenan Ülkesi olarak isimlendirilmiştir. Yani orası bir nevi *Ticaret Ülkesi*dir.⁵⁷ Ticaret vetarımı ön planda tutan Kenan halkı medeniyet olarak da gelişmişlerdi. İlk alfabenin ortaya çıkması bunu desteklemektedir.⁵⁸

Kenan halkı ticaret, tarımsal üretim, şehir inşa etme gibi konularda başarılı olsalar da ahlaki yönden iyi durumda değillerdi. Tanrı, İsrailoğulları’na bu toprakları verdiği zaman bu Kenan halkı ile hiçbir zaman antlaşma yapmamalarını, kız alıp vermemelerini ve Kenanlıların yaptıkları sunakları yıkmalarını, Kenanlıların ana tanrıçası olan *Aşera* putlarını devirmelerini ve diğer bütün putlarını da yıkmalarını buyurmuştur.⁵⁹ Zira Tanrı, putperestliğe kayan bir şehrin üzerinde yaşayan halkı ve tüm canlılarıyla beraber yok edilip yakılmasını emretmektedir.⁶⁰

Yaratılış kitabı 15/16. pasukta Tanrı İsrailoğulları’na “Buraya ancak dördüncü nesil dönecek; zira Emoriler’in günah sınırı bu zamana kadar tamamlanmayacak” buyurmuştur. Burada Emoriler, tüm Kenan halkını temsil etmektedir. İsrailoğulları için bahsedilen dört nesil şunlardır: Mısır’a gelen Levi, Keat, Amram ve Mısır’dan çıkan Hz. Musa. Söz konusu pasukta Yahudi din adamlarının görüşlerine göre, Tanrı’nın ne kadar sabırlı ve adaletli olduğu görülmektedir. Çünkü Tanrı, günah sınırı dolmayan kimseyi cezalandırmaz ve günahkârlığının en zirvesinde olan bir kişiye bile *teşuva* (tövbe etme) şansını vermektedir.⁶¹

Savaşı kazanan tarafın fethettikleri şehri tamamen yok etmesi geleneği antik çağda sıkça uygulanmaktaydı. Bu şehirlerin yok edilmesi genellikle ırkçı veya politik sebeplerle olmuşken, Yeşu önderliğinde İsrailoğulları’nın Kenan topraklarını fethederken şehirleri yok etmelerinin sebebi Yahudi din adamlarınca dini-egitsel

⁵⁵ Tesniye 6/10-12.

⁵⁶ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁵⁷ Moşe Farsi, **Tora ve Aftara: Bereşit**, Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2010, Cilt I, ss. 304-305.

⁵⁸ L. Karaman, Cilt XIII, ss. 89-103.

⁵⁹ Tesniye 7/1-5.

⁶⁰ Tesniye 13/12-18.

⁶¹ Farsi, 2010, Cilt I, s. 105.

olarak yorumlanmıştır. Kenan halkı putperestlik ve ahlaksızlıklarından dolayı ülkede yaşatılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca yine Yahudi din adamlarının vurguladığına göre Yeşu, Tora'nın bir şehir ile savaşmadan önce barışçıl bir teslim çağrısında bulunmaları gerektiği emrini Kenan halkı üzerinde de uygulamıştır. Yeşu'nun bu çağrısına kulak verip sadece Girgaşi halkı ülkeyi terk etmiştir. Givon halkı da İsrailoğulları ile barış yapmıştır. Bunlar dışında kalan otuz bir kral ile Yeşu liderliğinde İsrailoğulları savaştılar ve bu kralları mağlup ettiler. Tanrı'nın emirleriyle İsrailoğulları fethettikleri şehirleri yok edip yaktılar.⁶²

1.1.1.2.2. Kenan Topraklarının Ele Geçirilmesi

Tanrı tarafından ilk olarak Hz. İbrahim'e vadedilmiş, daha sonra Hz. Musa'ya vaadi yinelenmiş Kenan topraklarının ele geçirilmesi Yahudi inancında önemli bir yere sahiptir. İsrailoğulları, Mısır esaretinden Hz. Musa önderliğinde kurtulup Tanrı'nın kendilerine vadettiği toprakları ele geçirmek üzere yola koyulmuşlardır.

Hz. Musa, vadedilmiş toprakların fethi için Kenan ülkesine Negev bölgesinden⁶³ giriş yapmalarını söyleyerek keşif yapmak üzere on iki casus göndermiş ve bu kişilerin o topraklardaki halkın gücünü, ülkenin ne durumda olduğunu, topraklarının verimli olup olmadığını araştırmalarını hatta cesaretlerini toplayarak oradaki meyvelerden getirmelerini istemiştir.⁶⁴ Negev bölgesi, Kenan diyarının en verimsiz topraklarıdır. Tüm verimsizliğine rağmen bu topraklarda yerleşim yerleri mevcuttu. Yeşu Kitabında bu bölgede yirmi dokuz şehir olduğu kabul edilmektedir. Bahsi geçen bölgedeki şehirler şunlardır: Kavtseel, Eder, Yagur, Kina, Dimona, Adada, Kedeş, Hatsor, Yitnan, Zif, Telem, Bealot, Hatsor, Hadata, Keriyot, Hetsron (Hatsor), Amam, Şema, Molada, Hatsar Gada, Heşmon, Bet Pelet, Hatsar Şual, Beer Şeva, Bizyotya, Baala, İyim, Etsem, Eltolad, Kesil, Horma, Tsiklag, Madmana, Sansana, Levaot, Şilhim, Ayin ve Rimon.⁶⁵ Negev bölgesinde bulunan tüm bu şehirlerin sayısına bakıldığında otuz sekiz olduğunu görürüz. Bu husus hakkında üç

⁶² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁶³ Negev kelimesinin anlamı, kuruluk veya kuru bölgedir. Negev bölgesi ise, Kenan topraklarının güneyindeki çöllük bölgeye verilen isimdir. Günümüzde İsrail sınırları içerisinde bulunan bu bölge "Necef çölü" olarak da adlandırılmıştır.

⁶⁴ Sayılar 13/17-21.

⁶⁵ Yeşu 15/21-32.

farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre burada sayılan otuz sekiz şehirden dokuz tanesi Şimon kabilesine aittir. Şimon kabilesine ait olanlar dışında yirmi dokuz şehir bulunmaktadır. İkinci görüşe göre, bu listede sözü edilen şehirlerden bazıları birkaç isimle ifade edilirdi. Bu gerekçeye dayanarak yirmi dokuz şehir vardır. Üçüncü görüşe göre ise, söz konusu otuz sekiz şehrin yalnızca yirmi dokuzu surlarla çevrilidir, diğerleri surlarla çevrili değildir. Bu görüşte, Tora'ya göre surlarla çevrili bir bölgenin şehir olabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir.

Bir görüşe göre; Hz. Musa, kâşifleri ilk olarak verimsiz topraklara göndererek önce düşük kalite malları gösterip daha sonradan yüksek kaliteli malları göstererek alıcının iştahını açan bir tüccar mantığıyla hareket etmiştir.⁶⁶

Kutsal toprakları tetkik etmek üzere Hz. Musa tarafından görevlendirilen on iki casus kırk gün boyunca Kenan diyarını araştırmışlardır. Kırk günün sonunda İsrailoğulları'nın yanına döndükleri zaman bu kâşiflerden yalnızca Yeşu bin Nun ve Kaleb ben Yefunne Tanrı'ya güvenmeleri gerektiğini, o toprakların fethedilebileceğini söylemişlerdir. Diğer on kâşif ise Musa'nın bahsettiği gibi oranın süt ve bal ülkesi olduğunu ancak şehirlerin çok güçlendirildiğini, halkın cüsseli ve güçlü olduğunu, hatta devleri gördüklerini söylemişler ve fethin gerçekleşmesinin mümkün olmadığına inanarak olumsuz yönde kanaat belirtmişlerdir.⁶⁷

Her ne kadar Yeşu ve Kaleb fethin gerçekleşebileceğini, kendi güçlerinin Tanrı'nın yardımıyla yeteceğini söyleseler de halk bunlara itibar etmeyip diğer on kâşifin yorumlarından olumsuz etkilenerek o gece boyunca ağladılar. Sabah olduğunda da birbirlerine kendileri için en iyisinin Mısır'a geri dönmek olduğunu söylediler. Bunun üzerine Yeşu ve Kaleb bu duruma üzüntülerinden halkın da dikkatini çekmek amacıyla kendilerini halkın önüne yüz üstü yere atıp kıyafetlerini yırtarak tepki gösterdiler.⁶⁸ Onlara korkmamalarını bu ülkeyi Tanrı'nın kendilerine vereceğini söylemeleri üzerine halkı Nun oğlu Yeşu ile Yefunne oğlu Kaleb'i taşlamışlardır.⁶⁹ Kavmi tarafından taşlanan Yeşu, tüm bu yaşananların sonunda vebaya

⁶⁶ Farsi, 2010, Cilt IV, s. 243.

⁶⁷ Sayılar 13/1-33.

⁶⁸ Sayılar 14/1-8.

⁶⁹ Ömer Faruk Harman, "Yuşa", **DİA**, İstanbul, 2013, CİLT XLIV, ss. 43-45; Mümin Topçu, "Hz. Yuşa'nın Destanî Hikâyesindeki Vücut Sembolleri Üzerine Düşünceler", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2022, ss. 1956-1966.

yakalanır ve bu hastalıktan Tanrı'ya itaati ile Tanrı'nın yardımıyla kurtulur.⁷⁰ Yeşu, Tanrı'ya koşulsuz bağlılığı neticesinde de vadedilmiş topraklara girmek ile ödüllendirilmiştir. Kutsal topraklara keşif yapmak üzere gönderildiğinde kırk yaşında olduğunu dile getiren Yeşu, Tanrı'ya bağlılığının karşılığı olarak da Tanrı'nın ona ayak bastığı her yeri sonsuza kadar Yeşu ve oğullarına mülk olarak verdiğini söylemektedir.⁷¹

Tanrı Yeşu'ya Musa'nın da hayatta olduğu dönemde birden fazla kez söylediği gibi ilk olarak güçlü ve cesur olmasını ifade etmiştir. Burada Yeşu'nun, Tanrı'ya inanıp emirlerini harfiyen uyguladığı takdirde Kenan topraklarını ilk fetheden lider şerefine mazhar olacağı belirtilmiştir. Tanrı isteseydi Musa döneminde bu fethin gerçekleşmesini kolaylıkla sağlayabilirdi. Ancak hem o dönemdeki halk buna yeterince hazır ve layık değildi⁷² hem de çölde iken İsrailoğulları'nın su istemesi üzerine Tanrı'nın Musa ile Harun'a sözlü emir vererek su çıkarmalarını söylemesine rağmen taşa asayı vurarak su çıkartmışlar ve Tanrı'ya ait mucizeleri kendilerine atfetmişlerdi.⁷³ Dolayısıyla bu fethin şahit ve layık olan ilk halk da Yeşu'nun halkı olmuştur. Ancak fethin Musa'ya nasip olmayıp Yeşu'ya nasip olması Yeşu'nun Musa'dan üstün olduğunu göstermez. Talmud'da Musa güneşe, Yeşu ise aya benzetilmektedir. Bu sebeple Yeşu, Kenan topraklarının tamamını ele geçirememiştir.⁷⁴ Buradaki benzetimden de kutsal toprakları ilk fetheden peygamber Yeşu olmasına rağmen Musa ile aynı seviyede bile görülmediğini anlamaktayız. Zira Musa'nın en büyük peygamber olduğu inancı da göz önüne alındığında bu durum daha anlaşılır olmaktadır.

Efraim kabilesinin bir mensubu olan Yeşu'nun bu kabileye ait olduğu Yeşu Kitabında neredeyse hiç anlatılmamıştır. Çünkü Yeşu, yalnızca Efraim kabilesinin değil bütün İsrailoğulları'nın lideridir. İsrailoğulları'nı vadedilmiş topraklara sokmak Yeşu'nun göreviydi. Yeşu, bu görevini yerine getirmek için Hz. Musa'nın ölümünden sonra yas günlerinin dolmasını beklemiş, daha sonra harekete geçmiştir.⁷⁵ Yeşu'nun kutsal toprakları fethedeceği halk, Kaleb ve yirmi yaşından küçük olanlardır.

⁷⁰ Ömer Faruk Harman, "Yuşa", DİA, İstanbul, 2013, CİLT XLIV, ss. 43-45.

⁷¹ Yeşu 14/7-9.

⁷² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁷³ Yasin Meral, Sâmirî'nin Buzağısı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, ss. 40-41.

⁷⁴ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

⁷⁵ Farsi, 2015, 4.

Fırat nehri ile Nil nehri arasındaki, ilk olarak atalara vadedilmiş olan kutsal toprakların fethedilmesinde İsrailoğulları'nın başında olan Yeşu'nun liderliğini kimse sorgulamayacaktı. Bu, Tanrı'nın Yeşu'ya verdiği sözlerden bir tanesiydi. Tanrı, Yeşu'ya her zaman destek vereceğini söylemiş, ondan emir ve yasaklara uymasını ve Tora'nın şeriatını uygulamasını istemiştir. Bedensel güç, Tora'nın uygulanmasındaki manevi güce bağlı olması sebebiyle Tanrı Yeşu'ya ilk önce güçlü ve cesur ol deyip arkasından Tora'yı tam anlamıyla uygulaması gerektiğini buyurmuştur.

Yeşu, kabilelerin liderlerine hazırlık yapmalarını, kendilerine kumanya hazırlamalarını, üç gün sonra Ürdün nehrini geçip kutsal toprakların fethinin başlayacağını bildirmiştir. Yeşu, halkına sizi Ürdün nehrinden geçireceğim tarzında bir ifade kullanmamıştır, bunun yerine Tanrı sizi Ürdün nehrinin karşısına geçirecek demiştir. Bu da Yeşu'nun, Tanrı'ya hürmetinin göstergelerindendir.

Hız. Musa hayattayken Kenan diyarından toprak talebinde bulunan Gad, Ruben ve Menşe kabilelerinin kutsal topraklarda alacakları miras hakları belirlenmiş idi. Yeşu, halka fetih öncesi hazırlık yapmaları için söylemlerde bulunduğu sırada Gad, Ruben ve Menşe kabilelerine de daha önce verdikleri fethin sonuna kadar İsrailoğulları ile savaşıma sözleri olduğunu hatırlatması üzerine onlar da verdikleri sözlerinde duracaklarını söylemişlerdir. Yeşu, bu bahsi geçen kabilelere sözlerinde durdukları vakit Tanrı'nın onlara bahsettiği toprakları vereceğini ve orada rahat edeceklerini söylemiştir. Bu kabilelerin liderleri de Hız. Musa'yı dinledikleri gibi Yeşu'yu da dinleyeceklerini, Yeşu, Tanrı ile beraber olup güçlü ve cesur olduğu sürece onun yanında olacaklarını ifade etmişlerdir. Tüm bunlara ilaveten Yeşu'nun sözünü dinlemeyen, isyan eden, buyruklarına karşı gelen olduğunda ölümle cezalandırılacağını belirtmişlerdir.⁷⁶

Hız. Musa ölmeden hemen önce Yeşu'ya, Halaka⁷⁷ konusunda belirsizliklerini ona sormasını ve böylece açıklığa kavuşturacağını söylemiştir. Yeşu, onun yanından hiçbir zaman ayrılmadığını, Çıkış Kitabı 33/11'de "Rab, Musa ile iki arkadaş gibi yüze konuşurdu. Sonra Musa ordugâha dönerdi. Ama genç yardımcısı Nun oğlu Yeşu çadırdan çıkmazdı" ifadelerinin kendisi için olduğunu ve eğer bir belirsizliği olsaydı bunu Hız. Musa'ya zaten sormuş olacağını dile getirmiştir. Bunun üzerine Yeşu,

⁷⁶ Yeşu 1/10-18.

⁷⁷ Halaka, sözlü ve yazılı olarak aktarılan Tanrı'nın emir ve yasaklarından meydana gelen Yahudi hukuk sisteminin adıdır.

güçsüzleşti ve üç yüz halakayı unuttu, yedi yüz belirsizlik ortaya çıktı. Yahudi halkı, Yeşu halakayı öğretmediği için onu öldürmek istemiştir. Tüm bu yaşananların üzerine Tanrı, Yeşu'ya halkın bunları unutmaması adına onları savaşla meşgul etmesini ve kutsal topraklara fetih için harekete geçmesini cesur olmasını buyurmuştur.⁷⁸

Hz. Musa'nın ölümü için tutulan 30 günlük yasın sonunda Tanrı Yeşu'ya yapması gerekenleri emretmiştir.⁷⁹ Daha sonra Yeşu bunu halka duyurmuştur. Yeşu, burada kutsal topraklara "ben sizi götürürüm" ifadesini kullanmak yerine "Tanrı sizi götürecektir" ifadelerini kullanıyor. Böylece İsrailoğulları'nın asıl liderinin Tanrı olduğunu vurguladığını görmekteyiz. Yeşu da tıpkı Hz. Musa döneminde olduğu gibi Eriha bölgesinde keşif yapmaları için iki casus göndermiştir. Bu casuslar Eriha'ya gidip ortamı gözlemişlerdir. Orada bölgenin önemli kişilerinin tercih ettiği bir hayat kadını olan Rahav'ın evine gitmişlerdir. Rahav bu casusları görünce İsrailoğulları'nın mirasları olan toprakları ele geçirmek için geleceklerini anlamıştır. Bu iki casusu evinde saklayıp casusları arayanlara bilgi vermeyerek onları korumuştur. Bunun üzerine Rahav yaptığı bu iyilik karşılığında sakladığı casuslardan, İsrailoğulları Eriha'yı fethetmek için geldiklerinde ona ve ailesine dokunulmamasını istemiştir. Casuslar kadının bu talebini kabul etmiş, şehre girildiğinde Rahav'ın evinde olan kimseye dokunulmayacağına dair söz vermişlerdir. Rahav'ın ona gelen beyleri aşağıya indirmek için kullandığı kırmızı bezi bu sefer casusları indirmek için kullanmıştır. Onlar da evine dokunulmaması için bu kırmızı bezi pencereye bağlamasını söylemişlerdir.

Bu iki casus, Rahav'ın onlara gösterdiği yola göre gitmişler bir dağda üç gün beklemişler, üç günün sonunda Yeşu'nun yanına gelmişlerdir. Hz. Musa döneminde kutsal topraklara gönderilen casuslar, görüş ve raporlarını tüm halka anlatırken Yeşu görevlendirdiği iki casus ile ilk önce kendisi özel görüşmüş ve onların fikirlerini sormuştur. Onlar da Tanrı'ya güvenilmesi gerektiğini, Tanrı'nın söz verdiği gibi o toprakları fethedebilecekleri görüşünde olduklarını direkt olarak Yeşu'ya aktarmışlardır. Zira Yeşu, bu iki casusu gizlice göndermişti. Bu sayede Hz. Musa döneminde casusların görüşlerini dile getirdikten sonra yaşanan olaylar Yeşu döneminde meydana gelmemiştir.⁸⁰

⁷⁸ Temura 16a/6-7.

⁷⁹ Farsi, 2015, ss. 12-13.

⁸⁰ Yeşu 2. pasukta bu konu ele alınmaktadır.

Keşif yapmaya giden casuslar döndükten sonra Yeşu ve halkı Ürdün nehrini geçmek için yola çıkmışlardır. Ertesi gün Ürdün nehrini geçeceklerdir. Fethedilecek topraklara önden casus göndermek Tanrı'ya güvensizliği değil, bir insanın vazifelerini tam anlamıyla yerine getirmesi ve üzerine düşeni en iyi şekilde yapması gerektiğini göstermektedir.

İsrailoğulları, Doğudan gelenler için girişte bulunan ve ele geçirilmesi çok zor surlarla çevrili olan Eriha'yı fethetmek için ilk önce Ürdün nehrinin karşısına geçmeliydiler. Casusların Eriha'dan geldikleri günün ertesi sabahı erken kalkıp Şitim'den yola çıkıp Ürdün nehrine gelmişler, nehrin kıyısında üç gün konaklamışlardır. Yeşu halkına daha önce üç günlük yolluk hazırlamaları söylenen Yeşu halkı o yollukları burada kullanmışlardır. Üç günlük konaklamanın sonunda yola çıkmıştır. Hz. Musa döneminde ahit sandığını taşıyan Levili kohenler halkın tam ortasında ilerlerken Yeşu'nun döneminde Tanrı'nın emri doğrultusunda en önde ilerlemektedir.⁸¹ Çöl sürgününde İsrailoğulları'nın yiyecek derdleri olmayıp gökten Man yağıyordu. Ancak bundan sonra Man kesilecek ve İsrailoğulları kendi yiyeceklerini üretmek zorunda kalacaklardır. Yeşu'nun halkına ahit sandığını takip etmelerini buyurması, İsrailoğulları'nın Tora'nın izinden gitmelerini sembolik bir anlamının olduğu değerlendirilebilir. İsrailoğulları kutsal topraklarda hayatlarını Tora'nın gösterdiği yolu takip ederek idame ettirmelidirler.

İsrailoğulları, Tanrı'nın emri ile Ürdün nehrinin kenarına geldiklerinde durmuşlardır. Tanrı İsrailoğulları'nın her kabilesinden birer kişi olmak üzere toplam on iki kişi hazırlamalarını istemiştir. Ahit sandığını taşıyan Levililer Ürdün nehrine ayak bastıklarında nehrin suları çekilecek ve İsrailoğulları buradan karşıya geçeceklerdi. Tüm halk Ürdün nehrinin karşısına geçtikten sonra Tanrı, her kabileden temsilcilerin Ürdün nehrinde ahit sandığını taşıyan Levililer'in durdukları yerde ayaklarının etrafından birer kaya alıp konaklama yerlerinin yanına koymalarını buyurmuştur. İleride çocuklarına buranın önemini bu taş yığını göstererek anlatmalarını istemiştir. Bu işlem de bittikten sonra en son Levililer de karşıya geçmiştir.

⁸¹ Farsi, 2015, s. 32.

Ürdün nehrinin geçilmesinden sonra Tanrı Yeşu'yu İsrailoğulları'nın gözünde yüceltip, tıpkı Hz. Musa'da olduğu gibi hayatlarının sonuna kadar Yeşu'ya saygı duymalarını sağlamıştır.

İsrailoğulları, Yahudi takvimine göre Nisan ayının 10'unda Ürdün'den yola çıkmışlar, Gilgal'de kamp kurmuşlar ve geceyi orada geçirmişlerdir. Bu dönem pesah bayramına denk geldiğinden orada bu bayramı da kutlamışlardır. Kırk yıl boyunca çöl hayatı yaşayan İsrailoğulları bu dönemde yeni doğan bebeklerini sünnet edemediklerinden oradaki erkekler sünnetsizdi. Tanrı, Yeşu'nun keskin bir bıçak yapıp hepsinin sünnet edilmesini emretmesi üzerine Yeşu herkesi bu konaklama yerinde sünnet etmiştir. En son Mısır'dan çıkıştan hemen önce toplu sünnet yapılmıştır. Böylece Mısır çıkışından sonraki ilk toplu sünnet Gilgal bölgesinde yapılmış olmuştur. İsrailoğulları bütün erkekler iyileşinceye kadar da bu kamptan ayrılmamışlardır.⁸²

İsrailoğulları, Gilgal bölgesinde pesah bayramını kutlarken oranın mahsüllerini yemişlerdir. Böylece kırk yıl boyunca çölde gökten gelen Man kesilmiş⁸³ olup bundan sonra Kenan ülkesinde kendi yetiştirdikleri ürünleri tüketeceklerdir. Tanrı'nın İsrailoğulları'na vaad ettiği topraklar verimli topraklar olduğundan bu konuda zorluk çekmeyeceklerdir.

Yeşu, Eriha'da karşısında bir adam görmüş ve onun dost mu düşman mı olduğunu sormuştur. Karşısındaki bu adam onlarla olduğunu ve Tanrı'nın ordu komutanı olduğunu söylemesi üzerine Yeşu, yüz üstü yere kapanıp "Buyur efendim" demiştir. Tanrı'nın ordu komutanı olduğunu söyleyen bu kişi, Yeşu'nun ayakkabılarını çıkarmasını söyleyerek bu toprakların kutsal topraklar olduğunu ona hatırlamıştır. Burada ayakkabılarını çıkarma konusu Hz. Musa'nın Tur dağında Tanrı'nın huzuruna çıkarken ayakkabılarını çıkarması ile benzerlik göstermesi açısından kıymetlidir.

Savaşabilecek olan bütün erkekler, ahit sandığının önünde yedi koçboynuzundan şofar⁸⁴ üfleyecek kohen⁸⁵ Tanrı'nın emriyle altı gün boyunca birer kez Eriha'nın etrafını dolaşmışlardır. Ahit sandığını önde şofar üfleyecek yedi kohen ve arkasında koruyucu birlikle şehrin etrafında bir tur attıktan sonra kamp yaptıkları

⁸² Yeşu 5/2-8.

⁸³ Yeşu 5/11.

⁸⁴ Şofar, Yahudilerin geleneksel enstrümanlarından. Ekseriyetle koç veya keçi boynuzundan yapılmaktadır.

⁸⁵ Din adamı sınıfı.

bölgeye geri geldiler. Sabah erken kalkıp şehrin etrafında yürümeye devam ettiler. Kohenler hem yürüyüp hem de şofar çalıyorlardı. Altı gün boyunca bu böyle devam etti.

Yedinci gün yedi defa Eriha'nın etrafını dolaşmışlardır. Bu şehrin etrafının şofarlarla dolanmasıyla Eriha halkına korku salmak amaçlanmıştır. Yedi şofar taşıyan kohanler şofar çalarak, arkalarından da ahit sandığı gelecek şekilde yürümüşlerdir. Bu sırada daha önce halka işaret vereceği ana kadar nara atmamalarını, seslerini duyurmamalarını söyleyen Yeşu, halka şimdi nara atmalarını çünkü Tanrı'nın onlara artık bu şehri verdiğini söylemiştir. Kohenleri şofarları çalıp halk nara atarken şehrin devasa güçlü, ele geçirilmesi çok zor olan surları mucizevi bir şekilde yıkılmıştır.

Yeşu, halkına Eriha şehrindeki hiçbir değerli eşyaya dokunmamaları gerektiğini onların sahibinin Tanrı olduğunu ve şehirde sadece Rahav ve onun evinde olan kişilerin yaşayacağı onun dışında hiçbir canlının sağ kalmayacağını söylemiştir. İsrailoğulları Eriha'ya girdiklerinde kadın, erkek, çocuk, havan şehirdeki tüm canlıları kılıçla öldürdüler. Daha evvel buraya keşif için gelen casuslar da Rahav'ın evine gidip oradakileri şehrin dışına çıkartmalarından sonra Eriha'yı ateşe verip yakmışlardır. Bunun üzerine Yeşu, bu şehri tekrar inşa edenin Tanrı tarafından lanetli olduğunu bildirmiştir.⁸⁶ Şehri yeniden inşa edecek kişinin evlatları tek tek ölecektir. Şehrin son kapısını taktığında da en genç oğlu ölecektir. Çünkü artık burası lanetlidir. Eriha halkından soyu devam eden tek kişi Rahav olmuş, hatta bu soyun günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir. Eriha'nın fethedilmesiyle Kenan topraklarında İsrailoğulları'nın namı iyice yayılmıştır.

İsrailoğulları, Eriha'dan sonra Ay şehrini fethetmek üzere yola koyulmuşlardır. Ay şehrine geldiklerinde İsrailoğulları'nın bozguna uğraması üzerine Yeşu, Tanrı'ya bunun sebebini sorar. Tanrı, halktan birinin dokunulmaması gereken ganimetlerden aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Tanrı'nın kendisine buyurduklarını yaparak Yeşu, suçlunun Ahan olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ahan'ın cezası verildikten sonra İsrailoğulları tekrardan Ay şehrini kuşatmış ve nihayetinde zafere ulaşmışlardır. İsrailoğulları'nın Ay şehrini almasıyla ilgili detaylı bilgiler Yeşu Kitabı'nın İçeriği başlığı altında daha detaylı ele alınmaktadır.

⁸⁶ Yeşu 6/26.

Yeşu liderliğinde gerçekleşen bu fetihler ülkede epeyce yankı bulmuş ve Hiti, Emori, Kenaani, Perizi, Hivi ve Yevusi kralları birleşip İsrailoğulları'na savaş açmışlardır.⁸⁷ Bu krallar o bölgedeki tüm krallardır. Yeşu önderliğinde İsrailoğulları, Tanrı'nın yardımıyla bunların da hepsiyle başa çıkmışlar ve galebe gelmişlerdir.

1.1.1.2.3. Kenan Topraklarının Bölüşürülmesi

Yeşu Kitabı, Yahudi kabilelerinin paylarına düşen topraklar konusunda günümüzde de bir delil niteliğindedir. Bu hususta şüpheye düşüldüğünde başvurulacak en önemli kitap Yeşu Kitabıdır.⁸⁸ Zira bu kitapta kabilelerin Kenan diyarındaki payları detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu sebeple Kenan topraklarının bölüşürülmesi konusunda Yeşu Kitabını temel alarak yazmaya özen gösterdik.

Hız. Musa hayattayken Kenan topraklarının bölüşürülmesi konusunda Yeşu ve Kohen Gadol Elazer'i yetkilendirmiştir. Yeşu liderliğinde İsrailoğulları vadedilmiş topraklara girmiş ve oradaki şehirleri ele geçirdikten sonra yakarak yok etmişlerdir. Yapılan fetihlerden sonra İsrailoğulları'nın ülkesinde devler kalmamıştır. Yeşu, Hız. Musa'nın buyurduğu şekilde tüm toprakları ele geçirmiş ve böylece savaş sona ermiştir. Daha sonra bu topraklar, İsrailoğulları arasında Hız. Musa'nın buyruklarına uygun olarak pay edilmiştir.⁸⁹

Yeşu, Kenan topraklarının ele geçirilmesinde toplam otuz bir kralı mağlup etmiştir.⁹⁰ Yeşu'nun mağlup ettiği otuz bir kral şunlardır: Eriha kralı, Ay şehri kralı, Yeruşalayim bir başka deyişle Kudüs kralı, Hevron kralı, Yarmut kralı, Lahiş kralı, Eglon kralı, Gezer kralı, Devir kralı, Geder kralı, Horma kralı, Arad kralı, Livna kralı, Adulam kralı, Makeda kralı, Bet El kralı, Tapuah kralı, Hefer kralı, Afek kralı, Şaron kralı, Madon kralı, Hatsor kralı, Şimron Meron kralı, Ahşaf kralı, Ta'nah kralı, Megido kralı, Kedeş kralı, Karmel'in Yokneam kralı, Dor yöresinin Dor kralı, Gilgal bölgesinin Goyim kralı ve Tirtsa kralı.⁹¹

⁸⁷ Yeşu 9/1.

⁸⁸ David G. Firth, **Yeşu'nun Mesajı**, Çev. Jilda Clark, Haberci Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 184-187.

⁸⁹ Yeşu 11/21-22; Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 2012, ss. 35-64.

⁹⁰ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 204.

⁹¹ Yeşu 12/9-24.

Tanrı, Kenan diyarında savaşlar sona erdikten sonra Yeşu'ya artık yaşlandığını, ele geçirilecek çok fazla toprak kaldığını, bu toprakların Yeşu'nun sağlığında alınamayacağını ve mevcut fethedilen toprakları İsrailoğulları arasında Yeşu'nun pay etmesini söylemiştir. Geriye kalan toprakları Tanrı, İsrailoğulları'na vereceğini de eklemiştir. Ancak Yeşu'dan henüz ele geçirilmemiş olan bu toprakları da pay etmesini istemiştir. Böylece zamanı geldiğinde her toprağın sahibi kabileler kendi payları olan toprakları ele geçireceklerdir. Bu toprakların paylaşımı kura ile yapılacaktır. Tanrı, Yeşu'nun önce toprakları bölüştürmesini ve daha sonra da kabileler arasında kura ile pay etmesini buyurmuştur.⁹²

Hız. Musa, Gad ve Ruben kabilelerine Ürdün'ün doğu yakasında toprakları miras olarak vermişti. Yeşu önderliğinde fetih başlamadan önce bu iki kabile ile Yeşu konuşup sözleşmişlerdir. Bu kabileler, Yeşu'nun Tora'nın hükümlerine riayet ederek Tanrı'ya sadık kalması ve cesur olup İsrailoğulları'nın liderliğini yapması koşulunda kendilerinin Kenan topraklarını ele geçirmede halk ile beraber savaşacakları sözünü vermişlerdir. Yeşu da şayet Gad ve Ruben kabileleri İsrailoğulları ile birlikte fethin sonuna kadar savaşma sözünü yerine getirirlerse Hız. Musa tarafından onlara vadedilen toprakları alacaklarını söylemişti. Bu iki kabile fethin sonuna kadar sözlerini tutup İsrailoğulları ile birlikte Kenan Diyarının ele geçirilmesinde omuz omuza savaşmışlardır. Savaşın sonunda Yeşu, onlara Hız. Musa'nın önceden verdiği şekilde vermiştir.⁹³ Hız. Musa Ürdün Nehrinin doğusunda üç kenti ayırmıştı: ovadaki kırsal bölgede Beser toprakları Ruben kabilesine, Gialt'taki Ramot bölgesi Gad kabilesine, Başan'daki Golan bölgesi Manaşşe kabilesine verileceğini söylemiştir. bu üç bölge İsrailoğulları için bir nevi sığınma şehri olarak ayrılmıştır.⁹⁴

Kutsal ahit sandığını Mısır'dan çıkıştan itibaren taşıyan Levi kabilesine tarımsal alan verilmemiş ancak Tora'da Levililere verilmesi söylenen topraklar⁹⁵ Yeşu döneminde verilmiştir. Levililere kırk iki şehir ve altı da sığınma şehri verilmiştir. Yeşu Kitabı 13/14'te de belirtildiği gibi Levililere mizbeah'ta gerçekleştirilen kurbanlardan payları da verilmiştir. Tarımsal toprak verilmeyen Levililer, Hız. Musa

⁹² Farsi, 2015, ss. 170-175.

⁹³ Yeşu 13/8.

⁹⁴ Tesniye 4/41-43.

⁹⁵ Sayılar 35/2: "İsraililer'e buyruk ver, alacakları mülkten oturmaları için Levililere kentler versinler. Kentlerin çevresinde otlaklar da vereceksiniz."

döneminde belirlenen İsrail topraklarındaki tarım ürünlerinden onda birlik pay bir diğer adıyla *maaser rişon*⁹⁶ almaktaydılar.⁹⁷

Kenan Diyarının kabileler arasında pay edilmesi tamamlandıktan sonra İsrailoğulları, liderleri Yeşu'ya kendi içlerinde kutsal topraklardan Efrayim Dağındaki Timnat Serah'ı pay olarak vermişlerdir. Yeşu, kendisine verilen bu topraklarda şehir inşa etmiş ve oraya yerleşmiştir.⁹⁸ Yeşu ile birlikte kutsal toprakları keşfetmek amacıyla casusluk yapıp İsrailoğulları'na, Tanrı'ya güvenmelerini ve buranın fethedilebileceğini söyleyen Kaleb ise Kenan topraklarının paylaşımı henüz tamamlanmadan kendi üzerine düşen payını almıştır. Kaleb'in payı savaşta ele geçirilmesinin hemen arkasına verilmiş ancak Yeşu'nun payı savaşlar sona erdikten sonra elde edilen topraklardan verilmiştir. Böylece Tanrı'nın, Musa döneminde Kenan diyarının fethi için olumlu rapor veren iki kişi Yeşu ve Kaleb'in vad edilmiş topraklardan pay alacağına dair vaadi gerçekleşmiş olmuştur.

1.1.2. Dini Bir Lider Olarak Yeşu

1.1.2.1. Bir Yahudi Olarak Yeşu

Bu bölümde Yahudi kültüründe ve Yeşu Kitabında geçtiği şekliyle bir Yahudi olarak Yeşu'yu ele aldık. Tora'da Yeşu'nun nasıl bahsedildiğiyle alakalı kısımlar ise çalışmamızın ikinci bölümünde bulunmakta olan "Yahudi Kutsal Literatüründeki Yeri" başlığı altında incelenmiştir.

Yeşu'nun çocukluk dönemini konu alan ulaşabildiğimiz kaynaklar oldukça sınırlıdır. Daha çok gençlik dönemi ve Hz. Musa'nın yardımcılığını yaptığı dönem ile ilgili bilgiler mevcuttur. Onun kişiliği hakkında temel bilgileri Tora'dan öğrenmekteyiz. Ulaşabildiğimiz sınırlı kaynaklar ile bu bölümde Yeşu'nun bebekliğinden Hz. Musa'nın hizmetkârlığını yaptığı zaman aralığındaki hayatını anlatmaya çalıştık.

Yahudi inancında en büyük peygamber olarak kabul edilen Hz. Musa'nın adının İbranicesi Moşe (משה)'dir. Moşe kelimesinin ne anlama geldiğiyle ilgili farklı

⁹⁶ Maaser rişon, Levililerin İsrailoğullarının tarımsal ürünlerinden aldıkları Levi vergisidir.

⁹⁷ Sayılar 18/21-24.

⁹⁸ Yeşu 19/49-50.

görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki kelimenin Kıptice kökenli olup “Sudan gelen, sudan kurtarılan” manasında geldiğidir. Diğer bir görüşe göre Çıkış 2/10. pasukta firavunun kızının çocuğu evlat edinip onu sudan çıkardığı için ismini Musa koyduğunu görmekteyiz. Yahudi filozofu Philon ve tarih araştırmacıları Buradaki kullanımına baktığımızda Musa isminin kelime anlamı İbranice çekip çıkarmak şeklindedir. Bir diğer görüşe göre ise İbranice su ve ağaç kelimelerinin birleşimi olan Moşe, Hz. Musa sandık içerisinde sudan geldiği için bu ismin ona verildiği şeklindedir.⁹⁹

Hız. Musa bebekken bir sandık içinde geldi, boğulmaktan kurtarıldı ve Mısır sarayında büyüdü. Bir Yahudi anlatısına göre Yeşu'nun da hayatının ilk evreleri Hız. Musa ile benzerlik göstermesi ilgi çekicidir. Yahudi halk inanışına göre Yeşu'yu bebeklik döneminde bir balina yutmuş ve deniz kıyısının uzak bir noktasına ona zarar vermeden çıkarmıştır. Daha sonra yoldan geçen merhametli insanlar onu bulup büyüttüler. Yeşu, soyundan habersiz olarak büyümüştür. Yetkin yaşa geldiğinde hükümet tarafından cellatlık makamına getirilen Yeşu, babası olduğundan habersiz bir şekilde babasını idam etti. O dönemde devlet kanunlarına göre idam edilen kişinin karısı celladına kalırdı. Yeşu annesinin yanına gittiğinden annesinin göğüslerinden süt akınca şüphe duyması üzerine araştırmalar yaparak kökeni hakkında bilgi sahibi oldu. Annesinin göğsünden süt akmasaydı, babasının celladı olmasının üzerine annesi ile günaha girecekti. Yeşu bu sayede bu günahdan da kurtulmuş oldu.¹⁰⁰ Yeşu'nun evliliği hakkında kesin bilgiler bulunmasa da onun Rahab isminde biriyle evlendiği söylenmiştir.¹⁰¹

Tanrı tarafından Hız. Musa'nın halifeliği makamına getirilen Yeşu, Hız. Musa'nın en iyi öğrencisidir. Yeşu, Hız. Musa'nın yanından ayrılmayıp bilgilerini ondan öğrenirdi. Yeşu'nun haham¹⁰² başka bir deyişle Tora otoritesi olmasındaki yeterlilik sebebi de budur.¹⁰³ Yeşu, Tora'ya sıkı sıkıya bağlı kalmış ve Tora'nın öğretileri üzeri yaşamını sürdürmüştür. İsrailoğulları'nın liderliğini yaptığı zamanlarda da Tora'nın öğretileri doğrultusundan çıkmamıştır. Yeşu Kitabı 8/35'te Yeşu'nun, Hız. Musa'nın tüm emrettiklerinden İsrail toplumu, kadınlar, çocuklar ve

⁹⁹ Ömer Faruk Harman, “Musa”, DİA, Ankara, 2020, CİLT XXXI, ss. 207-213.

¹⁰⁰ Louis Ginzberg, *The Legend Of The Jews*, Bibliobazaar Yayınları, Amerika, 1912, Cilt IV, ss. 3-4.

¹⁰¹ Emil G. Hirsch and Bernhard Pick, “Joshua”, **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, Cilt VII, ss. 281-284.

¹⁰² Haham, Yahudi din adamı sınıfıdır.

¹⁰³ Yeşu önsöz s.14-15

aralarında yürüyen *Gerler*¹⁰⁴ karşısında okumadığı tek sözcüğün olmadığı belirtilmektedir. Yine Yeşu Kitabı 11/15'te şöyle bahsedilmektedir: “Aşem¹⁰⁵, kulu Musa'ya nasıl emrettiyse Musa da Yeşu'ya öyle emretmiş ve Yeşu da öyle yapmıştı. Aşem'in Musa'ya emretmiş olduklarının tümünden tek sözü bile eksik bırakmamıştır.”

Yahudi din adamları Yeşu'yu Yisrael'in seveni olarak ifade etmişlerdir.¹⁰⁶ Yeşu Tanrı'nın emir ve yasaklarını hayatı boyunca tatbik etmiş uygulamıştır. Hz. Musa'nın yanından ayrılmayarak Tanrı'nın uyruklarını daha iyi öğrenmiştir. Yeşu, Hz. Musa'ya gönülden inanan ve Tanrı'nın buyruklarını aynen yerine getiren bir kişidir.¹⁰⁷ Yahudi din adamları Talmud'da Yeşu'nun halk içerisinde düzene fayda sağlayacak koşullar belirlediğini dile getirmektedirler.¹⁰⁸

Talmud'da Hz. Musa güneşe, Yeşu da aya benzetilmiştir. Talmud Baba Batra 75a babında “Hz. Musa'nın yüzü güneşin yüzü kadar parlaktı, Yeşu'nun yüzü ayın yüzü gibiydi.” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Talmud'daki bu benzetme ile Yeşu'nun Hz. Musa'ya ve Tora'ya bağlılığı ve sadakati ortaya konulmaktadır. Kısaca bu benzetimden Yeşu'nun, Hz. Musa'nın öğretilerinin sadık bir yansıması olduğu sonucuna varabilmektedir.¹¹⁰

Hz. Musa; kişinin kendi benliğini Tanrı'ya adanması, kendisinin Tanrı karşısında bir hiç haline gelmesi olan *eved Aşem* mertebesine yükselmiştir. Hz. Musa'nın öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olan ve manevi bakımdan ulvi bir düzeye erişen Yeşu, ölmeden önce Hz. Musa kadar yüksek olmasa da *eved Aşem* mertebesine yükselmiştir. Yeşu da tıpkı Hz. Musa gibi neredeyse günahsız ve kendisini vadedilmiş toprakların fethine adanmıştı.¹¹¹

Yeşu, bilgelik ruhuyla doluydu zira Hz. Musa ellerini onun üzerine koymuştur. Hz. Musa'nın en yakınında olarak her şeyi bizzat Hz. Musa'dan öğrenmiş ve tatbik

¹⁰⁴ İsrailoğulları'nın çöl yolcuğu sırasında gerçekleşen mucizelerden etkilenip Yahudi dinini kabul ederek İsrailoğulları'nın arasına katılanlar *Ger* statüsü kazanmaktadır.

¹⁰⁵ Aşem, Yahudi Kutsal kitaplarında Tanrı için kullanılan bir ifadedir. Kur'an'ı Kerim'de Allah için hüve (هو) kelimesi kullanılmasıyla hemen hemen aynı anlama gelmektedir.

¹⁰⁶ Yeşu önsöz s.14-15

¹⁰⁷ Gündüz, s. 204.

¹⁰⁸ Yeşu önsöz 14-15

¹⁰⁹ Talmud, Baba Batra 75a. Talmud, Midraş ve Mişna için yararlanılan site: Sefaria, **A Living Library of Torah**, <https://www.sefaria.org/texts>, (03/10/2022); Elimelech Epstein Halevy, “Joshua in the Aggadah” *ENCYCLOPAEDIA JUDAICA*, ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, ABD, 2007, Cilt 11, s. 443.

¹¹⁰ Yeşu önsöz 13-15

¹¹¹ Yeşu önsöz 13-15

etmiştir. Yeşu, kutsal kitapta başka nitelikleri kendinde birleştiren biri olarak tasvir edilir. O hem bir askeri lider hem de peygamberdir. Yeşu'nun temel görevi Kenan topraklarını fethetmek ve oraya İsrailoğulları ile yerleşmektir.¹¹²

Fatih, kanun koyucu, haham, bilge, komutan, yargıç, kral kişiliklerini bir arada kendinde bulundurabilen Yeşu'ya, Tanrı Yeşu Kitabında on dört defa hitap etmiştir. Bu k-hitaplardan ilki Yeşu 1/1'de Tanrı, Yeşu'ya Hz. Musa'nın öldüğünü, ayağa kalmasını ve İsrailoğulları ile birlikte Şeria Irmağını / Ürdün Nehrini geçmesini söylemiştir. Tanrı'nın Yeşu'ya hitap ettiği pasukların tamamı şunlardır: 1/1, 3/7, 4/2, 4/15, 5/2, 5/9, 6/2, 7/10, 8/4, 8/18, 10/8, 11/6, 13/1 ve 20/1. Bu pasukların ortak özelliği "Tanrı, Yeşu'ya buyurdu ki" şeklinde başlamasıdır.

1.1.2.2. Yahudilikte Peygamber İnancı

Tora'nın Yaratılış Kitabı'nda âlemin, ilk insanın yaratılışı vb. anlatılardan sonra İslam kültüründe peygamber olarak görülüp Yahudi inancında ata kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakup'un hikâyelerini görmekteyiz.¹¹³ İbrahim, İshak, Yakup ve Yusuf'un hikâyeleri ilk peygamberler çağını oluşturmaktadır.¹¹⁴

Yahudilikte peygamberliği Hz. Musa'dan önceki dönem, Hz. Musa dönemi ve Hz. Musa'dan sonraki Nebiim dönemi olarak 3 esas döneme ayırmamız mümkündür.¹¹⁵ Hz. Musa'dan önceki döneme Atalar Dönemi de denilir. Bu dönem Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Yakup'u içerir. Yahudilikte ata kavramı peygamberlikten daha farklı konumda görülmüştür.¹¹⁶ Atalar Dönemi, Yahudiliğin dini ve milli tarihinin başlangıcı sayılır. Bu üç Yahudi atası arasında sadece Hz. İbrahim'den açıkça peygamber olarak bahsedilmiştir. Bu sebeple Yahudi inancına göre Tanrı'nın kutsallığının yeryüzünde en iyi tecelli ettiği kişi olan Hz. İbrahim ilk peygamber olarak kabul edilir. Hz. İbrahim, üç semitik dinin de atasıdır.¹¹⁷

¹¹² Aharoni ve Sperling, "Joshua", s.442.

¹¹³ Aynur Çınar, **Yahudi ve İslam Kutsal Literatüründe Hz. Yakup ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, İzmir, 2014, s. 40.

¹¹⁴ Eliade, 2000, s.213.

¹¹⁵ Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet", DİA, İstanbul, 2007, ss. 286-291.

¹¹⁶ Aynur Çınar, "Yahudiliğin Ata Yakup ve Şeriat Algısı Işığında Medineli Müslümanlar ve Yahudiler Arasındaki Nesih Tartışması", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt XXII, Sayı 43, 2017, ss. 89-121.

¹¹⁷ Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 38.

Hız. İbrahim Yahudi temel inancına göre Tanrı'ya ilk itaat eden kişi olmakla beraber ilk Yahudi atasıdır.¹¹⁸ Hız. İbrahim, yeğeni Lut ile birlikte Ur şehrinden g etmiştir. Lut'un Sodom yakınlarında bir ovaya yerleşmesiyle bu ikili ayrılmış olurlar.¹¹⁹ Bu ayrılıktan sonra Tanrı İbrahim'e Kenan topraklarını vadetmiştir.¹²⁰ İbrahim 100 yaşına geldiğinde oğlu İşhak dünyaya gelmiştir. Yahudi inancına göre Hız. İbrahim'in halefi ve ondan sonraki ata İşhak'tır. Ayrıca üç ata içerisinde (İbrahim, İşhak ve Yakup) ismi değiştirilmeyen tek ata da İşhak'tır.¹²¹

Yahudilikte peygamberler, Tanrı'nın buyruklarını halka birebir aktaran, Tanrı ile halkın arasındaki bağı kuran kişilerdir. Kısaca peygamberler Tanrı ile halkın arasında aracı görevi yaparlar. Halk Tanrı'nın mesajını duymak istese de istemese de peygamber, bu mesajı halka aktarmakla sorumludur. Peygamberler, Tanrı tarafından şahıslarına verilen bu görevi kendi azim ve abalariyla kazanmamışlardır. Peygamberlerin halka ilettikleri ana mesaj ahlakidir. Toplumunu yapmış oldukları hatalarından doğruya döndürmek için onlara Tanrı'nın emir ve yasakları doğrultusunda yol gösterirler.¹²² En temel zellikleri Tanrı ile halk arasında bir köprü görevi görmeleridir. Kısaca Tanrı'nın mesajını alıp iletme görevleri vardır.

Yahudilik ve İslam dinlerinde peygamberlik anlayışlarında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir: Peygamberlerin görevleri ilahi kaynaklıdır, mensuplarının birlikteliğini sağlayan dini gelenekler var olmuştur, evrensel mesajları halklarına iletmişlerdir, sosyal hayatın düzenini sağlamak için girişimlerde bulunmuşlardır ve dini geleneklerin sürekliliği konusunda gayret etmişlerdir.

Yahudilikte peygamberliğin İbrahim, İşhak ve Yakup ile başlayıp onlarla yapılan anlaşmanın Musa döneminde tekrar edildiği kabul edilmektedir. Yahudi inancına göre peygamberliğin en önemli alameti Tanrı Yahova tarafından vazifelendirilmeleridir. Peygamberlere Tanrı'nın yeryüzündeki sözcüsü ve temsilcisi de denilmektedir. Tanrı Yahova peygamberlerle bizzat konuşmuştur. Ancak yüz yüze

¹¹⁸ Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", s. 38. zalkan, s. 27.

¹¹⁹ Yaratılış 13/12, ınar, 2014, s.48.

¹²⁰ Hayrullah rs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 52.

¹²¹ ınar, 2014, s.50-51.

¹²² Mircea Eliade ve Joan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, ev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 292.

görüştüğü tek peygamber Musa'dır, diğer peygamberlerle vizyon rüya gibi yollarla iletişim kurmuştur. Tesniye 18/18. Pasukta bu durumun açıkça belirtildiği görülmektedir: "O günden bu yana İsrail'de Musa gibi Tanrı'nın yüz yüze görüştüğü bir peygamber çıkmadı."¹²³ Peygamberler halkın lideri konumdadır ve bu liderlik yalnızca dini boyutta değildir.¹²⁴

Yahudi temel inancında son peygamberin Malaki'¹²⁵ olmasının yanında Hz. Musa en büyük peygamber kabul edilir.¹²⁶ Hz. Musa, vadedilmiş topraklardan sürgün edilerek Mısır'da köle hayatı yaşayan İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarmıştır. Yahudi inancında Hz. Musa'nın en büyük peygamber olarak görülmesinin temel sebeplerinden biri budur. Hz. Musa'yı diğer peygamberlerden ayıran önemli bir özelliği de Tanrı'yı birebir görmesidir. Rambam ve İkinci Musa lakaplarıyla bilinen Maimonides'e¹²⁷ göre diğer peygamberlerin daha düşük bir peygamberlik konumunda bulunmalarının sebebi Tanrı'yı bir rüya veya gündüz vizyonunda görmeleridir.¹²⁸ Fakat Hz. Musa, Tanrı ile birebir konuşmuştur. Bu da onu diğer peygamberlerden ayıran en önemli özelliğidir. Hz. Musa'nın gerek Tur Dağı'nda gerek çölde geçen sürgün hayatında Tanrı ile konuşmaları bilinmektedir.

Hz. Musa ile birlikte Yahudi dininde yeni bir devre başlanır. İsrail halkını Mısır'da Firavun'un zulmünden kurtaran Hz. Musa, 40 yıl çöl sürgününden sonra vadedilmiş toprakları göremeden vefat etmiştir. Hz. Musa dönemi, İbranilerin sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçtiği dönemdir. Tanrı'nın buyrukları ilk defa Hz. Musa ile yazılı kitap haline getirilmiştir. Ondan önce gelen peygamberlerin kitapları yoktur.

Hz. Musa'ya atfedilen kitabın adı Tora'dır. İslam geleneğinde bu kitaba Tevrat da denilmiştir. Tora; Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere toplam beş kitaptan oluşur. Yaratılış kitabında Evrenin meydana gelişi, ilk insan Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışından başlayarak bize insanlık hikâyesinin en başından bilgiler sunar. Bu kitapta Yahudi inancına göre, ilk peygamber olan Hz. İbrahim ile Tanrı'nın ahitleşmesi hakkında bilgilere rastlarız. Hz. İbrahim'den Hz. Musa'ya kadar olan

¹²³ Tesniye 34/10.

¹²⁴ Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet", **DİA**, İstanbul, 2007, ss. 286-291.

¹²⁵ İslam inancına baktığımızda Hz. Âdem'in ilk peygamber, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu görürüz.

¹²⁶ Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet", **DİA**, İstanbul, 2007, Cilt XXXIII, ss. 286-291.

¹²⁷ Maimonides, İslam inancında Musa b. Meymun olarak geçer.

¹²⁸ Besalel, "Kutsal Kitap", Cilt II, ss. 349-359.

peygamberlerin bilgisi de Yaratılış kitabında mevcuttur. Hz. Musa'nın detaylı hikâyesini ise Çıkış kitabında görürüz.

Hz. Musa Tur Dağı'nda Tanrı'dan 613 emir almıştır. 10 emir herkesin bilmesi ve uygulaması gerekenlerdir. Geriye kalan 603 emir ise sadece layık olanlara aktarılır ve bu emirlere Talmud denilir. Yahudi geleneğine göre Talmud, Tanrı'nın Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda verdiği kanunların sözlü açıklamasıdır.¹²⁹ Bu sebeple oldukça önemli bir yere sahip olan sözlü kutsal kitaptır. Bu 613 emirin 248 tanesi “yap” şeklinde insanların nasıl davranması gerektiğini belirtir. 365 tanesi ise “yapma” şeklinde insanları çeşitli fiil ve davranışlara karşı uyarır. Hz. Musa 603 emiri yani Talmud'u yalnızca Yeşu'ya aktarmıştır. Çünkü bu bilgiye sadece Yeşu layıktı. Bu da bize Yeşu'nun sahip olduğu konumun değerini gösterir.¹³⁰

Hz. Musa dönemi M.Ö. 1300 – M.Ö. 1200 yıllarını kapsar. Hz. Musa'nın vefatından sonra onun halefi olan Yeşu, İsrailoğulları'nın peygamberi olmuştur. İsrailoğulları'nın kırk yıllık çöl sürgünün ardından Yeşu, vadedilmiş toprakları fetheden ilk peygamber olması bakımından Yahudiler için kıymeti oldukça fazladır. Kutsal topraklar ilk önce Hz. İbrahim'e, daha sonra da Hz. Musa'ya vadedilmiştir. Ancak Hz. Musa en büyük peygamber olmasına rağmen vadedilmiş toprakları fethetme şerefine erişememiştir. Bu kutsal fethin şerefine Yeşu nail olmuştur.

Yeşu'nun ilk ismi Hoşea'dır. Hz. Musa, Yeşu'nun asıl adı olan Hoşea'yı Yeşu olarak değiştirmiştir.¹³¹ Böylece onun adı “Tanrı kurtarır, Tanrı seni kurtarsın” manasını kazanmıştır. Yeşu kelime olarak İbranice asıllıdır, Arapçaya Yûşa olarak geçmiştir. Yeşu, isminin kelime anlamına uygun olarak İsrailoğulları'na vadedilmiş toprakları ilk defa fethetmiş ve İsrailoğulları arasında gerektiği şekilde paylaşmıştır. İlk önce Hz. İbrahim'e vadedilen bu toprakları ilk fetheden kişi Yeşu olmuştur. Bu özelliğiyle Yeşu, Yahudi inancında “fatih”tir.

Yeşu, Hz. Musa'nın yasasını yani Tora'yı uygulamış, onunla amel etmiştir. Halkına da Tora'nın emir ve yasaklarının dışına çıkmamaları gerektiğini öğütlemiştir. Aynı zamanda Yeşu'ya atfedilen Yeşu kitabı da mevcuttur. Bu kitap Tora'nın tekrarı

¹²⁹ Aaron Parry, **Talmud Nedir?**, Çev. Esterya Seval Vali, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.4.

¹³⁰ Baki Adam, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Seba Yayınları, Ankara, 1997, ss.69-73.

¹³¹ Moşe Farsi, **Tora ve Aftara: Bamidbar**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2010, Cilt IV, s. 241; Aharoni ve Sperling, “Joshua, s.442.

niteliğindedir. Bu sebeple Yeşu kitabını Tora'nın devam kitabı olarak görenler mevcuttur. Yeşu Kitabı Tanah'ta Nebiim kısmının ilk kitabıdır.

1.1.2.3.Dini Bir Lider Olarak Yeşu

Hız. Musa'nın halefi Yeşu, askeri bir komutan olmasının yanında aynı zamanda İsrailoğulları'nın dini lideriydi. O, Hız. Musa'dan sonra Tanrı tarafından görevlendirilen Yahudi peygamberidir. Yeşu Kitabının bütününde Yeşu, İsrailoğulları'nın lideri olarak anlatılmaktadır. Yeşu'nun kaç yıl İsrailoğulları'na liderlik yaptığını Tora veya Yeşu kitabında bahsedilmediğinden bizzat pasuklardan bilgi sahibi olamıyoruz. Fakat Yahudi din adamlarının aktardığına göre Yeşu'nun liderliği 28 sene süregelmiştir.¹³²

Yeşu, Hız. Musa'nın kutsal topraklara keşif için gönderdiği on iki casustan Efraim kabilesinin temsilcisidir. Tora'da da Yeşu Kitabında da Yeşu'nun Efraim kabilesinin lideri olduğu yönünde cümlelere rastlamamaktayız. Zira Yeşu, tüm İsrailoğulları'nın lideridir. Yeşu, Agada'nın manevi takipçisi olmakla birlikte, Hız. Musa'nın Tur dağında Tora'yı Tanrı'dan alıp aktardığı kişidir.¹³³ Agada, Yahudi Rabbani literatüründeki anlatıların yorumları, nakilleri ve bu anlatıların anlatılmasını amaçlayan hikâyelere verilen addır.¹³⁴

İsrailoğulları ile yaptığı veda konuşmasının sonunda Yeşu'nun İsrailoğulları halkı ile bir antlaşma yaptığını, Şehem'de bunun için hüküm, kurallar ve kanun belirlemiştir.¹³⁵ Bu bize Yeşu'nun kanun koyucu kişiliğini göstermektedir. Aynı zamanda yine bu veda konuşmasında Yeşu, İsrailoğulları'na Tanrı'ya güvenip itaat ettikleri zaman Tanrı'nın onlarla olacağını ancak Tanrı'ya itaatsizlik ettikleri takdirde yenilgiye uğrayacaklarını bildirmiştir.¹³⁶ Yeşu'nun tüm İsrailoğulları'nı bir araya toplayıp onlara öğütlerde ve telkinlerde bulunması onun dini lider olmasının bir sonucudur.

¹³² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

¹³³ Besalel, "Yeoşua", Cilt III, s. 779-780.

¹³⁴ İsmail Başaran, "Yahudilikte Sözlü Geleniğin Bir Parçası Olarak Agada'nın Bir Değerlendirmesi", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 22, Nisan 2020, ss. 373-388; Yusuf Besalel, "Agada", **Yahudi Ansiklopedisi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2001, Cilt I, ss. 38-39.

¹³⁵ Yeşu 24/24.

¹³⁶ Besalel, "Yeoşua", Cilt III, ss. 779-780.

Kanun koyucu kişiliğin yanı sıra Yeşu'nun yargıçlık tarafı da vardır. Yeşu Kitabının muhtevastındaki tek günahkâr olan Ahan'ı Tanrı'nın buyruğuna karşı çıkarak Eriha'nın fethinde Tanrı'ya adanan ganimetlerden kendisine aldığı için cezalandırması onun yargıçlık kişiliğini ortaya koymakla birlikte O'nun halkın gözünde lider olmasını pekiştirmektedir. Yeşu Kitabı 7/24. pasukta bahsedilen bu olay Yeşu Kitabının İçeriği başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Hız. Musa Sina dağına çıktığında yanında sadece Yeşu vardı. Orada Tanrı, Hız. Musa'ya Tora'yı verdi. Tanrı, Hız. Musa, Tanrı'nın İsrailoğulları'na buyruklarını yani Tora'yı ilk olarak Yeşu'ya aktarmıştır. Yeşu da bu buyruqları kendisinden sonra gelen liderlere aktarmıştır. Yeşu'dan aldıkları Tora'yı liderler peygamberlere, peygamberler yüksek dini şuraya akarmıştır. Hız. Musa yaşlandığı zaman Tanrı'ya İsrailoğulları'nın kendisinden sonraki liderin kim olacağını sormuş ve bunun üzerine Tanrı da liderlik makamına en uygun kişinin Yeşu olduğunu söylemiştir. Yeşu, Hız. Musa'nın liderliği boyunca yanından ayrılmamış her sözünü dinlemiş, uygulamış ve Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmiştir. Yeşu'nun İsrailoğulları'nın liderliğine layık görülmesinin temel nedeni, Hız. Musa'nın en iyi öğrencisi olup onun sözünden dışarı çıkmaması ve ona sadakati, bağlılığı olduğu düşünülmektedir. Zira Yeşu Kitabında da Yeşu'nun liderliği mükemmel bir şekilde anlatılmıştır.¹³⁷

Hız. Musa'nın hizmetkârı olan Yeşu, sadakatının mükâfatı olarak Hız. Musa'dan sonra Tanrı tarafından kendisine peygamberlik görevi verilerek ödüllendirilmiştir. Hız. Musa vefat ettikten sonra İsrailoğulları'nın acısını unutturmak amacıyla Tanrı, Yeşu'ya hemen savaşmalarını emretmiştir. Tanrı'nın emri üzerine Yeşu, halkı savaşa hazırlamış ve vadedilmiş toprakları fethetmek için harekete geçmişlerdir.¹³⁸

Yeşu'nun peygamberlik görevi Hız. Musa hayattayken başlamıştır. Fakat Tanrı, bu dönemde yalnızca Hız. Musa ile iletişim kurmuştur. Yeşu ile Tanrı'nın irtibatı Hız. Musa'nın vefatından sonra olmuştur. İnanışlarına göre Tora âliminin hizmetkârı olmak, Tora öğrenmekten çok daha faziletlidir. Bu bağlamda Yeşu, Hız. Musa'nın herhangi bir öğrencisi değil hizmetkârıdır. Ayrıca Tur Dağının eteklerinde Hız. Musa'yı kırk gün beklemesi, Hız. Musa'ya kusursuz hizmet etmesi Yeşu'nun göreve

¹³⁷ Ester Asa, **Pirke Avot**, Gözlem Yayıncılık, Eylül, 2004, Mişna 1/1, s. 2.

¹³⁸ Ömer Faruk Harman, "Yuşa", DİA, İstanbul, 2013, CİLT XLIV, ss. 43-45.

layık biri olduğunu göstermektedir. Yeşu'nun halef olmasının sebeplerinden biri de Hz. Musa'nın onurunu savunmasıdır.¹³⁹

Yeşu, İsrailoğulları'nı Tanrı'nın yardımı ile Ürdün Nehri'nden geçirdikten sonra Tanrı onu tüm İsrailoğulları'nın gözünde yüceltti.¹⁴⁰ Böylece Tanrı, Yeşu Kitabı 3/7'deki sözünü yerine getirmiş oldu. Bahsi geçen pasukta Tanrı, Yeşu'ya şöyle buyurmuştu: “Musa ile birlikte olduğum gibi, seninle de olduğumu anlamaları için bugün seni bütün İsrail halkının gözünde yüceltmeye başlayacağım.” Burada Tanrı, Yeşu'yu bir lider olarak yüceltmiş ve halk ona bir peygamber, mucizeleri yerine getiren ve İsrailoğulları'nın lider olarak saygı duymuştur.¹⁴¹

110 yaşında vefat eden Yeşu'dan sonra İsrailoğulları'na “zkenim” veya “yaşlılar” ismi verilen bir grup bilge kişiler liderlik etmiştir. Bu dönem yaklaşık üç asır sürmüş ve M.Ö. 11. yüzyılda son bulmuştur. Bu dönemdeki kahramanlar çoğunlukla Hâkimler kitabında geçmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Farsi, 2015, ss. 2-3.

¹⁴⁰ Yeşu 4/14.

¹⁴¹ Farsi, 2015, s. 49.

¹⁴² Ester Asa, s. 2.

1.2.HİRİSTİYANLIKTA YEŞU

Hıristiyanlık açısından Yeşu'yu incelerken Kutsal Kitabın Yeni Ahit bölümünde Yeşu'nun nerelerde ve ne şekilde geçtiğini ortaya koymak uygun olacaktır. Yeşu ismi Yeni Ahit'te Luca 3/29, Elçilerin işleri 7/45, Koloselilere Mektup 4/11 ve İbranilere Mektup 4/8. pasajlar olmak üzere 4 yerde geçmektedir:

i- **Luka 3/29**: “Yeşu oğlu, Eliyezer oğlu, Yorim oğlu, Matat oğlu, Levi oğlu”. Otuz yaşlarında kutsal görevine başlayan İsa'nın soyu anlatılırken ilgili pasajda Yeşu'nun da ismi geçmektedir.

ii- **Elçilerin İşleri 7/45**: “Tanıklık çadırını önceki kuşaktan teslim alan atalarımız, Yeşu'nun önderliğinde diğer ulusların topraklarını ele geçirdikleri zaman, çadırı beraberlerinde getirdiler. Ulusları atalarımızın önünden kovan Tanrı'nın kendisiydi. Çadır, Davut'un zamanına dek kaldı.” İstefanos'un kendisine atılan iftiralar sebebiyle yüksek kurul önüne çıkarılması ve hem ona karşı ithamlar hem de yalancı şahitlerin konuşmaları üzerine başkâhin bu iddiaların doğru olup olmadığını ona sordu. İstefanos da İbrahim'den başlayarak atalarının yaptıklarından bahsetmiş ve sonunda da kurulda bulunanların tıpkı atalarına benzediklerini, atları gibi liderlerine zulmettiklerini ifade etmiştir. Bu olay örgüsünde Elçilerin İşleri 7/45. pasajda, Kutsal Toprakların Yeşu önderliğinde ele geçirildiğinden ve toplanma çadırından bahsedilmiştir.

iii- **Koloselilere Mektup 4/11**: “Yustus diye adlandırılan Yeşu da size selam eder. Tanrı'nın Egemenliği için çalışan emektaşım Yahudiler yalnız bunlardır. Bunlar bana teselli oldular.” Bu pasajda Koloseliler'e mektubun sonunda gönderilen selamlar yazılmıştır. Bu selamlar içerisinde Yustus olarak isimlendirilen Yeşu'nun da adı geçmektedir.

iv- **İbranilere Mektup 4/8**: “Eğer Yeşu onları huzura kavuştursaydı, Tanrı daha sonra bir başka günden söz etmezdi.” Burada Tanrı'nın huzur diyarına kavuşmak için yapılabilecekler hakkında öğütler verilmiştir. Şayet Yeşu döneminde İsrailoğulları, iyi bir haber aldıklarında bu duyduklarını iman ile birleştirebilselerdi vadedilmiş topraklara tam anlamıyla girilmiş olacaktı. Söz konusu pasajda, İsrailoğulları'nın söz dinlemedikleri için giremedikleri kutsal topraklara eğer söz dinleselerdi Yeşu döneminde egemen olacakları anlatılmaktadır.

İsrailoğulları Tanrı'nın yardımıyla Kenan topraklarında gelebildikleri noktaya kadar fethetmişler ve buradaki bütün şehirleri ele geçirdikten sonra yok edip yakmışlardır. Bu durum araştırmacıların farklı yorumlamalarına yol açmıştır. Bu yorumlamalardan tartışmaya en açık olanı bu topraklarda soykırım yapıldığı düşüncesidir. Bazı araştırmacıların görüşlerine göre, ele geçirilen şehirlerin halkları Tanrı'ya itaat etmediklerinden dolayı yok edilmişlerdir ve bu bir soykırım değildir. Zira Rahav, Tanrı'ya itaati sayesinde Eriha'nın fethi sırasında hayatta kalmış ve soyu devam etmiştir.¹⁴³

Kutsal toprakların fethinde şehirlerin yok edilmesi hususundaki bir diğer görüşe göre ise bu durum Tanrı'nın merhametine ters düşüyormuş gibi görünebilmesine karşın, kendilerini putperestliğe kaptıran Kenan halkını temizleyerek, o bölgeye Tanrı'nın adını yaşatacak ona hizmet edecek İsrailoğulları'nı yerleştirmek amacıyla buradaki sapkın halk imha edilmiştir. Tanrı'nın kutsal topraklardaki şehirleri fethettikten sonra hiçbir canlının sağ bırakılmaması ve en son şehrin yakılması emrini vermesinin temelinde aslında sevgi kültürünün bir yansıması olduğunu da düşünenler bulunmaktadır. Bu görüşe göre Tanrı, sevgi ve iyilikten uzaklaşan bu toplumlari ortadan kaldırarak sevgi ile iyiliğin kutsal topraklarda yerleşebilmesine olanak sağlamıştır. Kısaca Tanrı, bölgedeki kötülüğü yok ederek sevgi ve iyiliğe yer açmıştır.¹⁴⁴ Bu bağlamda Yeşu'nun, Tanrı'nın emri üzerine fethedilen topraklarda hiçbir canlıyı sağ bırakmaması ve en son o bölgeleri yakması durumu açıklanmaya çalışılmıştır. Tanrı'nın bu şehirleri yok etme emrini vermesini kötülük gibi görünse de temelinin sevgi olduğu ifade edilmiştir.

Hıristiyan sembolizminde Yeşu ile İsa'nın (Joshua and Jesus) isimlerinin benzer olması, Yeşu'nun bir tür İsa tipi veya figürasyonu olarak görülmesini sağlamıştır.¹⁴⁵ Erken dönem el yazması eserlerde İsrailoğulları'nı Mısır esaretinden kurtarıp kutsal topraklara getiren kişinin İsa'nın bir türü olan Yeşu olduğundan bahsedilir.¹⁴⁶ Ayrıca Kilise babaları, Yeşu'nun isminin Musa tarafından Hoşea'dan

¹⁴³ Firth, s. 105.

¹⁴⁴ Ellen G. White, **Geçmişten Sonsuzluğa**, Türkiye Adventist Kilisesi Yayınları, 1.Cilt, İstanbul, 1999, ss. 274-275.

¹⁴⁵ Haim Z'ew Hirschberg, "Joshua in Christianity", **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, ABD, 2007, Cilt XI, s. 443.

¹⁴⁶ Richard Ounsworth, **Joshua Typology in the New Testament**, yer ve tarih yok, ss. 10-13.

Yeşu olarak değiştirilmesinin de tesadüf olmadığını söylerler. Yeşu'nun İsa'nın bir türü olarak ifade edilmesinden ilk olarak Barnaba'ya mektup'ta bahsedilmektedir.¹⁴⁷

Kilise babaları Yeşu'nun hayatında gerçekleşen olaylar ile İsa ile ilgili kehanetlerin benzerliğine de dikkat çekmişlerdir. İsa'nın savaşaacağı iddia edilen şeytanın simgesi olduğu düşünülen Amalekler ile Yeşu savaşmış ve bu savaşta İsrailoğulları'na liderlik yapmıştır.¹⁴⁸ Kilise babalarının görüşleri incelendiğinde Yeşu'nun aslında İsa'nın geçmişteki yansıması gibi düşünüldüğü anlaşılabacaktır.

Yeşu ile İsa arasında beş paralel benzerlikten söz edilmektedir. Bu benzerlikler şu şekildedir: Yeşu'nun isminin Hoşea'dan değiştirilmesi İbrahim Sarah olayında olduğu gibi önem arz etmektedir. Yeşu'nun halkına önderlik ettiği gibi İsa da halkına önderlik etmiştir. Tıpkı Yeşu'nun topraklardan halkına pay ettiği gibi İsa da pay edecektir. Yeşu nasıl güneşin sabit kalmasını sağladıysa İsa da Tanrı'nın ebedi ışığını sağlayacaktır. Yeşu, halkını toplu olarak sünnet ettiği gibi İsa da Tanrı'nın sözü Ruh'un kılıcıyla halkını sünnet edecektir. Kısaca bu görüşü savunan kilise babalarına göre Yeşu, İsa'nın peygamber halidir.¹⁴⁹

Kilise babası Tertullianus, Yeşu ile İsa arasında bağ kurmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda üç hususa dikkat çekmiştir. Bunlar: i- Yeşu'nun isminin Hoşea'dan Yeşu'ya çevrilmesi gelecekteki İsa Mesih figürüne işaret etmektedir. ii- Musa'nın, Yeşu'nun ismini değiştirmesinin nedeni, onun gelecekteki İsa'nın gelişinin bir habercisi olmasıdır. iii- Yeşu, hayatı ve hizmetinin büyüklüğünden dolayı "Melek" olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁰ Ayrıca tipoloji yalnızca tek kişide değil çiftlerde bulunmaktadır. Bu sebeple Musa ile Yeşu'yu çift olarak değerlendirmek doğru olacaktır.¹⁵¹ Justin Martyr'e göre İsa Mesih'in gelişi önceden sembolik bir şekilde anlatılmıştır. Musa'nın Amalekler ile savaşta, savaş boyunca ellerini göğe açması *haçı* sembolize etmektedir. Amaleklerle yapılan savaşı yöneten ve vadedilmiş toprakları fetheden Yeşu da İsa'yı sembolize etmektedir.¹⁵²

¹⁴⁷ In *The Epistle of Barnabas*, in *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, Ed. Roberts, Donaldson, and Coxe, 1885, 1:145.

¹⁴⁸ Hirschberg, "Joshua in Christianity", s. 443.

¹⁴⁹ Jean Danielou, *From Shadows to Reality*, Burns & Oates, London, 1960, ss. 233-234.

¹⁵⁰ Philip Schaff, *An Answer to the Jews in Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, ABD, 2006, Volume III, pp. 263-268.

¹⁵¹ Schaff, pp. 256-263.

¹⁵² Martyr, ss. 110-119.

İlk Kilise tarihçisi Eusebius ise bu konuda şöyle düşünmektedir; İsa'nın adının önceden görülmesi için ilahi bir ilham ile Yeşu'nun ismini değiştirdi. Yeşu ile İsa arasındaki bağlantı, Musa'nın Yeşu'nun ismini değiştirmesiyle başlar. Bu isimlendirme ödülünden daha çok bir ayrıcalıktır. Yeşu ve İsa arasındaki isim benzerliği tesadüf değildir. Hippo'lu Augustine ve Vulgate'in tercümanı Jerome de bu isim benzerliğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte erken dönem Hıristiyan psikoposu Veronali Zeno, Yeşu ve İsa'nın isim benzerliğinin yanında Yeşu'nun halkını toplu sünnet etmesi olayına dikkat çekmiştir. O burada İsrailoğulları'nı toplu sünnet eden Yeşu ile sembolik olarak insanları ruhani sünnet ederek insanlığı şekillendiren İsa Mesih arasında bağ kurmuştur.¹⁵³

Günümüz Hıristiyan kültüründe Yeşu adını taşıyan her yıl 25 Aralıkta kutlanan Joshua Günü bulunmaktadır. Yalnızca Yeşu'nun ismini taşımasına rağmen bugünün içeriğinde Yeşu ile ilgili bir ritüel bulunmamaktadır.

Özetle Hıristiyan gelenekte Yeşu, Musa'nın onun ismini değiştirmesi, İsrailoğulları'nı toplu sünnet etmesi ve fethettiği şehirleri yok etmesi özellikleriyle bahse konu olmuştur. Fethedilen şehirleri yok etmesi soykırım savaşı tartışmalarını beraberinde getirmiş olup, aslında bunun temelinde Tanrı'ya itaatsiz olanları ortadan kaldırılması ve oraya sevgi ile iyiliğin yerleştirilmesi için yapıldığı görüşleri mevcuttur. Son olarak ise Kilise babaları, onun isminin değişmesi ve halkını sünnet etmesi bakımından Yeşu ile İsa arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Yeşu ismi ile İsa isminin benzerliğinden yola çıkarak Yeşu'nun, aslında İsa'nın geçmişte yaşamış peygamber tipolojisi olduğunu ifade etmişlerdir.

¹⁵³ Davidsschrock, **Reading Joshua with the Early Church: Ten Quotes from the Patristics**, (11/09/2019), https://davidschrock.com/2019/09/11/reading-joshua-with-the-early-church-ten-quotes-from-the-patristics/#_edn8, (03/10/2022).

1.3. İSLAM KÜLTÜRÜNDE YEŞU

Bu bölüm Kur'an-ı Kerim ve tefsirleri ile Peygamberler tarihi, İslam ansiklopedisi ve İslam halk kültürüne ait eserler ışığında ele alınmıştır. İslam kültüründe Yeşu'nun ismi Arapça'da Yuşa olarak kullanılmasından dolayı bu bölümde daha çok Yuşa kelimesini tercih ettik.

Kökeni İbranice olan Yeşu (יְהוֹשֻׁעַ) kelimesi, Arapçaya “Yuşa” (يوشع) ve İngilizce diline ise Joshua olarak geçmiştir. 1979 yılından beri Amerika'da en popüler on erkek isminden biri Joshua'dır.¹⁵⁴ Yeşu'nun kelime anlamı “Tanrı kurtarır” şeklindedir. Yeşu'nun ismi Hz. Musa tarafından İbranice Hoşea'dan¹⁵⁵ Yehoşua olarak değiştirilmiş, zamanla Yeşua olarak kısaltılmıştır.¹⁵⁶

İslam kaynaklarına göre Hz. Yuşa'nın soyu şu şekildedir: Yuşa b. Nun b. Efraim b. Yusuf b. Yakup b. İshak b. İbrahim.¹⁵⁷ Yahudi bakış açısıyla da benzerlik göstermektedir. Yuşa'nın annesinin ismi Meryem veya Gülsüm olabileceğine dair rivayetler olsa da net olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklara göre Yuşa'nın annesi, Hz. Musa'nın kız kardeşi Meryem'dir.¹⁵⁸ Kaynaklara göre Hz. Yuşa; orta boylu, geniş omuzlu, heybetli, iri gözlü, Musa'nın elleri üzerinde olması sebebiyle bilgelik ruhu ile dolu¹⁵⁹, buğday tenli ve yiğit bir kişi idi.¹⁶⁰ Hz. Yuşa'nın hayatı çocukluk dönemi, Hz. Musa'nın yanındaki öğrencilik dönemi ve peygamberlik dönemi olmak üzere üç ana döneme ayırabilmek mümkündür. Ömrünü Musa ve öğretilerine adayan Yuşa'nın evlenip evlenmediği veya çocuklarının olup olmadığı konusu bilinmemektedir.¹⁶¹

İsrailoğulları Mısır ülkesinde Hz. Yusuf zamanında elde ettikleri özgürlükleri yitirmişler ve Firavun bu halka zulmetmiştir.¹⁶² Hz. Yuşa tarih sahnesine,

¹⁵⁴ Yararlanılan site: Sözlük, text, <https://www.etymonline.com/search?q=joshua>, (03/10/2022).

¹⁵⁵ David A. Glatt-Gilad, “Joshua”, **The Oxford Dictionary of the Jewish Religion**, İkinci Baskı, New York, 2011, ss. 406-407.

¹⁵⁶ Ömer Faruk Harman, “Yuşa”, DİA, İstanbul, 2013, Cilt XLIV, ss. 43-45.

¹⁵⁷ İbnü'l Esir, **El Kâmil Fi't-Tarih - İslam Tarihi**, çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989, Cilt I, s.191; Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, Cilt II, s.121; Ahmet Cemil Akıncı, **Kâbe'ye Doğru Büyük Kısas-ı Enbiya “Hazreti Yuşa”**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 12.

¹⁵⁸ Ömer Faruk Hilmi, **Hazreti Yuşa Aleyhisselam**, Osmanlı Yayınları, Şanlıurfa, 2002, ss. 5-9; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Tarihi Taberi Tercemesi**, Can Yayınları, Konya, Cilt I, s. 434.; Ali Yalçın, **Hazreti Yuşa**, Yayınevi yeri ve tarihi yok, s. 4.

¹⁵⁹ Haim Z'ew Hirschberg, s. 443.

¹⁶⁰ Köksal, s.121.

¹⁶¹ Akıncı, s. 13.

¹⁶² Hilmi Ziya Ülken, **Yahudi Meselesi**, Üniversite Yayınları, İstanbul, 1944, s. 41.

İsrailoğulları'nın Firavun zulmü altında olup bir kurtarıcı bekledikleri dönemde çıkmıştır. Musa ile birlikte çöl sürgününü geçmiş ve Musa'nın ölümünden sonra kutsal topraklara halkın hem dini hem askeri lideri olarak girme şerefine nail olmuştur. Yuşa, İsrailoğulları'nın komutanlığını da yapmıştır. Aynı zamanda Yuşa'nın peygamberliği hususunda bir şüphe bulunmamaktadır.¹⁶³ Hz. Musa vefat etmeden önce Allah'ın buyurması üzerine İsrailoğulları'na Yuşa'ya itaat etmelerini, onun emirlerine uymalarını, ona karşı isyan etmemelerini tavsiye etmiştir.¹⁶⁴

İslami kaynaklara göre Yuşa, tıpkı hocası Musa gibi bazı mucizeler göstermiştir. Musa'yı öldürdüğüne dair iftira atıldığında bütün halkın rüyasında bu durumun yalan olduğunu görmesi¹⁶⁵, Eriha'nın fethi sırasında aşılması zor olan surların yıkılması, Kudüs'ün fethi esnasında güneşin bir gün boyunca batmaması ve ayın olduğu konumdan kıpırdamaması, Ürdün Nehri'ni ikiye yarıp İsrailoğulları'nın oradan geçebilmesini sağlaması¹⁶⁶, zamanın imkânlarının kısıtlı olmasına rağmen Ürdün nehrinden çok sayıda insanın geçebilmesi, Balam'ın kendilerine yapacağı bedduayı krallar için yapması ve dilinin göbek deliğine kadar sarkması, zina yapan İsrailoğulları'ndan askerlerin veba hastalığına yakalanmaları, elinde ağırlaşan hırsızın elini tespit etmesi¹⁶⁷ gibi olaylar Yuşa'nın bilinen mucizelerindendir. Her kaynakta Yuşa'nın mucizeleri zikredilmeyebilir; Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihi kitabı gibi.¹⁶⁸

Musa'nın sırdaşı, yakın dostu, öğrencisi ve halifesi olan Yuşa, Kur'an-ı Kerim'de isim olarak zikredilmemiş olsa da müfessirlerin çoğu tarafından Kur'an-ı Kerim Maide suresi 23. ayet ve Kehf suresi 60-64. ayetlerinde geçen kişinin Hz. Yuşa

¹⁶³ Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, **Kıyasu'l-Enbiya**, thk. Mustafa Abdülvahid, Matbaatu Daru't-Te'lif, Kahire, 1968, Cilt II, s. 199.

¹⁶⁴ Köksal, s.121; İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî, **Tarih-i Ya'kubî**, Şirketü'l-A'lemi, Beyrut, 2010, Cilt I, ss. 73-78.

¹⁶⁵ Hz. Musa vefat ettiği zaman Yuşa, halkın yanına geldiğinde ona Musa'nın nerede olduğunu sormuşlar ve Yuşa da onun öldüğünü söylemiştir. İsrailoğulları buna inanmayıp Yuşa'yı hapsedmişlerdir. Daha sonra Yuşa tarafında gösterilen mucize veya olaya şahit olanlar Yuşa'ya atfedilen suçların asılsız olduğunu söylemeleri üzerine halk, yanlış yaptığını anlayıp Yuşa'dan özür dilemişlerdir. Yuşa, İsrailoğulları'nın özrünü kabul edip onları affetmiştir. Bkz. Hilmi, s. 64.

¹⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1966, Cilt I, ss. 33-34.

¹⁶⁷ Akıncı, ss. 13-14; Yalçın, ss. 10-11.

¹⁶⁸ Esasen, Yuşa peygamberin değerini ortaya koyan mucizelerinden ziyade birçok defa isyan etmiş olan İsrailoğulları'nı Tanrıya güvenmeleri ve itaat etmeleri konusunda telkinde bulunup Tanrıya sebat etmelerini sağlamıştır. Bu sayede Mısır'dan çıkıştaki İsrailoğulları'nın emelleri olan vadedilmiş topraklara kavuşmalarına vesile olmuştur. Bunun da mucizeden daha değerli olması dolayısıyla kaynakların mucizelerden bahsetmelerinden daha değerli olduğunu düşünmekteyiz.

olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Birinci ayet, “Korkanların içinden Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu *iki kişi* şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer müminler iseniz ancak Allah’a güvenin.”¹⁶⁹şeklindedir. Burada zikredilen iki kişiden biri Yuşa diğeri ise Kaleb’dir. Zira Musa’nın kutsal topraklara gönderdiği on iki kâşiften ikisi olan Yuşa ve Kaleb, ayette bahsedildiği gibi olumsuz rapor vermeyip, Allah’a güvendikleri takdirde zafere ulaşacaklarını rapor etmişlerdir.

İkinci ayet ise, Kehf suresi 60-64. ayetlerdir: “Bir vakit Musa *genç adamına (fetâ)* demişti ki: Durup dinlenmeyeceğim, tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım yahut senelerce yürüyeceğim. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti. Buluşma yerlerini geçip gittiklerinde Musa genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza epeyce sıkıntı geldi, dedi. Genç adam: Gördün mü dedi, kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti. Musa: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.”¹⁷⁰ şeklindedir.

Yukarıdaki ayette bahsi geçen ve Hz. Musa’nın yanındaki delikanlının Yuşa olduğu düşünülmektedir.¹⁷¹ Nitekim Ahmed b. Hanbel Müsned’de Musa’nın yanındaki gencin Yuşa olduğunu açıkça beyan etmiştir.¹⁷² Aynı şekilde Buhari de söz konusu ayette Musa’nın yanındaki delikanlının Yuşa olduğunu söylemiştir.¹⁷³ Ayrıca Süleyman Ateş, Elmalılı Hamdi Yazır, Hayrettin Karaman ve Fahrettin Razi gibi müfessirlerin tefsirlerinde de burada anlatılan kişinin Yuşa olarak geçtiğini görmekteyiz.¹⁷⁴ Araplarda hizmetçilere edebi olarak delikanlı denilmekteydi. Hz. Muhammed’in sahih hadislerinde de insanların hizmetçilerine kölem, cariyem gibi ifadeler kullanmayıp delikanlım demelerini nasihat etmiştir. Bu bilgilerden yola

¹⁶⁹ Hayrettin Karaman ve diğerleri, **Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 110.

¹⁷⁰ Karaman ve diğerleri, 2012, ss. 299-300.

¹⁷¹ Ömer Faruk Harman, “Yuşa”, **DİA**, İstanbul, 2013, CİLT XLIV, ss. 43-45.

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt 5, ss. 119-120.

¹⁷³ Buhari, **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt 5, s. 232.

¹⁷⁴ Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998, Cilt V, ss. 309-317; Hayrettin Karaman ve diğerleri, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, Cilt III, ss. 567-569; Fahrudin er-Razi, **Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb**, Ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, Huzur Yayınevi, Ankara, 1993, Cilt XV, ss. 211-214.

çıkarak, sahih haberlerde aktarıldığı gibi Musa'nın yanındaki delikanlı onun hizmetçisi olması sebebiyle Yuşa'dır.¹⁷⁵

Hızır'ın ismi ve soyu tam bilinmemekle beraber bazı İslami kaynaklarda bu konuda bilgi verilmiştir. Onun isminin Elyesa veya Belya olduğu rivayetler arasındadır.¹⁷⁶ Hızır'ın ismi Kur'an'da da geçmemektedir. Ancak Kehf suresinde Musa ile kendisine ilim öğretilen kişi arasında geçen kıssadaki ilim sahibinin Hızır olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁷ Tefsir ve hadis âlimlerinin bazılarına göre Hızır, bilge kişi olarak, bazı mutasavvıflara göre ise veli olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Bazı İslam âlimlerinin Hızır'ın kıyamet gününe kadar yaşamını sürdüreceği görüşleri¹⁷⁹ bulunmakla birlikte vefat ettiğine dair görüşler de mevcuttur. Kur'an'da kehf suresinde bahsi geçen kişinin Hızır olduğu düşünülürken, burada geçen hikâye Yahudi kutsal kitabı olan Tanah'ta yer almaz.

Yaygın anlatıya göre Musa'nın Yuşa ile birlikte Hızır buluşması olayı Musa'nın Sina Dağı'nda vahiy almasından sonra gerçekleşmiştir.¹⁸⁰ Musa ile Yuşa, Hızır ile buluşmak için yola çıkmışlardır. Yolculuk esnasında yoruldukları yerde bir kayanın yanında dinlenmişlerdir. Yuşa, bu sırada yemek için yanlarında getirdikleri cansız balığı kayanın üzerine koymuş ve bu balık orada canlanıp denize atlamıştır. Buhari'deki bir hadiste, Musa ile Yuşa'nın dinlenip balığın can bulduğu kayanın altında "hayat" veya "aynu'l-hayat" isminde bir pınar olduğu ve oradaki suya temas eden her şeyin hayat bulduğundan bahsedilir.¹⁸¹ Hatta bazı İslâm âlimleri ab-ı hayat fikrinin buradan çıktığını dile getirmişlerdir.¹⁸²

Yuşa, yukarıda bahsedilen hadiseyi Musa'ya anlatmayı unutmuştur. O gece yollarına devam etmişlerdir. Ertesi sabah Musa'nın balıklarını getirmesini söylemesi üzerine Yuşa, yanlarında getirdikleri balıklarını unuttuğunu fark etmiştir. Ona bunu şeytanın unutturduğunu ve balığın canlanıp denizde yol aldığını söylemiştir. Bunun

¹⁷⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Zehreveyn Yayınevi, İstanbul, 1992, Cilt V, ss. 365-367.

¹⁷⁶ Taberi, s. 448; Mehmet Dikmen ve Bünyamin Ateş, **Peygamberler Tarihi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1981, s. 442.

¹⁷⁷ İlyas Çelebi, "Hızır", **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt XVII, ss. 406-409.

¹⁷⁸ Süleyman Uludağ, "Hızır: Tasavvuf ve Halk İnancı", **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt XVII, ss. 409-411.

¹⁷⁹ Ekrem Sarıçioğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2000, s. 139.

¹⁸⁰ Celal Kırcı, "Mecmau'l-Bahreyn", **DİA**, Ankara, 2003, Cilt XXVIII, s. 256.

¹⁸¹ Mukatil b. Süleyman, **Tefsir-i Kebir**, Çev. Beşir Eryarsoy, thk. Abdullah Mahmud Şehhate, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, Cilt II, ss. 505-507.

¹⁸² Yasin Meral, "Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 55:2 (2014), ss.129-150.

üzerine Musa, aradıkları işaretin bu olduğunu ifade etmiş ve balığın canlandığı yere geri gitmişlerdir. Sonunda da Allah'ın katında ilim öğrettiği kulu yani bilge kişi olan Hızır'ı bulmuşlardır.¹⁸³

Hz. Musa'nın Hızır ile görüştüğü iki denizin birleştiği yer olarak bahsedilen yerin yani *Mecmau'l Bahreyn*'in neresi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde neresi olduğu açıkça belirtilmeyen bu yerin konumu hususundaki görüşlerden bazıları şunlardır: Karadeniz ile Hazar denizi arası, Ermenistan'daki Kur ve Aras nehirleri arası, Akdeniz ile Kızıldeniz arası, Rum denizi, İstanbul Boğazı, Ürdün ve Kulzum nehirleri arası, Atlas Okyanusu kıyısındaki Endülüs'te bir şehir, Afrika'da Tanca şehri.¹⁸⁴ Ancak bu görüşlerden en yaygın olanları bu yerin Kızıldeniz¹⁸⁵ veya Rum denizi¹⁸⁶ olduğudur. Rum denizi, Akdeniz veya Romalıların denizi manasında kullanılmaktaydı.¹⁸⁷ Ayrıca bu hadisenin Hz. Musa'nın Sina Dağında vahiy aldıktan sonra gerçekleşmesi göz önünde bulundurularak bu *Mecmau'l Bahreyn*'in Sina Dağı ve Sina çölüne en yakın iki deniz olan Süveyş ve Akabe körfezi olduğu görüşü de mevcuttur.¹⁸⁸ Son olarak, müfessirler sahih bulmasa da İbn Abbas'ın rivayetinde Hızır bâtın âleminin, Musa ise zâhir âleminin denizi olduğu görüşünü savunanlara göre bu iki denizden biri Hızır diğeri de Musa'dır.¹⁸⁹

Yuşa peygamber 110 yaşında vefat etmiştir. Onun Filistin topraklarında vefat ettiği rivayetlerinin yanında Yuşa Tepesinde yaralandığı ve daha sonra orada şehit olduğu da rivayet edilmektedir.¹⁹⁰ Yuşa'nın kabrinin nerede olduğu hususunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte farklı görüşler bulunmaktadır. Filistin bölgesinde Timnat-serah, Kudüs'e yakın Nablus şehri, Halep çevresinde Maerre şehri, Gaziantep, İstanbul Beykoz'daki Yuşa Tepesi onun kabrinin konumuyla alakalı görüşlerden birkaçıdır.

¹⁸³ Kehf Suresi 60-66; Taberi, ss. 450-451.

¹⁸⁴ S. Ateş, ss. 315-316.

¹⁸⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Zehraveyn Yayınevi, İstanbul, 1992, Cilt V, ss. 367-368.

¹⁸⁶ Ebu'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşeri, **El-Keşşaf**, Çev. Muhammed Coşkun ve diğerleri, Ed. Murat Sülün, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018, Cilt IV, ss. 85-94; Fahrudin er-Razi, ss. 215-216.

¹⁸⁷ İdris Bostan, "Akdeniz", **DİA**, İstanbul, 1989, Cilt II, ss. 231-234.

¹⁸⁸ Karaman, 2017, ss. 566-573.

¹⁸⁹ Karaman, 2012, s. 299; Karaman 2017, ss. 570-571.

¹⁹⁰ Yalçın, s. 12.

Kaynaklarda anlatılan bilgilere göre, Hz. Yuşa'nın İstanbul Beykoz'daki makamı Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi olan Beşiktaşlı Yahya Efendi tarafından manevi yolla keşfedilmiştir. Anlatılan hikâyeye göre Yahya Efendi Hızır'ı üç kez rüyasında görmüş ve Hızır'ın ona yerini göstermesiyle Yuşa'nın makamını keşfetmiştir.¹⁹¹ Yuşa'nın Beykoz'daki bu makamı metrelerce uzunluktadır. Bunun sebebi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birkaçı şunlardır: Yuşa'ya duyulan hürmetten dolayı olduğu, onun makamı keşif yoluyla bulunduğundan kabri içine alması için uzun olduğu ve Yuşa'nın yaşadığı dönemde var olan devler gibi bir dev olmasından¹⁹² dolayıdır.¹⁹³ Beykoz'da Yuşa'nın makamının olduğu düşünülen bu tepeye *Yuşa Tepesi* denilir. Daha önceki zamanlarda oraya *Dev Dağı* denildiğini de görmekteyiz.¹⁹⁴

Özetleyecek olursak İslam geleneğinde Yuşa şu özellikleriyle öne çıkmaktadır:

i- Ömrünü Musa ve Tanrı'ya itaate adanmış, Musa'nın en sadık öğrencisidir.

ii- İsrailoğulları'nın hem liderliğini hem de komutanlığını yapmıştır.

Vadedilmiş toprakların ele geçirilmesinde onlara liderlik etmiştir.

iii- Bazı İslami kaynaklara göre mucizeler göstermiştir. Bazı müfessirler bu mucizelerden bahsetmemişlerdir. Mucizelerden daha çok liderliğinin ön planda olduğunu görmekteyiz.

iv- Kur'an'-ı Kerim'de ismi açıkça zikredilmese de Maide suresi 23. ayet ve Kehf suresi 60-64. ayetlerde bahsi geçen genç, delikanlının Yuşa olduğu müfessirlerin çoğu tarafından kabul edilmektedir. Bu ayetlerden Yuşa'nın kutsal topraklara keşif yapmak üzere gönderilen on iki casustan biri olduğu anlatısı Yahudi Kutsal Kitabı Tora'da da mevcuttur. Ancak Kehf suresinde anlatılan Hızır ile olan kıssa Yahudi Kutsal Kitabında geçmemektedir.

¹⁹¹ Haşim Şahin, "Yahya Efendi Beşiktaşlı", **DİA**, İstanbul, 2013, Cilt XLIII, ss. 243-244; Serhat Ahmet Tan, **Dev Dağı Yuşa Tepesi'nin Büyük Sırrı 2012**, Şira Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 47-48; Harman, Cilt XLIV, ss. 43-45.

¹⁹² Musa, vadedilmiş topraklara keşif için gönderdiği on iki casustan on tanesi o bölgede dev cüsseli insanların olduğunu, çok güçlü olduklarını ve onları yenemeyeceklerini söylemişlerdi. O dönemlerde Kenan topraklarında dev cüsseli insanların yaşadığı rivayet edilmektedir. Ancak Yuşa ve İsrailoğulları arasında bir dev olsaydı oradaki devlerden korkmazlardı. Bu sebeple Yuşa'nın kendisinin dev olduğu şeklindeki görüşün doğruluğunun pek mümkün olamayacağını düşünmekteyiz.

¹⁹³ Emin Arık, **Hızır Aleyhisselam Yuşa Tepesi Camii ve Türbesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 6-7.

¹⁹⁴ Akıncı, s. 184; Ali Yalçın, s. 10.

v- Yuşa, 110 yaşında vefat etmiştir. Kabrinin nerede olduğu tam olarak bilinmemekle beraber farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler içerisinde ülkemizde halk tarafından en çok itibar ve rağbet gören makamı Yuşa Tepesi'nde olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KUTSAL BİR METİN OLARAK YEŞU KİTABI

Tezimizin bu bölümünde Yahudi kutsal kitapları genel hatlarıyla tanıtılarak Yeşu Kitabının buradaki konumu anlatılmaktadır. Ana kahramanı Musa'nın halefi Yeşu olan Yeşu Kitabının kompozisyonu ve içeriği hakkında açıklamalar yapılmıştır. Son olarak da Musa'nın Torasında Yeşu'nun nerelerde ve nasıl bahsedildiği ele alınmıştır.

2.1. YAHUDİ KUTSAL KİTAPLARINA GENEL BAKIŞ

Kutsal, kelime olarak kutsî, mukaddes, kutlu anlamlarına gelmektedir. Kutsal, tarihsel dönemlerde o zamanın etkisi altında kendisini göstermektedir.¹⁹⁵ Genel anlamda Kutsal Kitap, bir dinin veya inancın kabul ettiği metin anlamında olmakla beraber özel anlamda, Yahudi ve Hıristiyan inançlarında kutsal kabul edilen metinlerin tümü manasındadır. Hıristiyan inancında kutsal metinler Eski Ahit (Ahd-i Atik) ve Yeni Ahit (Ahd-i Cedid) olarak ikiye ayrılmaktadır. Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı anlaşmaya Eski Ahit, Tanrı'nın İsa'dan sonra yaptığı anlaşmaya da Yeni Ahit denilmektedir. Bu ikisi beraber Kutsal Kitap olarak kabul görmektedir. Araştırmamızda Eski Ahit kabul edilen bölümü incelenmiştir Kutsal Kitap kelime olarak genel manası baz alınmıştır.

Yahudi Kutsal Metinleri yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazılı metinler Tanah olarak isimlendirilen toplam yirmi dört kitaptan oluşmaktadır. Tanah, Hıristiyan kültüründe Eski Ahit şeklinde bilinmektedir. Sözlü metinler ise Talmud olarak isimlendirilmekle beraber Mişna ve Gemera olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Talmud, ilk dönemlerinde şifahi olarak aktarılmış daha sonradan (M.Ö. 473 yılında) yazıya geçirilmiştir.¹⁹⁶ Genel anlamda Mişna, Tanah'ın yorumu olmasının yanında Gemera da Mişna'nın yorumudur. Bu bakımdan Gemera Mişna'yı da içermektedir. Sözlü kutsal metin olan Talmud'a *Sözlü Tora* da denilmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 27-30.

¹⁹⁶ Adam, 2015, ss. 74-84.

¹⁹⁷ Baki Adam, "Yahudilik", **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ed. Şinasi Gündüz, Ankara, 2016, s. 222.

Talmud, Yahudi şeriat kitabı olarak kabul edilen Tora'nın tefsiri ve tamamlayıcısıdır. Yahudi inancına göre Tora'dan sonra en önemli şeriat kitabı Talmud'dur.¹⁹⁸ Talmud, Babil Talmudu ve Filistin / Yeruslayim Talmudu olmak üzere temelde iki çeşittir. İbrani gelenekte şifahi olarak aktarılan Talmudun yazıya dökülmesine başlarda hoş bakılmamış ancak daha sonra yazılı belgelerin olmaması sebebiyle bazı rivayetlerin yok olduğunu Yahudi din adamlarının fark etmesi üzerine bu rivayetlerin yazıya dökülmesine olumlu bakılmaya başlanmıştır.¹⁹⁹

Günümüz Ortodoks Yahudiliğin uygulamalarındaki belirleyici olan asıl otorite kaynağı Babil Talmudu'dur.²⁰⁰ Hz. Musa'ya Tora'yı verdiği gibi onun açıklamasını, izahını da yapmıştır. Şifahi olarak Tanrı'nın Hz. Musa'ya yaptığı Tora izahları Talmudu meydana getiren önemli unsurdur.²⁰¹ Yahudi inancına göre Tanrı tarafından Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya şifahi bir şekilde verilmiş olan Talmud ilk olarak Rabi Yeuda ha Nasi tarafından tasnif edilmiştir.²⁰²

Yahudi Kutsal Kitabı Tanah; Tora, Nebiim ve Ketubim olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tanah kelime olarak İbranice Tora, Nebiim ve Ketubimin baş harflerinin kullanılmasıyla (TaNaH) meydana gelen bir isimdir. Toplam yirmi dört kitaptan oluşmaktadır. Tanah'ı meydana getiren kitaplar İbranice yazılmakla beraber bazı kısımları ise Aramice yazılmıştır. İbranice kutsal kitap olan Tanah'ın hiçbir el yazması korunamadığından ilk el yazmaları günümüze kadar ulaşmamıştır. Yahudi âlimleri tarafından daha sonra tekrar yazıya geçirilen Tanah'ın elimize ulaşan ilk el yazmaları ise Milattan Sonra 10. yüzyıldan daha eski değildir.²⁰³

Ortodoks Yahudi inancına göre; Hz. Musa'ya atfedilen Tora, Hz. Musa'nın bizzat Tanrı ile iletişime geçerek yazıya dökmesi sonucunda meydana gelmiştir. Nebiim bölümündeki kitaplar da peygamberlere Tanrı tarafından gösterilen rüya ve vizyon yoluyla yazılmıştır. Ketubim kısmı da tamamen ilahi ilhama dayalı olarak yazılıp ortaya konmuştur.²⁰⁴ Yahudi inancında en büyük peygamber olan Hz. Musa, Tanrı'nın buyruklarını halka aktarmış aynı zamanda kendisi de hüküm koymuştur. Hz.

¹⁹⁸ Osman Cilalı, **Dinler ve İnançlar Terminolojisi**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 346.

¹⁹⁹ Mehmet Sait Toprak, **Talmud ve Hadis Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 19-29.

²⁰⁰ Shakak, s. 83.

²⁰¹ Toprak, ss. 18-19.

²⁰² Besalel, "Talmud", Cilt III, ss. 695-711.

²⁰³ Felicen Challaye, **Dinler Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu Varlık Yayınları, İstanbul, s.118.

²⁰⁴ Gürkan, **Yahudilik**, s.95.

Musa'dan sonra gelen bütün peygamberler Hz. Musa'nın şeriatını devam ettirmiştir. Çalışmamızın da konusu olan Yeşu Kitabı'nın da ilk pasuklarında Hz. Musa'ya atfedilen kitap olan Tora'ya bağlı kalınması gerektiği vurgulanmıştır.

Tora, Tanah'ın Hz. Musa'ya atfedilen ilk beş kitabının adıdır. Tora'da, Dünya'nın altı gün içerisinde oluşumu ve ilk insanların yaratılışından başlayarak Hz. Musa'nın ölümüne kadar olan dönemde İsrailoğulları'nın başından geçen olaylar anlatılır. Tora kanunlarının şeriat olarak geçerli olmasının sebebi Yahudi şeriatında temel kitap olmasıdır.

Tora sözcüğü, öğretme veya eğitim olarak tercüme edilen İbranice *yaroh* kökünden gelmektedir. Genel kullanım olarak ise şeriat veya kanun olarak tercüme edilmektedir. İbranicede Tora için “Sefer Tora”, “Ha Tora”, “Torat Yehova” şeklinde kullanılmaktadır. Tesniye 4:44. pasukta *Musa'nın İsraililer'e anlattığı yasa budur.* Ayrıca Tesniye 30:10. pasukta *Yeter ki, Tanrınız Rab'bin sözünü dinleyin, bu Yasa Kitabı'nda yazılı buyruklarına, kurallarına uyun ve bütün yüreğinizle, bütün canınızla O'na dönün.* Tesniye Kitabı'ndaki bu iki pasukta görüldüğü üzere İsrailoğulları'nın uyması gereken yasanın, şeriatın Tora olduğu vurgulanmaktadır.

Yahudiliğin merkezinde yer alan Tora'yı öğrenmek ve öğretmek önemli bir unsur olarak görülmüştür. Özellikle Tora öğretimi üzerinde oldukça durulmuştur. İlk Tora öğreticisi Hz. Musa'dır. Tora'yı öğreten, öğrencisinin babası gibi sayılmıştır. Ayrıca Tora öğreten kişinin duaları kabul olmaktadır. Hz. Musa Tur dağında iken İsrailoğulları'nın altınları eriterek buzağı yapan Harun büyük günah işlemesine rağmen, Tora öğreticisi Hz. Musa'nın duası ile Tanrı tarafından affedilmiştir. Yahudilikte Tanrı'ya ortak koşmak büyük günah sayılır. Hz. Musa'nın duası hürmetine atfedilen Harun daha sonra kohen gadol gibi önemli görevleri üstlenebilmiştir. Kohen gadol, Yahudi inancına göre en büyük din adamı sayılmaktadır. Bayramlarda ahit sandığının bulunduğu odaya girip ahit sandığını açarak Şekine²⁰⁵ yani Tanrı'nın kutsal ruhu ile konuşan tek dön görevlisidir. Harun'a halkın buzağıya tapmasına yardım etmek gibi büyük bir günahtan affedilerek kohen gadol gibi önemli bir din adamlığı görevi verilmesinden de Yahudilikte Tora'yı öğretmeye verilen önem açıkça görülmektedir.

²⁰⁵ Şekine Kur'an-ı Kerim'de *Sekine* olarak geçmektedir.

Tanrı Hz. Musa'ya yazılı Tora ile beraber sözlü Tora da vermiştir. Yazılı Tora tüm İsrailoğulları'na aktarılmasına rağmen sözlü Tora sadece layık olan kişiye aktarılabilirdi. Sözlü Tora'yı öğrenmeye layık olan yalnızca Yeşu vardı ve Hz. Musa bunu sadece Yeşu'ya aktardı. Yeşu bu bilgiyi hâkimlere, onlar da kohenlere aktardı. Hz. Musa'nın Yahudi dini açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Sözlü Tora'yı Harun'a veya herhangi birine değil de layık olan kişi Yeşu'ya aktarması Yeşu'nun değerini ortaya koyan önemli donelerdendir.

Yeşu ile başlayıp Malaki ile son bulan Nebiim / Peygamberler bölümü, kendi içinde İlk Peygamberler ve Son Peygamberler şeklinde iki kısma ayrılır. Tanah'ın 2. kısmı olan Nebiim 8 kitaptan oluşmaktadır. Bunlar: Yeşu, Hâkimler, Samuel, Krallar, İşaya, Yeremya, Hezekiel ve diğer kitaplara göre daha kısa olan 12 peygamber kitaplarıdır. Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar kitapları İlk Peygamberler kısmındadır. Bu gruptaki kitapların içeriği İsrailoğulları'nın tarihi ile ilgilidir.

Başlıca üç peygamber yani İşaya, Yeremya ve Hezekiel ile 12 küçük peygamberin kitapları Son Peygamberler kısmını oluşturur. 12 Küçük Peygamberler ise şunlardır: Hoşea, Yoel, Amos, Ovadiya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Tzefanya, Hagay, Zekeriya ve Malaki.²⁰⁶ Hoşea ile başlayıp Malaki ile biten bu kitaplar, hacimleri küçük olmasından dolayı tek bir kitap olarak sayılmışlardır.²⁰⁷ Son Peygamberler kısmındaki başlıca üç peygamber ile küçük peygamberler arasındaki fark, peygamberlerin öneminden değil kitapların uzunluğundan kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle küçük peygamberlerin isimlendirmelerinden dolayı önemsiz oldukları kanısına varılamaz. Bu isimlendirmenin sebebi onların değerlerine veya önemlerine göre değil kitaplarının fazla uzun olmamasındandır. Zira kitaplarının hacminin küçük olması o peygamberlerin değerinden bir şey kaybettirmez.

Yunanlılar tarafından Tanah'ın ilk beş kitabı Pentateuque²⁰⁸ olarak adlandırılmıştır. Hexateuque olarak isimlendirilen²⁰⁹ altılı kitaba Yeşu Kitabı da dâhil edilmiştir. Ancak Hexateuque'un Tora ve devamı olarak Yeşu Kitabı mı, yoksa Yeşu Kitabı ve kendisinden sonraki beş kitap olan Hâkimler, Samuel ve Krallar ile birlikte mi altı kitap olduğuna dair farklı görüşlerin bulunması tartışmaları da beraberinde

²⁰⁶ Gündüz, s. 229.

²⁰⁷ Ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, **Dinler Tarihi I-II**, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.402.

²⁰⁸ Challaye, **Dinler Tarihi**, s.119.

²⁰⁹ John Bright, "The Book Of Joshua", **Interpreter's Bible**, Abingdon yayınevi, New York, 1953, Cilt II, ss. 541-549.

getirmiştir. Yeşu Kitabı içeriği ve konuları ele alışı bakımından Tora'nın devamı mahiyetindedir. Yazım tarzı ve üslubu bakımından ise kendinden sonraki beş kitap ile benzer özellikler gösterir.²¹⁰

Yeşu Kitabının altı kitaplık serinin bir parçası olduğu konusunda ittifak vardır. Yeşu kitabının ilk beş kitabın devamı mahiyetinde veya kendisinden sonra gelen beş kitabın başlangıcı şeklinde olup olmadığı konusunda oluşan tereddütlerden doğan iki görüş mevcuttur.

Birinci görüşe göre, ilk beş kitabın gerek üslubu gerek içeriği ve konuları ele alışı ile Yeşu kitabının konuları ele alışı aynı olması dolayısıyla Yeşu kitabı, diğer ilk beş kitapla birlikte altı temel kitap kabul edilir. Yani Tora ve Yeşu kitabı Hexateuque'ü meydana getirir.

İkinci görüşe göre ise, bu ilk beş kitabın tamamlayıcı mahiyetindeki bir altıncı kitap değil, kendisinden sonra gelen beş kitabın başlangıcı mahiyetindeki bir kitaptır.²¹¹ İbranilerin sürgün öncesi tarihi konusunda uzmanlaşmış, Tesniye tarihçisi bir Alman bilgini olan Martin Noth da bu görüşü savunmaktadır. Yeşu Kitabı, tıpkı kendinden sonra gelen beş kitap gibi dört farklı kaynaktan gelen rivayetlerin toplamıdır. Bu dört kaynak; Yahvist, Elohist, Rabbinik ve Deteronomik materyaller olarak bilinir.

Martin Noth, Yeşu kitabıyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder: Yeşu kitabı; Samuel, Krallar ve Hâkimlerle birlikte ayrı bir tarzdadır. Çünkü burada Hz. Musa döneminden Kudüs'ün MÖ 586 yılındaki tahribine kadarki Yahudi tarihi anlatılır. Muhtemelen bu kitaplar sürgün döneminde bir kişi tarafından yazılmıştır. Muhtemelen bu kimse kendisine kadar olan rivayetleri toplamış, bir araya getirmiş ve bunları farklı kaynaklardaki bilgiler ışığında kompoze etmiştir. Bu kitapların hepsi aynı tarzda kaleme alındıklarından Noth, bunları ayrı ayrı kişilerin yazmış olamayacağını ancak bir kişinin yazmış olabileceğini söylemiştir.

Nebiim Hz. Musa'dan sonraki peygamberlere, Ketubim ise kral veya yöneticilere atfedilen kitaplardır. Tanah'ın Nebiim bölümü vadedilen toprakların fethinden I. Süleyman Mabedi'nin yıkılışına kadar olan yaklaşık 850 yıllık sürede olanları anlatır.²¹² Bu kitapların ilki Yeşu kitabıdır.

²¹⁰ Bright, ss.541-549.

²¹¹ Eliade ve Couliano, s. 288.

²¹² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

İbranicesi Sefer Yeoşua olan Yeşu Kitabı, 24 kısımdan meydana gelmektedir. Genel manada İsrailoğulları'nın vadedilmiş topraklara girişi, bu toprakların aralarında pay edilmesi ve burada Tanrı'ya yaptıkları hizmetler Yeşu Kitabının muhtevasını oluşturur.

2.2. YEŞU KİTABININ İÇERİĞİ

Yeşu Kitabı'nın Yahudi kutsal metinlerindeki konumu ve öneminin daha açıklayıcı olabilmesi adına Yahudi kutsal kitaplarına genel anlamda değinildikten sonra Yeşu Kitabı'nın muhtevasına hakkında bilgi verilecektir.

2.2.1. Yeşu Kitabı'nın Kompozisyonu Problemi

Yahudi Kutsal Kitapları dört farklı temel üsluba göre yazılmaktadır; Yahvist, Elohist, Deteronomik ve Rabbinik. Yahvist metinlerde Tanrı'nın adı "Yahve" (JHVH), Elohist metinlerde ise "Elohim" olarak geçer. Yahivist metinlerin kısaltması "J", Elohist metinlerin kısaltması ise "E"dir. Rabbinik metinlerin Babil Sürgünü²¹³ sonrası yazıldığı kabul edilir. Deteronomik kaynaklara, daha çok Tesniye Kitabı'nı meydana getirdiğinden dolayı bu isim verilmiştir. Son olarak Rabbinik geleneğe bu ismin verilme nedeni de eski gelenekleri yasalastırıp arıtmak amacını gütmesidir.²¹⁴ Rabbinik metinler, kaynağı Levililer olan Rabbiler tarafından kaleme alınan metinlerdir.²¹⁵

Alman bir papaz Henning Bernhard Witter, Fransız XV. Louis'in saray hekimi Jean Astruc ve Bilim adamı Johann Gottfried isimlerindeki üç araştırmacı kutsal kitabın kaynağı hakkında birbirlerinden bağımsız olarak çalışma yapmış ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Yapılan bu çalışmalarda, kutsal kitapta anlatılan hikâyelerin iki versiyonu olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Bu iki versiyon birçok yönü itibariyle birbirinin neredeyse aynısı olsa da bazı noktalarda çeliştiğini söylemişlerdir. Örnek olarak Yaratılış hikâyesinin iki anlatısının bulunduğunu dile getirmişlerdir. İlk

²¹³ Babil Sürgünü, İsrailoğulları'nın komutan Nebukatnetsar liderliğinde vadedilmiş topraklardan sürülüp Süleyman mabedinin yıkıldığı dönemdir. Bu sürgün 70 yıl sürmüştür.

²¹⁴ Challaye, **Dinler Tarihi**, s.120.

²¹⁵ Eliade ve Couliano, s. 287.

anlatıda Tanrı sırasıyla bitkileri, hayvanları, erkek ve kadını yaratmıştır.²¹⁶ İkinci anlatıda ise sırasıyla erkek, bitkiler, hayvanlar ve kadın Tanrı tarafından yaratılmıştır.²¹⁷ İlk hikâyede yaratıcı, Elohim olarak ifade edilirken; ikinci hikâyede ise yaratıcı, Yahve olarak adlandırılmıştır. Bahsi geçen üç araştırmacı bu durumda Tanrı'nın Elohim olarak ifade edilen bölümlerin Elohist metinler ("E" şeklinde tanımlanmış) olduğunu ve Yahve şeklinde anlatılan kısımların ise Yahvist metinler ("J" şeklinde tanımlanmış) olduğu tezini savunmuşlardır.²¹⁸ İlk beş kitabın yapısının tek bir türden olmadığı fikri de bu görüşü desteklemektedir.²¹⁹

Yeşu Kitabı genellikle Yahvist ve Elohist üsluba göre yazılmıştır. Deteronomik ve Rabbinik bakış açısı bazı eklemelerde görülür. Ancak bunlar kitabın özüyle alakalı değildir. Yeşu kitabının ilk yarısının neredeyse tamamı Yahvist ve Elohist geleneğe atfedilir. Bu kısımlarda Deteronomik ve Rabbinik metinler birkaç editöryel eklemelerle sınırlıdır. Birinci bölümde, 11. babın 15-12. pasuklarında ve 24. babda güçlü deteronomik izlere rastlanırken kitabın diğer bölümlerinde yalnızca zaman zaman atıflar bulunmaktadır.²²⁰

Yeşu Kitabının birbirinden ayrılan iki önemli bölümü vardır. 1. babdan 11. baba kadar olan bölümlerin yer aldığı birinci kısımda İsrailoğulları'nın Yeşu liderliğinde vadedilmiş topraklara girişi ve bu süreçte yaşananlar anlatılır. Bu kısmın neredeyse tamamı Yahvist, Elohist geleneğe atfedilir. Deteronomik ve Rabbinik bakış açısı bazı editöryel eklemelerle sınırlıdır.²²¹ Bu bölümde yalnızca girişte ve 11. babın 15 ile 12. pasuklarında güçlü Deteronomik izler görülür. Yeşu kitabının ikinci kısmı ise 12. babdan 24. baba kadar olan bölümlerden oluşur. Kısacası, Yeşu kitabında iki kısım daha vardır. Birincisi doğrudan doğruya Tesniye kitabından alınan kısımlardır. İkincisi ise Rabbilerin bu Tesniye kitabının kitap haline getirilmesi sırasında ona ekledikleri kısımlardır.

Yeşu kitabının ilk kısmı ağırlıklı olarak Yahvist ve Elohist metinlerden oluşur. İçerisinde çok fazla Deteronomik metinler de bulunur. Fakat sonuncu kısma

²¹⁶ **Yaratılış**, 1: 1-31.

²¹⁷ **Yaratılış** 2/2-25.

²¹⁸ Richard Elliott Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, çev. Muhammet Tarakçı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 70-73

²¹⁹ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, Pozitif Yayınları, Yer ve Tarih Yok, ss. 112-113.

²²⁰ Bright, ss. 541-549.

²²¹ Bright, s. 541-549.

baktığımızda 23 ve 24. Bölümler bir tarafa bırakıldığında Deteronomik izlere neredeyse rastlanmaz. Bununla birlikte Yeşu kitabının ne zaman ve hangi kaynaklara dayalı olarak kompoze edildiği problemi büyük ölçüde kendisinden önceki beş kitap yani Tora ile aynıdır.

Kitabın ikinci kısmında Filistin topraklarının İsrailoğulları'nın muhtelif kabileleri arasında pay edilmesi konusu ve Yeşu'nun halkına yaptığı son hitap yer alır. Bu kısmın neredeyse tamamı Rabbinik geleneğe atfedilir. 23 ve 24. bablar daha çok Elohist olarak kabul edilir. Bu iki bab dışında Deteronomik izlere pek fazla rastlanmaz. Kitabın bu kısmında Yahvist ve Elohist metinler çok az görülüp ekseriyetle Rabbinik metinlerin görülmesine dayanarak Martin Noth²²², Yeşu kitabının kendinden sonraki beş kitap ile birlikte altı kitabı oluşturduğunu savunmaktadır. Noth'un savunduğu bu altı kitaba Hexateuch adı verilmiştir.

Martin Noth, yazdığı tezinde Yeşu Kitabı ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Yeşu Kitabı; Samuel, Krallar ve Hâkimlerle birlikte ayrı bir tarzdadır. Çünkü burada Hz. Musa döneminden Kudüs'ün 586 yılındaki tarihine kadar olan Yahudi tarihi anlatılır. Muhtemelen bu kitaplar sürgün döneminde bir kişi tarafından yazılmıştır. Bu kişi kendisine kadar olan rivayetleri toplamış, gözden geçirmiş, bir araya toplamış ve farklı kaynaklardaki bilgiler ışığında kompoze etmiştir.”

Kısacası bu kitapların hepsi aynı tarzda kaleme alındığı için Noth, bunları ayrı ayrı kişilerin yazmış olamayacağını ancak tek bir kişinin yazmış olabileceğini söylemiştir.²²³

Kutsal toprakların ele geçirilmesi ve İsrailoğulları'nın kabileleri arasında paylaştırılmasını konu edinen, kahramanı Yeşu olan Yeşu Kitabı'nı kimin yazdığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Farklı materyallerden meydana gelen bu kitap, bir görüşe göre kahramanı Yeşu tarafından yazılmamıştır. Bu görüşe göre uzun ve karmaşık bir edebi tarihten sonra Yeşu kitabı meydana gelmiştir. Kitabın içeriğinde zamanla editöryal eklemeler yapılmıştır. Yeşu kitabını Yeşu'nun yazmadığını savunanlar da kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmışlardır. Kimisi tek bir kişinin yazmış olabileceğini savunurken, kimisi de birkaç kişinin yazmış olabileceğini savunmuşlardır. Bu kişilerin en önemli dayanakları metnin Yahvist, Elohist,

²²² Martin Noth (3 Ağustos 1902 - 30 Mayıs 1968), İbranice kutsal kitabın Alman bilginidir.

²²³ Bright, ss. 541-549.

Deteronomik ve Rabbinik usüllere göre yazılmış olmasıdır.²²⁴ Kitabın Yeşu tarafından kaleme alındığı görüşüne karşı çıkan otoritelerden bir tanesi Abravanel'dir. Abravanel'in savunusuna göre Yeşu Kitabını Samuel yazmış olabilir.²²⁵

Bir diğer görüş ise Yeşu Kitabını bizzat Yeşu'nun kendisinin yazdığıdır. Hatta Tora'da son 8 pasuk Yeşu tarafından yazılmış olabilir. Zira söz konusu görüşe göre Hz. Musa'nın öldüğü ifade edilen bu pasukları Hz. Musa'nın kendisi yazmış olamazdı. Bu sebeple Tora'nın son sekiz pasukları ve Yeşu Kitabı Yeşu tarafından kaleme aldığı söylenir.²²⁶ Ayrıca benzer mantık ile bakıldığında Yeşu Kitabının sonunda Yeşu'dan bahsedildiği için Yeşu'nun yazamayacağı kısımlar bulunmaktadır. Kitap, Yeşu tarafından yazılmış ancak son kısımları Kohen Gadol Elazar ve Koen Gadol Pinehas tarafından anlam bütünlüğü bozulmaması için kitabın sonuna eklenmiştir.²²⁷

Sonuç olarak Yeşu Kitabını kimin yazdığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Talmud'da yazarların ışığında, Tora'nın son 8 pasuğu ile Yeşu Kitabını bizzat Yeşu'nun kendisi yazmıştır. Sadece Yeşu Kitabının son bazı kısımları Yeşu tarafından yazılması mümkün değildir. Çünkü son pasuklarda Yeşu'nun ölümünden bahsedilir. Bu bölümleri Kohen Gadol Elazar ve Pinehas, anlam bütünlüğüne riayet ederek Yeşu Kitabını tamamlamışlardır. Bu görüşlerin yanı sıra Yeşu Kitabı'nın yazarı Yeşu'nun olmadığı yönünde görüş de mevcuttur. Noth da bu görüşü savunmuştur. Diğer bir görüşe göre de Yeşu Kitabını Yeşu'nun yazmadığı, onun yerine Samuel yazmıştır.

2.2.2. Kitabın İçeriği

Tanrı'nın vadettiği kutsal toprakların İsrailoğulları tarafından ele geçirilmesi ve bu toprakların paylaşılma safahatını anlatan Yeşu Kitabı, ismini ana karakteri Yeşu'dan almaktadır. Ancak bu Yeşu Kitabını Yeşu'nun yazdığı anlamına gelmemektedir. Samuel kitabı adını ana kahramanı Samuel'den alır ve kitabı Samuel yazmıştır. Yeşu Kitabında durum bundan biraz daha farklıdır. Yeşu kitabının yazarının Yeşu olduğu hiçbir zaman ciddi anlamda iddia edilmemiştir. Bilakis, uzun ve karmaşık

²²⁴ Bright, ss. 541-549.

²²⁵ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

²²⁶ Talmud Bava Batra 15a:4, Talmud Bava Batra 14b:12.

²²⁷ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII; Sa'adya Gaon, **Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye Tevrat (Tora) Tefsiri**, çev. Nuh Arslantaş, İstanbul, 2018, Cilt I, s. 71.

edebi tarihinden sonra mevcut formuna ulaşabilmiş evrensel bir kitap olduğu görüşü çoğunluk tarafından savunulmuştur. Ancak kitabın yazım stili göze alındığında ya aynı dünya görüşüne sahip bir grup insan veyahut tek bir kişi tarafından yazıldığı sonucuna varılmaktadır.²²⁸

Yeşu Kitabı, Tesniye türü bir kitaptır. Tesniye türü kitaplar daha çok ümit veren kitaplardır. Yeşu Kitabına baktığımızda İsrailoğulları'nın kutsal toprakları fethetmesi ile verdiği ümidi açıkça görmekteyiz. Tesniye Kitabı ile kıyaslandığı zaman Yeşu Kitabı ile tarz ve bakış açılarının benzer olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Yeşu Kitabı, Hz. Musa'nın ölümünden itibaren Babil Sürgününe kadarki İsrailoğulları'nın devasa tarihini Tesniye kitabındaki usule göre anlatan bir kitaptır denilebilir. Ayrıca Hâkimler, Samuel ve Krallar Kitaplarında da Yeşu Kitabı ile aynı stil ve bakış açılarını görmek mümkündür. Tıpkı diğer tarihi kitaplar gibi Yeşu Kitabı da kendisine kadar gelen materyalleri edite eden, onları kendi usulüne ve bakış açısına göre yeniden şekillendiren bir tarihçinin eseri olduğu görüşü çoğunluk tarafından kabul edilmektedir.

Kronolojik olarak Yeşu kitabında İsrailoğulları'nın Filistin'e yerleştikleri tarihten Babil'e sürgüne gönderilmelerine kadar olan sürede başlarından geçen olaylar anlatılır. Bu anlamda Yeşu kitabı, kendisinden sonra gelen beş kitaba bir başlangıç oluşturur. İlk beş kitap Mısır'dan çıkışla başlayan ve Filistin'e yerleşme ile biten zamanı anlatır. Yeşu kitabını onların altıncı kitabı olarak kabul ettiğimizde ise kendisinden önceki beş kitabın sonuncusu olur.

Nebiiim'deki kitapların hepsi birçok sayıda nesli kapsamına rağmen bu bölümün ilk kısmı olan Yeşu kitabı tek bir nesilden bahseder. Bu özelliğiyle diğer kitaplardan ayrılmaktadır. Ayrıca Yeşu'nun halkı, isyan etmemesi bakımından da özel bir halktır. En büyük peygamber Hz. Musa'nın halkı dâhil İsrailoğulları, tarihte isyanları ve Tanrı'nın buyruklarına uymamakla bilinirler. Yeşu'nun halkının tek bir nesil olup hiç isyan etmemiş olması Yeşu'yu özel kılan hususlardandır.

Yeşu kitabı, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'nın ölümünden sonra kutsal toprakların (vadedilmiş topraklar) ele geçirilip yerleşmeleri ile bu toprakların kendi aralarında pay edilmesinden Babil Sürgününe kadar olan süreci anlatır. Hz. Musa'dan hemen sonra gelmesi ve içeriği açısından Yeşu kitabı Nebiiim kitapları arasında önemli

²²⁸ Bright, ss. 541-549.

bir yer tutar. Kutsal toprakların fethi, İsrailoğulları arasında vadedilen toprakların bölüştürülmesi gibi Yahudi tarihi açısından önemli noktalar da Yeşu kitabında yer alır.

Yeşu dönemi, Yahudi halkının manevi yönden saf oldukları, putperestliğe kapılmadıkları özel bir dönemdir. Talmud'da Yahudiler eğer hiç günah işlememiş olsalardı sadece Tora ve Yeşu kitaplarının gönderileceğini ancak günah işledikleri için diğer kitaplarında gönderildiği anlatılır.²²⁹ Yeşu kitabı, diğer kitapların aksine günah ve cezayı önemli bir unsur olarak işlemez. Günah konusu Yeşu kitabının tamamında yalnızca bir kişide görülür. Bu da bize Yeşu'nun halkının Tora'nın emir ve yasaklarına uymakta özen gösteren bir nesil olduğunu gösterir.

Yeşu kitabında, Tanrı'nın Hz. Musa döneminde İsrailoğulları'na vadettiği toprakların fethedilmesi ve bu toprakların İsrail kabileleri²³⁰ arasında paylaşılması anlatılır. Tanrı kutsal topraklarla ilgili tüm vaatlerini Yeşu döneminde gerçekleştirmiştir. Yeşu kitabının içeriğinde her İsrail kabilesinin payına düşen topraklar ayrıntılı bir şekilde bulunmaktadır. Bu içeriği sebebiyle kitap, kabileler arasında toprakların paylaşımı bakımından delil niteliği taşımaktadır.

Okuyucuların Yeşu Kitabını okurken Tora'nın devamı mahşyetinde okuması daha uygun olacaktır. Yaratılış Kitabı 12. babdan itibaren Yahvist metinlerde ve yine Yaratılış Kitabı 15. babdan itibaren Elohist metinlerde temel olarak vurgulanan konu; İsrailoğulları'nın Tanrı tarafından kendilerine vadedilen topraklara bir gün sahip olacaklarıdır. İsrailoğulları ilk olarak Yeşu'nun liderliğinde vadedilmiş toprakları ele geçirmişlerdir, bu sebeple Yeşu "fatih" unvanını almıştır.

Sayılar Kitabının 32/1-17, 20-27, 34-42. bablarında Ürdün'ün ötesinden gelen kabilelerin Tanrı'nın bahsettiği mirası nasıl aldıklarından bahsedilir. Yine Sayılar Kitabının 25/1-5. babında İsrail'in Şittim bölgesine kurduğu kamptan söz edilmektedir. Bu kısımlar Yahvist ve Elohist tarzda yazılan metinlerdir. Bu örneklerde daha iyi anlaşılacağı üzere, konu bütünlüğünün bozulmaması açısından Yeşu Kitabı Tora'nın devamı niteliğinde okunmalıdır.

Hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından Yeşu Kitabının 13-21. bölümlerin çoğunluğu Rabbinik olarak kabul edilir. Bu kısımların Rabbinik olması; daha sonraki dönemde yazıldıklarını ve din adamları tarafından kaleme alındığını

²²⁹ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

²³⁰ İsrail kabilelerine İsrail oymakları da denilmektedir.

göstermektedir. Didaktik yapıya sahip söz konusu bölümler, dini pratikleri ve ahlaki düsturları ortaya koymaktadır.²³¹

Yeşu Kitabı vadedilmiş toprakların fethedilmesinden sonra İsrailoğulları arasında pay edilmesini en ince detayına kadar anlatır. Bu sebeple topraklar konusunda kabileler için bir belge niteliği taşımaktadır. Topraklar hakkında bir ihtilaf söz konusu olduğu takdirde Yeşu Kitabına başvurup bu sorun ortadan kaldırılabilir.

Tora'nın bir yorumu olan Daat Mikra'ya göre, Yeşu Kitabının muhtevası; Kenan topraklarına giriş (1-4. Pasuklar), Kutsal toprakların fethedilmesi (5-12. Pasuklar), Kutsal toprakların İsrailoğulları arasında paylaşılması (13-19. Pasuklar), Sığınma şehirleri ile Levi şehirlerin birbirinden ayrılması ve Ürdün Nehrinin doğusundakilerin kendi topraklarına dönmeleri (20-22. Pasuklar), Yeşu'nun veda konuşması (23-24. Pasuklar)²³² şeklinde beş ana başlık altında toplanması mümkündür.²³³

İsrailoğulları, Tanrı'nın emri ile Yeşu önderliğinde vadedilmiş topraklara girmek üzere Ürdün nehrini geçmişlerdir. Mısır'dan çıkarken sünnetli olan İsrailoğulları'nın, çöl sürgününde yeni doğan çocukları sünnet olamamıştır. Ürdün nehrini geçip Gilgal bölgesine geldiklerinde Tanrı, Yeşu'ya keskin bıçaklar hazırlamasını ve İsrail halkını sünnet etmesini buyurmuştur.²³⁴ Tanrı'nın "keskin bıçaklar" ifadesini çoğul kullanması hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yeşu sünnet etme işini tek başına yapmayacak yanında yardımcılar olacaktır. Diğer bir görüşe göre ise, Yeşu İsrailoğulları'nı tek başına sünnet edecek ancak halkın sünnet edilmesi sırasında bıçakların bozulma ihtimaline karşı Tanrı birden fazla bıçak hazırlanmasını istemiştir.²³⁵

Tüm halk sünnet edildikten sonra herkes iyileşene kadar konakladıkları kamp yerinde kaldılar.²³⁶ Sünnet işi bittiğinde Tanrı, Yeşu'ya "Bugün Mısır utancını üzerinizden kaldırdım" demiştir.²³⁷ Bir görüşe göre burada Tanrı, Mısır'daki utanç ifadesi ile İsrailoğulları Mısır'dan çıkmadan önce Firavun Paro ile Hz. Musa arasında

²³¹ Bright, ss. 541-549.

²³² Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

²³³ Farsi, 2015, Önsöz I-XXII.

²³⁴ Yeşu 5/2-5.

²³⁵ Farsi, 2015, s. 52-55.

²³⁶ Yusuf, Yahudi Ansiklopedisi, Gözlem Yayınları, III. Cilt, İstanbul, 2002, s. 779.

²³⁷ Yeşu 5/9-10.

geçen hadiseye işaret etmiştir. Firavun Paro, Hz. Musa'ya astrologlarının Eski Mısır güneş tanrısı Ra yıldızını onların kaderini belirlediğini ve çölde büyük miktarda İsrailoğulları kanı döküleceğini gördüklerini söylemiştir. Altın Buzağı olayından sonra Tanrı'nın tüm halkı yok etme tehdidine karşılık olarak Hz. Musa, eğer bunu gerçekleştirirse Paro'nun astrologlarının haklı çıktıklarını İsrailoğulları'nın acı sonunu onların bildiklerini konuşacaklarını dile getirerek halkını savunmuştur. Zira Tanrı burada tüm halkı yok etseydi bu Mısır'da da duyulur ve Tanrı'nın gücünü hafife alabilirlerdi. Hz. Musa'nın bu sözleri üzerine Tanrı, İsrailoğulları'nı orada yok etmemiştir. Çöl sürgünü boyunca İsrailoğulları ile beraber yola çıkan Erev Rav isimli topluluk bu konuda halkı sürekli taciz etmiştir. Ancak bahsedilen hadisede Paro'nun astrologlarının gördüğü kan Yeşu'nun tüm halkı sünnet etmesiydi.²³⁸ Bu olayın ortadan kalkmasıyla beraber halk da sıkıntıdan kurtulmuşlardır. Bir diğer görüşe göre sünnetsiz olmanın Yahudiler için bir utanç kaynağı, kusur²³⁹ olmasından kaynaklı da Tanrı, Mısır'daki utancı kaldırdığını söylemiştir. Tüm bu yaşananların üzerine İsrailoğulları'nın konaklayıp toplu sünnet oldukları bu bölgeye Yeşu, örtüyü kaldırmak anlamına gelen "Gala" sözcüğünden türeyen *Gilgal* ismini vermiştir.²⁴⁰

Gilgal bölgesinde toplu sünnet olduktan sonra İsrailoğulları, fışık / pesah kurbanını²⁴¹ yapmışlardır.²⁴² Buradan o günün tarihinin İbrani takvimine göre 15 Nisan olduğunu anlamaktayız, çünkü pesah bayramı 15 Nisan tarihinde başlamaktadır. Ertesi gün *matsalar*²⁴³ ve kutsal toprakların o seneki mahsullerinden yediler. Bu saatten sonra çöl sürgünü boyunca yağın man yani kudret helvası kesilmiştir. Bundan sonra da Kenan Diyarının o yılki mahsullerini tükettiler.²⁴⁴

İlk olarak büyük surlarla çevrili Eriha'yı fethetmişler, Tanrı'nın buyruğu doğrultusunda şehirdeki tüm canlıları öldürmüşler, ganimetleri Tanrı'ya adamışlar ve şehri yakmışlardır. Eriha İsrailoğullar tarafından fethedilip yakıldıktan sonra Yeşu,

²³⁸ Moşe Farsi, **Tora ve Aftara: Şemot**, ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2007, Cilt II, s. 86; Farsi, 2015, s. 57.

²³⁹ Yaratılış 34/14. Hâkimler 14/3. I. Samuel 17/26.

²⁴⁰ Farsi, 2015, s. 57.

²⁴¹ Hamursuz bayramı olarak da adlandırılan Fışık / Pesah bayramı, İbrani takviminde 15 Nisanda başlar ve İsrailoğulları'nın Mısır'da meydana gelen belalardan etkilenmeyip Mısır'dan acele bir şekilde çıkmaları anısına kutlanmaktadır. Bu, İsrail'de 7, diaspora yani İsrail dışında 8 gün kutlanan bir bayramdır. Söz konusu bayramda Mısır'dan acelece çıkışın anısına matsa olarak isimlendirilen mayasız yassı ekmeğin yenilmektedir. Bkz. Hasanoğlu, "Yahudilik", ss. 422-423.

²⁴² Yeşu 5/10.

²⁴³ Matsa, Yahudilerin pesah bayramında yediği mayasız yassı ekmeğe verilen isimdir.

²⁴⁴ Yeşu 5/10-12. Yusuf, Yahudi Ansiklopedisi, Gözlem Yayınları, III. Cilt, İstanbul, 2002, s. 779.

halka dönerek bu şehri yeniden kurmak isteyen kişinin Tanrı huzurunda lanetli olduğunu ve şehri kurmak istediğinde temelini behor oğlu pahasına yapacak, şehri inşa ederken en küçük oğlu hariç diğer oğulları teker teker ölecektir. En son şehrin inşası tamamlanıp kapılar takıldığında bu kişinin en küçük oğlu da ölecektir.²⁴⁵ Tanrı'nın bütün oğulları tek seferde öldürmeyip birer birer öldürmesinin sebebi söz konusu kişiye teşuva yani tövbe etme fırsatı sunmasıdır.²⁴⁶

Beş asır sonra Yisrael kralı Ahav'ın başta olduğu dönemde Bet-El'li Hiel Eriha'yı inşa etti ve Yeşu'nun laneti gerçekleşmiş oldu. Yahudi din adamlarının görüşlerine göre Tanrı, Yeşu'nun lanetinde mutabık kalmış veya Yeşu Tanrı'nın buyruğu ile laneti dile getirmiştir. Yahudi geleneğinde, Eriha'nın tekrar inşasından sonra bu şehirde yaşanılması konusunda yasakların söz konusu olmadığı görülmektedir. Zira Maymonides (Rambam) ve Şulhan Aruh²⁴⁷'ta böyle bir kural belirtilmemiştir. Yahudi din adamlarına göre, kısaca bu yasaklar ve Yeşu'nun laneti şehir ilk inşa edildiği zaman için geçerlidir. Eriha inşa edildikten sonra orada yaşanılabilir, hatta tekrar inşası da mümkündür.²⁴⁸

Eriha'nın fethinden sonra Yeşu, Eval Dağı'nda Tanrı adına bir *mizbeah* inşa etti.²⁴⁹ *Sunu Taşı* olarak da isimlendirilen *mizbeah*, Tanrı'ya kurbanların ve sunuların takdim edildiği mekândır. Tanah'ta Hz. Nuh, Ata peygamberler ve Yeşu tarafından mizbeah yapıldığından bahsedilmektedir. Yaratılış Kitabı 8/20. pasukta “Nuh, Tanrı'ya bir sunak yaptı. Orada bütün temiz sayılan hayvanlarla kuşlardan yakmalık sunular sundu” Hz. Nuh'un yaptığı sunu taşından bahsedilmektedir. Ata peygamberlerin Tanrı'ya sunu taşı yaptıklarından bahseden pasuklar şunlardır: Yaratılış Kitabı 12/7, burada Hz. İbrahim'in Tanrı'ya sunu taşı yapması anlatılır. Yaratılış Kitabı 26/25, İshak'ın yaptığı sunu taşından bahsedilmektedir. Yaratılış Kitabı 33/20, Yakup'un yaptığı sunu taşından ve buraya “Tanrı İsrail'in Tanrısı” anlamındaki “El-Elohe-İsrael” ismini vermiştir. Son olarak Yeşu Kitabı 8/30, Yeşu'nun Tanrı için yaptığı sunu taşından bahsedilmektedir.²⁵⁰

²⁴⁵ Yeşu 6/19.

²⁴⁶ Farsi, 2015, ss. 74-75.

²⁴⁷ *Şulhan Aruh*, 16. yüzyılda Yosef Karo tarafından kaleme alınan Yahudi yaşamlarında Tora'ya bağlı kalarak uyması gereken kuralları anlatan hukuk sistemiyle alakalı bir kitaptır. Bkz. Besalel, “Şulhan Aruh”, Cilt III, ss. 684-685.

²⁴⁸ Farsi, 2015, ss. 74-77.

²⁴⁹ Yeşu 8/30.

²⁵⁰ Besalel, “Sunu Taşı”, Cilt III, ss. 649-650.

Yeşu, Tanrı için yaptığı mizbeahı diğer bir deyişle sunu taşını Tanrı'nın Tesniye Kitabı 27/5-8. pasuklarda²⁵¹ emrettiği şekilde yapmıştır. Yapılan bu sunu taşının üzerinde Tanrı adına Ola kurbanları gerçekleştirip Şelamim kurbanları kesmişlerdir.²⁵² Ola kurbanları, yakmalık sunulardır. Şelamim kurbanları ise esenlik kurbanlarıdır. Yahudi din adamlarının bir görüşüne göre bu kurbanlar Tanrı'nın İsrailoğulları'nı vadedilmiş topraklara getirmesine şükranlarını sunmak üzere gerçekleştirilmiştir.²⁵³ Yeşu, Eval Dağında sunu taşının üzerine Tora'nın tekrarını yazmıştır. Burada Yahudi din adamları arasında Yeşu'nun sunu taşının üzerine yazdığı Tora'nın tamamı mı yoksa bir kısmını şeklinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Rambam lakaplı Musa bin Maymonides'e göre Yeşu burada Tora'nın en başından sonuna kadar tamamını aynen yazmıştır. Bu da taşın büyük olması veya bir mucizenin gerçekleşmesi ile mümkün olabilmektedir. Saadya Gaon ve İbn Ezra'ya göre, Tora'nın tamamı değil yalnızca içerdiği mitzvalar yazılmıştır. Ayrıca Tesniye Kitabının özeti veya bir kısmının yazıldığı, sadece beraha²⁵⁴ ve lanetlerin yazıldığı, başlıca bazı paragrafların yazıldığı gibi görüşler de bulunmaktadır.²⁵⁵

Yeşu, halkı Hz. Musa'nın emrettiği şekilde konumlandırmıştır. Bu konumlandırma Yeşu Kitabı 8/33. pasukta şu şekilde bahsedilmektedir: “Tanrı'nın kulu Musa'nın emretmiş olduğu gibi, İsrail halkını öncelikle mübarek kılmak üzere tüm İsrail ileri gelenleri, polisler ve halkın yargıçları, Tanrı'nın antlaşma sandığını taşıyan Levili Kohenlerin karşısında sandığın her iki yanında durmaktaydılar. Hem Gerler hem de yerliler, halkın yarısı Gerizm Dağı'nın yamacında ve diğer yarısı Eval Dağı'nın yamacında konum almıştı.” Yeşu daha sonra İsrailoğulları'na okumadığı tek bir kelime kalmayana kadar Tora'nın tamamını okumuştur.²⁵⁶

²⁵¹ Tesniye 27/5-8 “Orada Tanrı adına taşlardan oluşan bir mizbeah inşa et. Üzerinde demir herhangi bir aleti sallamamalısın. (Taşların demir aletlerle kesilmemesi gerektiği kastedilmiştir.) Tanrın Rabbin mizbeahını bütün taşlarla inşa edecek ve üzerinde Tanrın adına Ola kurbanları gerçekleştireceksin. Orada Şelamim kurbanları kesip yiyeceksin ve Tanrının huzurunda neşeleneceksin. Bu taşların üstüne bu Tora'nın sözlerini açık ve seçik bir şekilde yazmalısın.”

²⁵² Yeşu 8/30-31.

²⁵³ Moşe Farsi, **Tora ve Aftara: Devarim**, ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2012, Cilt V, s. 605.

²⁵⁴ Tanrı'ya yöneltilen teşekkür ve övgü sözlerinden meydana gelen duaya verilen isimdir. Talmud'a göre bir Yahudi günde 100 beraha söylemelidir. Beraha hakkında detaylı bilgi için bkz. Besalel, “Beraha”, Cilt I, ss. 104-105.

²⁵⁵ Farsi, 2012, ss. 604-605.

²⁵⁶ Yeşu 34-35.

Tanrı, vadedilmiş toprakların ele geçirilmesinde Yeşu'nun yanında olmuş, böyle verdiği sözü yerine getirmiştir. Yeşu önderliğinde İsrailoğulları'nın Kenan topraklarında ilerlemeleri tüm ülkede duyulmuştu. Yeşu Kitabı 6/27. pasuk "Tanrı, Yeşu ile birlikteydi. Yeşu'nun namı ülkenin dört bir yanına yayılmıştı." Burada ülkenin tamamından kastın tüm dünyanın olabileceği konusunda bir görüş bulunmaktadır.²⁵⁷ Bu görüşe göre, Tesniye 2/25. pasukta "Bugün, sana yönelik korku ve çekinme ifadesini tüm gökyüzünün altındaki halkların yüzlerine yerleştirmeye başlayacağım" geçen *tüm gökyüzünün altındaki halklar* ifadesi ile Sihon'a karşı elde edilen zaferin dünya çapında duyulduğunun kastedilmiştir. Bu yoruma dayanarak *Yeşu'nun namı tüm ülkeye yayılmıştır* ifadesi ile tüm dünyanın kastedilmiş olabileceği dile getirilmiştir.²⁵⁸

İsrailoğulları'nın Gilgal bölgesinde toplu sünnet olması ve *manın* kesilmesi, Eriha'nın fethi, Yeşu'nun mizbeah inşa edip Tora'yı halka okumasının ardından Yeşu önderliğinde İsrailoğulları; Ay şehrinin fethi için yola çıktılar. Yehuda kabilesinden Zerah'ın oğlu Zavdi'nin oğlu Karmi'nin oğlu Ahan, Yeşu'nun dokunulmaması gerektiğini söylediği Eriha'nın fethinde elde edilen ganimetlere gizlice el uzatmış ve bir miktar almıştır.²⁵⁹ Bu olaydan sonra Ay şehrini fethetmek için harekete geçen İsrailoğulları, şehre geldiklerinde karşılarında fazla kişi olmamasına rağmen dehşete kapılmış ve korkudan kaçmaya başlamışlardır. Burada birkaç şehit verilmiştir. İsrailoğulları'nın bozguna uğradığını gören Yeşu üzüntüden üstünü başını yırtmış ve secdeye kapanmıştır. Yeşu madem bozguna uğrayacaklardı neden Ürdün nehrini geçirdiğine dair Tanrı'ya serzenişte bulunmuştur. Tanrı Yeşu'nun ayağa kalkmasını ve içlerinde aralarında yapılan anlaşma ihlal edilerek kendisine ait olan ganimetlerden çalan birinin olması, günah işlenmesi sebebiyle tüm bunların yaşandığını ona söylemiştir. Tanrı, İsrailoğulları'nın içinde *herem*²⁶⁰ bulunması ve bunun giderilmediği sürece muzaffer olamayacağını Yeşu'ya bildirmiştir.

Tanrı'nın isteğiyle ertesi sabah bütün kabileler meydanda toplanmıştır. Tanrı'nın Yeşu'ya söylediği kabile bir adım öne çıkacak, o kabileden söylediği aile bir adım öne çıkacak, o aileden söylediği evin erkekleri bir adım öne çıkacak, o evden de

²⁵⁷ Farsi, 2015, s. 77.

²⁵⁸ Farsi, 2012, s. 45.

²⁵⁹ Yeşu 7/1.

²⁶⁰ Herem, ağır bir suç işleyen İsrailoğlu'nun toplumdan temizlenmesi, dışlanmasıdır.

söylediği erkek öne çıkacak ve böylece Tanrı'nın göstermesiyle herem bulunmuş olacaktır. Bu yöntemle Yehuda kabilesi öne çıktı, oradan Zarhi ailesi öne çıktı, daha sonra Zavdi'nin evi erkeklerine göre öne çıktı. En son Yehuda kabilesi Zerah'ın oğlu Zavdi'nin oğlu Karmi'nin oğlu Ahan öne çıktı ve herem bulunmuş oldu. Yeşu, Ahan'a Tanrı'ya ait olan ganimetleri çalıp çalmadığını sorduğunda Ahan çaldığını doğruladı. Kendi çadırında gömdüğü noktayı ve hangi ganimetten ne kadar çaldığını itiraf etti. Ahan gümüş, kaftan ve altın çalmıştı. Yeşu'nun görevlendirdiği kişiler Ahan'ın tarif ettiği noktayı kazdıklarında söylediği miktarda ganimeti ortaya çıkardılar. Bunun üzerine İsrailoğulları Ahor Ovası'nda toplandılar ve bu büyük günahı işleyen Ahan'ı recmettiler, Ahan'ın mallarını da recmettikten sonra ateşe verip yaktılar.²⁶¹

İsrailoğulları içlerindeki heremden kurtulduktan sonra Ay şehrini pusular kurarak Tanrı'nın yardımıyla fethetmişlerdir. Ay şehrini fethettikten sonra Tanrı, buradaki ganimetler ve hayvanları kendileri için yağmalarını ve tıpkı Eriha'da olduğu gibi en son şehri ateşe vermelerini söylemiştir. İsrailoğulları Tanrı'nın buyruğunu aynen yerine getirmişlerdir.²⁶²

Yeşu liderliğinde İsrailoğulları'nın Eriha ve Ay şehrine yaptıkları ülkede yankı bulmuş ve bunun üzerine ülke halkında tedirginliklere sebep olmuştur. Yeşu Kitabı 9/3-27. pasuklarda anlatıldığı şekliyle, Givon halkı kurnazlık yapıp eşeklerine yıpranmış çuvallar ve şarap tulumları almışlardır. Kendi üstlerine de yıpranmış, yamalı, eski kıyafetleri giydiler. Hatta yolluk olarak yanlarına aldıkları ekmekler bile küflüydü. İsrailoğulları'nın Gilgal'deki kampına gidip uzak diyardan geldiklerini ve anlaşma yapmak istediklerini söylemişlerdir. Tanrını kullarının Mısır'dan itibaren neler yaptığını duyduklarını ve bunun üzerine yola koyulduklarını, yanlarındaki küflü ekmeği yola çıkarken taze ve sıcakken aldıklarını ancak yolda küflenip kurduğunu söylemişlerdir. Şarap tulumlarının da ne kadar yıprandığını göstermişlerdir. Bunun üzerine Yeşu onların yaşatmak adına onlarla bir anlaşma yaptı ve İsrailoğulları'nın liderleri onları vurmayaacağına dair yemin etti.

İsrailoğulları fetihlerde ilerleyip Givon şehrine geldiklerinde yapılan bu kurnazlığı fark ettiler ancak ettikleri yaşatma yemininden dolayı onları öldürmediler. Yeşu, yakın olmalarına rağmen uzaktan geldiklerini söyleyen bu halka

²⁶¹ Bahsi geçen hadise Yeşu 7. pasukta detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

²⁶² Yeşu 8/1-29.

lanetlendiklerini söylemiştir. Givon halkının bu yaptığından dolayı İsrailoğulları'na köle, odun kesici ve su çekici olacaklarını bildirmiştir. Bilinene göre günümüzde hala bu devam etmektedir. Givon halkı bu yaptıklarını, Tanrı'nın tüm şehirleri imha etme emrinin verdiğini duyduklarından kendi şehirlerinin de imha edilmemesi adına bu yola başvurduklarını açıklamışlardır. Bu sebeple de Yeşu'nun onlar için ne uygun görürse yapmasını söylemişlerdir.²⁶³ İsrailoğulları, Givon halkının aldatmacasından dolayı onları yok etmek istese de Yeşu'nun affetmesi hasebiyle bu öldürme arzularından vazgeçmişlerdir. Odun kesici ve su çekici olarak görevlendirilmelerinden dolayı Givon halkı, verilmiş olanlar manasına gelen *Netinim* olarak isimlendirilmiştir.²⁶⁴

Givon halkı, yukarıda bahsedilen olaylardan sonra *Ger* statüsü kazanmışlardır. Ancak onlarla İsrailoğulları arasında evlilik yapılması yasak olduğundan, İsrailoğulları'ndan ayrı bir grup şeklinde kalmışlardır.²⁶⁵ Musa döneminde de tıpkı Givon halkı gibi Kenanlı bir grubun hileye başvurması üzerine Musa, onları odun kesip su çekme ile görevlendirmiş ve sadece o neslin İsrailoğulları ile evlenmesini yasaklamıştır. Ancak Givon halkının hilesi olayında Yeşu, İsrailoğulları'nın endişelerini gördüğü için Givonluların gelecek nesilleri ile de evliliği yassaklamıştır. Bu yasağa ek olarak da Musa döneminde sadece o nesil ile evlilik yasağı olan Kenanlı grubun da gelecek nesilleriyle evlilik yapılmasını yasaklamıştır.²⁶⁶

Halkı yiğit olan Givonların İsrailoğulları ile anlaşmasını duyan Yerusalayim kralı Adoni-Tsedek, yanına dört kralı daha alıp Givonlara saldırmıştır. Bu dört kral: Hevron kralı Oam, Yarmut kralı Piram, Lahiş kralı Yafia, Eglon kralı Devir'dir. Sözü edilen beş Emori kralı Givon'a saldırmıştır. Bu saldırıda Givonluların Yeşu'dan yardım istemeleri üzerine İsrailoğulları Givonlulara destek vermişlerdir. Savaş esnasında Tanrı, Emorilerin üzerine büyük dolu taşlar yağdırmıştır. Hatta İsrailoğulları'nın kılıç ile öldürdüklerinden bile daha fazla kişi Tanrı'nın yağdırdığı taşlar ile ölmüştür. Sonuç olarak İsrailoğulları, Givon'da bir zafer elde etmişlerdir.²⁶⁷

Fetihler tamamlandıktan sonra Mısır'dan beri taşıdıkları Hz. Yusuf'un tabutunu Şehem'de Yakup'un zamanında satın aldığı bölgeye gömdüler.²⁶⁸ Yusuf'u

²⁶³ Yeşu 9/3-27.

²⁶⁴ Farsi, 2015, ss. 122-123.

²⁶⁵ Mişna, Kiduşin 4/1.

²⁶⁶ Farsi, 2015, s. 122.

²⁶⁷ Yeşu 10/1-11.

²⁶⁸ Yeşu 24/32.

gömen kişi Yahudi din adamlarına göre Yeşu'dur.²⁶⁹ Bununla birlikte Yeşu, fetihlerin ve kutsal toprakların İsrailoğulları arasında pay edilmesinden sonra ölümüne yakın bir zamanda İsrailoğulları'na nasihat ve telkinlerde bulunduğu bir veda konuşması yapmıştır. Burada onların Tanrı'ya itaati hiçbir zaman bırakmamaları, yaşamlarını nasıl sürdürmeleri gerektiği, nelere dikkat etmeleri gerektiği gibi konularda halkına öğütler vermiştir. Yeşu'nun bu veda konuşması, Hz. Musa'nın vefat etmeden önce İsrailoğulları'na yaptığı konuma ve Hz. Muhammed'in veda hutbesi ile gösterdiği benzerlik dikkat çekicidir.

Yeşu Kitabının en son kısmında Yeşu'nun 110 yaşında vefat ettiği ve onun payına düşen Temnat-Serah'a gömüldüğünden bahsedilmektedir.²⁷⁰ Burada Yeşu'nun ölümünün kendisine atfedilen kitapta olması hususunda Yahudi âlimleri, Yeşu'nun ölümüne kadar olan bölümleri kendisinin kaleme aldığını ve Yeşu'nun ölümünden itibaren Harun'un oğlu olan Kohen Gadol Elazer'in tamamladığını ifade etmişlerdir. Kohen Gadol Elazer'in ölüp Efrayim Dağında kendi payına düşen topraklara gömüldüğünün anlatıldığı pasuğu²⁷¹ da Pinehas'ın yazdığını söylemişlerdir.²⁷²

2.3. YEŞU'NUN YAHUDİ KUTSAL LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ın ilk beş kitabını meydana getiren ve Musa'ya atfedilen Tora'da; Çıkış Kitabında üç, Sayılar Kitabında on iki ve Tesniye Kitabında sekiz olmak üzere toplam yerde Yeşu'dan bahsedilmektedir.

Yahudi kaynaklarına göre Musa'nın halefi olan Yeşu'nun asıl ismi Hoşea idi.²⁷³ Ancak Musa, onun bu ismini değiştirerek Yeşu adını vermiştir. Sayılar 13/16. pasukta Kenan ülkesini araştırmak üzere Musa'nın gönderdiği adamlardan bahsetmesinin akabinde Nun oğlu Hoşea'ya Yeşu adını verdiği yazmaktadır. Hoşea kelime olarak "Kurtuluş" anlamına gelirken Yeşu kelimesi "Tanrı kurtuluştur" "Tanrı kurtarır" manalarına gelmektedir.²⁷⁴ Yeşu ismi Arapça'ya Yûşa olarak geçmiştir.²⁷⁵

²⁶⁹ Talmud, Sota 13b/2.

²⁷⁰ Yeşu 24/29-30.

²⁷¹ Yeşu 24/33.

²⁷² Baba Batra 15a; Farsi, 2015, s. 349; Sa'adya Gaon, s. 73.

²⁷³ Sayılar 13/8, Tesniye 32/44.

²⁷⁴ *Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2016, s. 151.

²⁷⁵ Harman, Cilt XLIV, ss. 43-45.

Tora'da Yeşu'dan Hz. Musa'nın hizmetkârı, genç adam şeklinde bahsedilmektedir. Çıkış 33/11. pasukta Tanrı'nın Hz. Musa ile tıpkı iki arkadaş gibi yüz yüze konuştuğu ve daha sonra Hz. Musa'nın ordugâha döndüğü, ancak onun genç hizmetkârı Yeşu bin Nun'un çadırdan çıkmadığı anlatılmaktadır.

Efraim kabile başkanının torunu olan Nun oğlu Yeşu, Hz. Musa'nın Kutsal Toprakların fethi için her kabileden birer temsilci seçerek önden gönderdiği on iki casustan Efraim Kabilesinin temsilcisiydi. Sayılar 13/8. pasukta Efraim Kabilesinden Nun oğlu Hoşea'nın casus olarak gönderildiği yazmaktadır. O dönemde Yeşu'nun ismi Hoşea idi.

Sayılar 11/28. pasukta da ifade edildiği gibi Yeşu, gençlik yıllarından beri Hz. Musa'nın yardımcısı hizmetkârıdır. O, Hz. Musa'nın yanından ayrılmayıp sözlerinden dışarıya çıkmamıştır. Yeşu, Tanrı tarafından Hz. Musa'ya olan bu sadakati ve hizmetlerine karşılık olarak Hz. Musa'nın halefi olup Kenan Diyarını İsrailoğulları'nın önderi olarak ele geçirmek ile mükâfatlandırılmıştır.

Hz. Musa'ya atfedilen Tora'nın Çıkış, Sayılar ve Tesniye Kitaplarında Yeşu'nun kişiliğinden ve peygamberliğinden bahsedildiğini görmekteyiz. Çalışmamızın bu bölümünde Tora'da Yeşu hakkında nelere vurgu yapıldığı, hangi özellikleri ile ilgili bilgiler verildiği konusunu ele aldık. Hz. Musa'nın halefi olması hasebiyle Tora'daki Yeşu anlatıları Yeşu'nun daha iyi değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yeşu Kitabının ana kahramanı Yeşu, tarih sahnesinde ilk olarak Çıkış Kitabında görülmüştür. Yeşu'nun ilk görüldüğü konu ise, Amalek'in İsrailoğulları ile savaşmaya Refidim bölgesine geldiği zaman Hz. Musa Yeşu'ya kendileri için adamlar seçip Amalek'e karşı savaşmasını ve kendisinin de bir tepede durup Tanrı'nın asasını elinde bulunduracağını söylemesidir.²⁷⁶ Ayrıca Amalek ile savaş anlatısı Yeşu'nun askeri kişiliğinin de ilk olarak görüldüğü yer olduğunu söylemek mümkündür.²⁷⁷

Yeşu, Hz. Musa'nın dediği gibi Amalek ile savaşmıştır. Savaşın sonunda Amalekler tamamen yok edilememiştir. Savaşın sonunda Tanrı Hz. Musa'ya “Şunu hatıra olarak kaydet ve Yeşu'ya önemle aktar: Amalek'in adını göklerin altından kesinlikle sileceğim.”²⁷⁸ buyurdu. Burada emirin direkt olarak Yeşu'ya yöneltilmesi

²⁷⁶ Çıkış 17/8-9.

²⁷⁷ Harman, Cilt XLIV, ss. 43-45.

²⁷⁸ Çıkış 17/14.

konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden ilki, İsrailoğulları'nı vadedilmiş topraklara ulaştıracak olan kişi Hz. Musa olmayıp Yeşu'nun olmasıdır. Bu görüşe göre, Tanrı buyruğunu direkt Yeşu'ya yönelterek Hz. Musa'nın kutsal topraklara giremeyeceğinin sinyalini vermiştir. İkinci görüşe göre ise, Yeşu'nun Tanrı'nın neden Amalek'ı yok etmek için izin vermediğini merak etmesi üzerine onu sakinleştirmek ve ona henüz zamanının gelmediğini bildirmek içindir.²⁷⁹

Hz. Musa'nın sağ kolu ve öğrencisi olan Yeşu, Sina dağına Hz. Musa ile beraber çıkmış ve kırk günlük süre boyunca orada beklemiştir. Çöl hayatı süresince gökten sayılı olarak herkesin bulunduğu konuma *man*²⁸⁰ adı verilen bir yiyecek indirilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Amalek ile savaşta komutanlık yapması ve Hz. Musa Tur dağında Tanrı ile görüşürken kırk gün boyunca dağın eteklerinde beklemesi ve Yeşu'nun payı olan man Tur Dağının eteklerine düşmüş olması²⁸¹, Yeşu'nun Hz. Musa'nın halefi olduğunun önemli göstergelerindedir.

Tora'da Yeşu'dan bahsedilen bir önemli nokta da Hz. Musa'nın Toplanma Çadırı'nda Tanrı ile konuşurken yanında sadece Yeşu'nun bulunmasıdır. Kutsal ahit sandığının içinde bulunduğu Toplanma Çadırı, Tanrı ile Musa'nın bulunduğu ve bu buluşma esnasında bahsedilen çadırın üstünün bir bulutla örtülmesinden dolayı bu isimle anılmaktadır. Toplanma Çadırına Buluşma Çadırı da denilmektedir. Toplanma Çadırına kutsallık kazandıran iki unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlardan biri Tanrı'nın kutsal ruhu *şekinenin* bu sandığın içerisinde olduğu inancı, diğeri ise kutsal ahit sandığının bu çadırın içerisinde bulunmasıdır.²⁸²

Çıkış kitabı 33/11. pasukta “Tanrı, Hz. Musa ile tıpkı akranyla konuştuğu gibi yüz yüze konuşurdu. Sonra Hz. Musa kampa dönerdi; fakat hizmetkârı genç Yeşu bin Nun, Çadır'ın içinden ayrılmazdı.” şeklinde bahsedilmektedir.²⁸³ Bahsi geçen pasukta, Hz. Musa'nın diğer bütün peygamberlerden farklı olarak Tanrı ile herhangi bir aracı

²⁷⁹ Farsi, 2007, s. 191.

²⁸⁰ Man, Kudret helvası olarak da bilinen İsrailoğulları'nın çöl yaşamında Tanrı tarafından gökten yağdırılan yiyeceğin adıdır.

²⁸¹ Farsi, 2007, s. 426.

²⁸² Ahmet Güç ve Süleyman Sayar, “Yahudilik ve İslam'da Beyt-i Makdis (Mescid-i Aksa)”, **Kudüs; Din-Toplum-Siyaset**, ed. Ahmet Türkan, Küresel Araştırma ve Düşünce Merkezi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 18; Samuel Henry Hooke, **Ortadoğu Mitolojisi**, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 208.

²⁸³ Nebi Bozkurt, “Çadır”, DİA, İstanbul, 1993, Cilt VIII, ss. 158-162.

olmadan birebir iletişim kurması ile birlikte Yeşu'dan genç olarak bahsederek Hz. Musa'nın hizmetkârı olduğu vurgulanmaktadır.

Hz. Musa'nın Toplanma Çadırı'na girdiği bu dönemde Yeşu, 42 veya 56 yaşında olmasına rağmen Tanrı onun için “genç” ifadesini kullanmıştır. Yaş ne olursa olsun ustanın yanındaki hizmetkâr ve öğrencilere İbranice karşılığı *Naar* olan “genç” şeklinde hitap edilmektedir. Ancak burada asıl vurgulanmak istenen Yeşu'nun devamlı olarak Hz. Musa'nın genç bir hizmetkârıymış gibi ona hizmet etmesidir.²⁸⁴

Başka bir önemli nokta da Yeşu isminden bahsedilirken “Yeşu ben Nun” yerine “Yeşu bin Nun” şeklinde yazılarak “bin” kelimesinin tercih edildiği görülmektedir. “Bin” kelimesi ile anlama kavramı vurgulanırken “Nun” sözcüğüyle büyüklük vurgulanmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak Yeşu'nun yüksek idrak kabiliyetine sahip bir genç olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁵

İsrailoğulları, Tanrı'nın daha önce vaad etmiş olduğu kutsal toprakların sınırına geldiklerinde Hz. Musa, Eriha'nın durumuna bakıp keşif yapmaları için oraya aralarında Yeşu'nun da bulunduğu on iki kişiyi casus olarak göndermişti. Keşife gidip döndükleri zaman on iki casustan on tanesi, Tanrı'nın vaad etmiş olmasına rağmen Eriha'nın alınmasının mümkün olmayacağı zannına kapıldıklarından İsrailoğulları'nı ikna etmek için de gördüklerinin fazlasını söyleyip abartarak anlatmışlar ve halkın kutsal topraklara giriş hususunda tereddüt etmelerine sebep olmuşlardır. Bahsedilen on iki casustan yalnızca ikisi, Efraim kabilesinden Yeşu bin Nun ve Kaleb ben Yefune, Tanrı'ya güvenmelerini ve endişe etmemelerini söylemişler ancak bu İsrailoğulları tarafından inandırıcı bulunmadığından etkili olamamışlardır. Yeşu ve Kaleb, İsrailoğulları'nın Tanrı'ya olan güvenleri ve inançlarının kaybolduğunu görmeleri nedeniyle duydukları acılarını halka gösterip dikkat çekebilmek adına bir matem işareti olarak²⁸⁶ üstlerindeki giysileri yırtmışlardır. Kaynak

Yukarıda zikredilen elçilerin karamsar tavrı ve açıklamaları üzerine İsrailoğulları Tanrı'ya olan inançlarındaki bu sarsılma sebebi iledir ki; kırk yıl boyunca çölde sürgün hayatı yaşayacak ve istisnalarıyla beraber burada bulunan yirmi yaş üstü olanların hiçbiri kutsal toprakların fethini dünya gözüyle göremeyeceklerdir. Zira bahsi geçen nesilden sadece casuslardan halkın önünde Hz. Musa ve Harun'a olumlu

²⁸⁴ Farsi, 2007, s. 439.

²⁸⁵ Farsi, 2007, s. 440.

²⁸⁶ Farsi, 2010, Cilt IV, ss. 259-560.

rapor verip Tanrı'ya güvenmelerini dile getiren Yeşu ve Kaleb sağ kalıp vadedilmiş topraklara girmeleri mümkün olmuştur. Kenan toprakları İsrailoğulları tarafından fethedilirken yalnızca Yeşu ve Kaleb'in sağ olacağı hususu, Tora'nın Sayılar Kitabı 14/38, 26/65 ve 32/12 pasuklarında²⁸⁷ açıkça ifade edilmektedir.

Burada Yahudi temel inancında Tanrı'ya inanıp itaat etmenin ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Şayet Yeşu ve Kaleb ile beraber diğer on casus da keşif sırasında Eriha'nın alınması ile ilgili olumsuz kanaatlerine rağmen Tanrı'ya güvenmeleri gerektiğini telkin etseydi Tanrı onlara Kenan topraklarına girmeleri için kolaylık sağlayacaktı. Ancak casusların bunun aksine halkın Tanrı'ya olan inancını zayıflamalarına sebep olmaları ve İsrailoğulları'nın da Tanrı'ya olan inançlarının sarsılması üzerine Tanrı sinirlenip Yeşu ve Kaleb haricinde orada bulunan yirmi yaş ve üzeri olan hiç kimsenin kutsal topraklara giremeyeceğini²⁸⁸ belirtmiştir. Bahsedilen bu olayın üzerine İsrailoğulları kırk yıl boyunca çölde sürgüne mahkûm olmuşlar ve vadedilmiş toprakların ele geçirildiğini görmekten de mahrum kalmışlardır.

İsrailoğulları Yazer ve Gilad bölgesine geldiklerinde Gad ve Reuven kabilelerinin yirmi yaş altı olanları, zira yirmi yaş üstü olanlar çölde hayatlarını kaybetmişlerdir, burasının hayvanlarını otlatmak için uygun bir yer olduğunu görmüşler, bunun üzerine Musa ve Kohen Elazar'dan Ürdün'ün ötesindeki topraklar yerine bu bölgeyi miras olarak istemişlerdir. Musa, neden Kenan diyarına gitmekten caydıklarını sormuş ve atalarının da o topraklara gitmekten vazgeçip Tanrı'ya isyan ettiklerini, bu sebeple Tanrı'nın sinirlenip Yeşu ile Kaleb dışında yirmi yaş üstü kimsenin Kutsal Topraklara giremeyeceğini söylediğini hatırlatmıştır. Tanrı'nın peşinden gitmeyi bırakıp vadedilmiş topraklara gitmekten vazgeçerlerse, O'nun halkı bir kez daha çöle süreceğini ve tüm bu halkı yakacağını eklemiştir. Gad ve Reuven kabileleri burada hayvanlarını otlatıp çocuklarına şehirler inşa etmek istediklerini ancak fetih süresince İsrailoğulları ile birlikte savaşacaklarını, fetih tamamlanmadan dönmeyeceklerine dair söz vermişlerdir. Onların bu sözleri üzerine Musa, sözlerini

²⁸⁷ Sayılar 14/38 “Ancak Ülkeyi araştırmaya giden bu adamlardan Yeşu bin Nun ve Kaleb ben Yefune hayatta kaldılar.” Sayılar 26/65: “Zira Tanrı onlarla ilgili olarak “Kesinlikle çölde ölecekler” demiş, sonuç olarak Kaleb ben Yefune ve Yeşu bin Nun haricinde onlardan kimse kalmamıştır.” Sayılar 32/12: “Kenizi ailesinden Kaleb ben Yefune ve Yeşu bin Nun bu kararın dışındadır; çünkü Tanrıyı kalp bütünlüğüyle takip ettiler.”

²⁸⁸ Sayılar 32/11-12.

yerine getirirlerse istedikleri Yazer ve Gilad bölgesini kendilerine vereceğini ifade etmiştir.²⁸⁹

Hz. Musa'nın ülkenin paylaşımı için direkt olarak Kohen Gadol Elazar ve Yeşu'ya emir vermesi bu ikisinin mirasın pay edilmesinde etkili olacaklarını göstermektedir. Emre göre kutsal toprakların fethi tamamlandıktan sonra bu iki kabileye verilmesi Tanrı tarafından uygun görülen topraklar teslim edilecektir.

Hz. Musa, Kenan ülkesinin İsrailoğulları arasında nasıl pay edileceği hakkında halka bilgilendirme yapmıştır. Tanrı'nın İsrailoğulları'na olan bu mirası pay edecek kişilerin Kohen Gadol Elazer ve Yeşu bin Nun olduğunu da bizzat söylemiştir.²⁹⁰ Bu sayede mirasın pay edilmesi konusunda İsrailoğulları arasında ikilem çıkmayıp paylaşılacak liderler belirlenmiştir. Bu sayede kutsal toprakların paylaşılması konusu da açıklığa kavuşmuştur.

Tora'nın Çıkış ve Sayılar Kitaplarında Yeşu'nun halefliğine işaret edilirken Tesniye Kitabında buna resmen açıktan hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa, İsrailoğulları'na kendisinin Ürdün Nehri'ni geçemeyeceğini, vadedilmiş toprakların fethi sırasında başlarında bulunamayacağını ve bu süreçte Yeşu'nun halkın lideri konumunda olacağını bildirmiştir.²⁹¹

Tesniye 31/6-8 ve 31/23. pasukta Tanrı Yeşu'ya güçlü ve cesur olmasını, korkmamasını ve vaad ettiği toprakların fethi sırasında Yeşu'nun yanında olup onu bırakmayacağını söylemiştir. Yeşu Kitabı 1/6 pasukta da Tanrı'nın Yeşu'ya tekrar edilmesi dikkat çekicidir. Yeşu'nun cesur olup Tanrı'ya güvenerek emirleri yerine getirdiği takdirde İsrailoğulları'nın asıl lideri olan Tanrı'nın ona yardımcı olacağı vurgulanmaktadır.

Tanrı, Hz. Musa'dan emirlerini buyurup talimatlarını söylemek için Yeşu'yu çağırıp Toplanma Çadırı'na geçmelerini istemiştir.²⁹² Yeşu, toplanma çadırından sorumlu kişiydi ve Hz. Musa çadırdan ayrılrsa dahi Yeşu ayrılmazdı.²⁹³ Burada Tanrı bir kez daha Yeşu'nun güçlü ve cesur olmasını, kendisini terk etmeyeceğini, İsrailoğulları'nı kutsal topraklara Yeşu'nun götüreceğini bildirmiştir. Bununla birlikte Hz. Musa halkına veda konuşması yapıp nasihatler verirken Yeşu da yanındadır. İbn

²⁸⁹ Sayılar 32/16-23, Sayılar 32/29.

²⁹⁰ Sayılar 34/16.

²⁹¹ Tesniye 31/1-3.

²⁹² Tesniye 31/14.

²⁹³ Harman, Cilt XLIV, ss. 43-45.

Ezra'nın görüşüne göre Hz. Musa veda konuşmasını veya Tesniye 31/44. pasukta geçtiği şekliyle “şarkıyı (veda konuşmasını)” söyledikten sonra Yeşu bunu tekrar etmiştir.²⁹⁴ Musa'nın yaşamını sürdürdüğü son gün *şabat*²⁹⁵ günüydü. Şabat, Musa'ya verilen on emirde riayet edilmesi ifade edilen kutsal gündür. Haftanın yedinci günü (cumartesi) olan bu gün dinlenme günü olarak da geçmektedir. Şabat günü iş yapmayıp dinlenme, neşe ve ibadetle geçirilmelidir.

Veda konuşmasının tekrar edilmesi görevini Musa'nın halefi Yeşu'nun yapması kadar doğal bir durum yoktur. Zira Musa'nın hayatının sonuna kadar yaptığı liderlik görevi, onun ölümü üzerine Yeşu'ya verilmiştir.²⁹⁶ Halkın Yeşu'ya itaat etmesini sağlamak için Tanrı'nın buyurmasıyla Musa, ona güvendiğini ifade etmek için ellerini Yeşu'ya dayamıştır. Bu, güveni gösteren sembolik bir olgudur.²⁹⁷ Tüm bunları pekiştirmek için Yeşu'nun yanına *meturgeman* görevlendirmiştir. Meturgeman, dini otoritelerin alçak sesle verdiği dersleri halka kısık sesle yerel dilde aktarmasıdır.²⁹⁸ Bir kimsenin meturgemanı olması o kişinin yüksek bir konumda olduğunu gösterir. Böylece henüz hayattayken Musa, Yeşu'nun halefligi hususunda İsrailoğulları'nı bilgilendirmiştir. Ayrıca farklı görüşler olmakla birlikte bazı âlimler tarafından Musa 120 yaşında vefat ettikten sonra onu Yeşu'nun gömdüğü kabul edilmektedir²⁹⁹ ve onun mezarının tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir.³⁰⁰

İsrailoğulları çöl sürgününde iken Tanrı, onlara man yağdırmaktaydı. Ancak İsrailoğulları bunu yetersiz bulup Mısır'da bile bedava balık, salata, karpuz, pırasa, soğan, sarımsak yediklerini ve onlara kimin et yedireceği konusunda feryat edip ağlamışlardır. Bunun üzerine Hz. Musa Tanrı'ya tüm halka verecek etinin olmadığını, buna rağmen halkın ağlayarak halkın ondan et istediğini söylemiş ve bu yükün kendisine ağır gelerek tek başına taşıyamayacağını söylemiştir. Hz. Musa'nın bu sözlerine karşılık olarak Tanrı, İsrailoğulları'nın ileri gelenleri ile Mısır'da onların

²⁹⁴ Farsi, 2012, s. 766.

²⁹⁵ Yusuf Besalel, “Şabat”, Cilt III, ss. 652-658; Hüseyin Yılmaz, **Dinler Tarihinin 200'ü**, ed. Bülent Akot, Otto Yayınları, Ankara, 2017, ss. 224-225.

²⁹⁶ Talmud, Sota 13b/14-19.

²⁹⁷ Sayılar 27/18-20.

²⁹⁸ Solomon Schechter and Caspar Levias, “Meturgeman”, **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, Cilt VIII, ss. 521-522.

²⁹⁹ Ya'kubî, ss. 73-78.

³⁰⁰ Tesniye 34/6.

ustabaşları olarak görev yapan yetmiş kişiyi toplayıp Buluşma Çadırına getirmesini ve Hz. Musa'nın da bu kişilerle birlikte orada hazır bulunmasını istemiştir.³⁰¹

Tanrı, Hz. Musa'nın tek başına bu yükü taşıyamayacağına yönelik yakınmasına karşılık olarak Hz. Musa'nın üzerinden *Ruah Akodeş*'i³⁰² arttırıp ondan Buluşma Çadırına getirmesini istediği yetmiş kişiye de yayacağını söylemiştir. Böylece Hz. Musa'nın bu yükü tek başına taşımak zorunda olmayacağını söylemiştir. Ayrıca Hz. Musa'nın halka şunları iletmesini istemiştir: Tanrı, "Mısır'da halimiz iyiydi, bize kim et yedirecek?" diye ağlayıp söylenmelerini duydu ve onlara tam bir ay boyunca burunlarından gelene kadar ve onlar için tiksindirici hale gelene kadar et verecek.³⁰³ Çünkü halk Tanrı'nın sözüne karşı geldi ve onun huzurunda Mısır'dan niye çıktıklarına dair ağladılar.³⁰⁴

Tanrı, Buluşma Çadırında bir bulutun içerisinde inerek Hz. Musa ile konuşmuş ve Hz. Musa'nın üzerindeki Kutsal ruhtan alıp ileri gelen yetmiş kişinin üzerine yerleştirmiştir. Hz. Musa bu kişileri on İsrail kabilesinden altışar kişi seçerek bir kura düzenlemiştir. Bu kurada boş kâğıt çeken iki kişi dışarda kalacak ve yetmiş kişi belirlenmiş olacaktır. Kuraya katılacak yetmiş iki kişiden ikisi olan Eldad ve Medad, bu kuranın onurunu hak etmediklerini söyleyip mütevazı davranış göstermişlerdir. Bunun üzerine Tanrı onların bu alçakgönüllülüklerini mükâfatlandırmış ve onları kuraya girmeden *Sanhedrin* üyesi yapmıştır.³⁰⁵ Tanrı tarafından yerleştirilen bu kutsal ruh üzerlerine çöker çökmez bahsi geçen kişiler peygamberlik ettiler daha açık bir ifade ile halka bildircin eti verilmesi konusunda kehanette bulundular ancak bu devam etmedi. Yalnızca Eldad ve Medad'ın peygamberliği devam etmiştir.³⁰⁶

Hz. Musa'nın büyük oğlu Gereşon³⁰⁷, Eldad ve Medad'ın peygamberliğinin devam ettiğini Hz. Musa'ya gelip anlatması üzerine Yeşu, Hz. Musa'ya onları hapsedmesini söylemiştir.³⁰⁸ Çünkü ona göre Hz. Musa'nın huzurunda kehanet

³⁰¹ Sayılar 11/1-15.

³⁰² *Ruah Akodeş*: Kutsal ruh, Ruhul Kudüs, Tanrısal ilham manalarına gelmektedir.

³⁰³ Tanrı herkese tam bir ay boyunca et vermemiştir. İşledikleri günaha göre bu süre değişiklik göstermiştir. Bkz. Farsi, 2010, Cilt IV, ss. 208-209.

³⁰⁴ Sayılar 11/16-20.

³⁰⁵ Sayılar 11/24-26.

³⁰⁶ Talmud, *Sanhedrin* 17a/1-10.

³⁰⁷ Farsi, 2010, Cilt IV, s. 215.

³⁰⁸ Sayılar 11/27-28.

gösterilmesi uygun değildir.³⁰⁹ Yeşu'nun bu olayda destekleyici ve önemli bir rol oynadığı görülmektedir.³¹⁰

Tora'nın Yeşu hakkındaki anlatımlarına baktığımız zaman Tanrı'nın Kenan topraklarını fethederken İsrailoğulları'nın başında Yeşu'nun olacağına dair işaretler verdiğini ve halkı buna hazırladığını görmekteyiz. Henüz Hz. Musa hayatta iken Yeşu komutanlık yapmış, Tanrı'nın emirlerine bizzat muhatap olmuştur. Bu da onun Hz. Musa'nın halefi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Mısır esaretinden İsrailoğulları'nı kurtarıp Tanrı'nın vaad ettiği topraklara doğru yola çıkartan, Yahudilikteki en büyük peygamber olan Hz. Musa'nın halefi olma şerefine onun Kohen Gadol olan kardeşi Harun bile nail olamamışken Yeşu layık olmuştur. Bu da Yeşu'nun ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunu bize göstermektedir.

³⁰⁹ Sanhedrin 17a/14.

³¹⁰ Glatt-Gilad, "Joshua", ss. 406-407.

SONUÇ

Yeşu, Hz. Musa'nın halefi olarak kırk yıl süren çöl sürgününün sonlarında onun vefatından sonra İsrailoğulları'nın başına geçen hem askeri hem dini liderdir. İsrailoğulları, inanışlarının temel emellerinden biri olan vadedilmiş topraklara Yeşu önderliğinde girmiştir. Tanrı'nın vadettiği Kenan topraklarını fethetmesi bakımından fatih peygamber olarak anılan Yeşu Yahudi, Hıristiyan ve İslam kültüründe önemli bir konuma sahiptir. Kutsal toprakları fetheden bir peygamber ve lider oluşu Yeşu'yu diğer Yahudi peygamberlerinden ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir.

Gençlik yıllarından itibaren Musa'nın yanından ayrılmayan Yeşu, onun en sadık öğrencisidir. Aynı zamanda güçlü bir komutan olan Yeşu, tarih sahnesine ilk olarak Musa döneminde kendisinin komutanlık yaptığı Amalekler ile savaşta çıkmıştır. Bu savaşın sonunda Amalekler tamamen yenilgiye uğratılamaması üzerine Tanrı, Yeşu'ya Amalekleri yok edeceğini söylemiştir. Bahse söz konusu olan bu savaşta Yeşu'nun liderlik yapması ve sonunda da Tanrı'nın Amalekleri tarih sahnesinden sileceğini söylemesi bazı Yahudi din adamları tarafından vadedilmiş toprakları Yeşu'nun fethedeceğine dair bir işaret olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Yeşu'yu ilk olarak bir savaşta komutanlık yaparken görmemiz onun lider peygamber kişiliğinin ön planda olduğunu bize göstermektedir.

Yeşu, hayatı boyunca Musa'nın yanında olmuş, onun söylediklerini layıkıyla yerine getirmeye çabalamıştır. Sina Dağı'na çıkarken, Toplanma Çadırı'nda ve Musa'nın çöl sürgünü boyunca gittiği yerlere Yeşu da onunla beraber gitmiş, onun yanından ayrılmamıştır. Bununla beraber Yeşu, Musa'nın kutsal topraklara keşif için gönderdiği on iki casustan biridir. Bu on iki casustan yalnızca Yeşu ve arkadaşı Kaleb, Tanrı'ya inanılması ve güvenilmesi gerektiğini vurgulamış İsrailoğulları'nın ye'se kapılmasını engellemeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardır. Bunun sonucunda Tanrı, Yeşu ve Kaleb dışında yirmi yaş üzeri kimsenin kutsal topraklara giremeyip kırk yıl çölde dolaşıp orada vefat edeceklerini söylemiştir. Yeşu, Hz. Musa'nın sağlığında Tanrı'ya bağlılığı, ona itaati ve sadakatiyle tanınan bir liderdir. Muhtemelen ona atfedilen bu özellikler onun Hz. Musa'nın halefi olmasında etkilidir.

Yeşu, Hıristiyan geleneğinde de önemli bir kişiliktir. Yeni ahitte Yeşu toplam dört yerde geçmektedir. Onun isminin Musa tarafından Hoşea'dan Yeşu olarak

değiştirilmesi, İsrailoğulları'nı toplu olarak sünnet etmesi ve kutsal topraklarda fethettiği şehirleri yakarak yok etmesi konuları ön plana çıkmaktadır. Yeşu'nun fethettiği şehirlerde hiçbir canlı bırakmayıp yok etmesi ve en son o şehri yakması, soykırım niteliğinde bir savaş olduğu tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bunun bir soykırım olduğunu düşünenler olduğu gibi, Tanrı'ya itaat etmeyenlerin ortadan kaldırılıp yerine Tanrı'ya itaat, sevgi ve iyiliğin oraya yerleştirileceğini savunanlar da olmuştur. Buna göre Tanrı, Yeşu'ya fethedilen şehirleri imha etmesi emrini vermesinin temel sebebi, o şehirdekilerin günahlarından dolayı olduğu söylenmiştir.

Hıristiyan geleneğinde Yeşu'yu önemli kılan temel özelliği onun isminin Musa tarafından değiştirilmesi ve böylece Yeşu (Joshua) isminin İsa (Jesus) ismi ile benzerlik göstermesidir. Kilise babaları, Musa'nın Hoşea ismini Yeşu ile değiştirmesinin tesadüf olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre bu durum gelecekteki İsa figürüne işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. İsim benzerliği ile birlikte Yeşu'nun İsrailoğulları'nı toplu olarak sünnet etmesi de İsa'nın Ruhun kılıcıyla halkını sünnet edeceği noktasında da bu iki kişilik arasında bağlantı kurulmuştur. Tıpkı İsa'nın halkına liderlik yapacağı gibi Yeşu'nun da İsrailoğulları'na liderlik yapması lider olmaları bakımından da bağlantı kurulmuştur. Kısaca Hıristiyan geleneğinde Yeşu, İsa'nın geçmişte yaşamış bir peygamber tipolojisi olarak görülmüştür.

Yeşu, İslam kültüründe Yuşa olarak anılmakta olup önemli bir kişiliktir. Peygamberler tarihine ait eserlerde Yuşa peygamber olarak bilinen kişinin Yeşu olabileceğine dair yorum ve açıklamalar mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de onun ismi açık olarak zikredilmez. Ancak müfessirlerin çoğuna göre Kehf suresinde Musa – Hızır kıssasında bahsedilen Musa'nın yanında yer alan genç delikanlının Yeşu/Yuşa olduğuna dair görüşlere de rastlanmaktadır. Bu yorumda Yeşu'nun Kutsal kitapta Musa döneminde yaşayan ve onun halefi Yeşu şeklindeki Yahudi anlayışının etkin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kur'an'da Musa'ya arkadaşlık eden kişinin isminden söz edilmemektedir. Ancak müfessirlerin çoğu ve Buhari, Ahmed b. Hanbel gibi bazı hadis kaynaklarında Musa'nın yanındaki hizmetkârının Yuşa olduğu şeklinde düşünülmektedir. Bahsi geçen kıssada Musa'nın yanında yer alan gencin Yuşa olduğu kanaatine vardık. Zira Yuşa hayatı boyunca Musa'nın yanından ve hizmetinden ayrılmamıştır, onun sadık yardımcısı olması bu kanaate varmamızda önemli yer

tutmaktadır. Ayrıca müfessirlere göre Maide suresinde bahsedilen Musa'nın kutsal topraklara keşif için gönderdiği on iki casustan olumlu rapor veren ve Allah'a güvenmelerini söyleyen iki kişinin Yuşa ve Kaleb'dir.

İslam kaynaklarına göre Musa'nın en sadık öğrencisi olan Yuşa, ömrünü Tanrı'ya ve onun öğretilerine adanmıştır. O itaat, sadakat, liderlik, komutanlık ve peygamberlik vasıflarını bir arada bulunduran bir kişiliktir. Yuşa İsrailoğulları'nın komutanlığını ve peygamberliğini yapmış, Kenan Diyarı'nın ele geçirilmesinde onların liderliğini yapmış önemli bir peygamberdir. Gösterdiği mucizeler bazı İslami kaynaklarda yer bulmuştur. Bu mucilerin içinde sayılan Ürdün Nehri'ni ikiye yarması, Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye yarması mucizesi ile benzerlik göstermektedir. Dikkat çeken mucizelerinden bir başkası da fetih sırasında güneş ile ayın sabit kalması, güneşin savaş sonuna kadar batmamasıdır. Ancak kanaatimizce mucizelerden daha çok Yuşa'nın karakteri ön planda tutulmalıdır. Yuşa peygamberin değerini ortaya koyan mucizelerinden ziyade örnek nitelikteki yaşamıdır. Birçok defa isyan etmiş olan İsrailoğulları'na Tanrıya güvenmeleri ve itaat etmeleri hususunda telkinde bulunmuştur. Böylece onların Tanrıya sebat etmelerini sağlamıştır. İsrailoğulları'nın en temel emellerinden biri olan vadedilmiş topraklara kavuşmalarında onlara liderlik yapmıştır. Tüm bunların da mucizeden daha değerli olduğunu düşünmekteyiz.

Yeşu, vefat etmeden önce İsrailoğulları'nı toplayarak onlara bundan sonraki yaşamlarında dikkat etmeleri gereken noktaları söylemiş, vasiyetler etmiştir. Burada Yeşu, halka veda konuşması yapmış ve Tanrı'nın yolundan ayrılmamalarını öğütlemiştir. Bu olay Hz. Muhammed'in veda hutbesini ve Hz. Musa halkına veda niteliğinde nasihatlar içeren yaptığı bir konuşmasını akla getirmektedir. Hz. Musa, Yuşa ve Muhammed'in vefat etmeden önce halklarına yaptıkları nasihat ile telkinlerden meydana gelen veda konuşmalarının benzerliğini ilgi çekici bulduk.

Adını kitabın ana kahramanından alan Yeşu Kitabı ise, Yeşu'nun İsrailoğulları'nın başına geçtiği ve kutsal toprakların fethedilip pay edilmesi sürecinde yaşanan olayları detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu kitabın yazarının kim olduğu konusunda Yeşu'nun kendisinin yazdığı ve başka bir kişi tarafından yazıldığı şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Bununla birlikte Yeşu Kitabı'nın, kendinden önceki beş kitap yani Tora'nın devamı mı yoksa kendinden sonra gelen beş kitabın başlangıcı mı olduğu konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Biz araştırmamız neticesinde onun ilk

beş kitabın yani Tora'nın devamı olarak kabul edilmesini daha muhtemel olduğu sonucuna ulaştığ. Çünkü Yeşu Kitabı içerik olarak Tora'nın devamı gibidir. Tora'nın ıkış Kitabından itibaren anlatılan İsrailoğulları'nın vadedilmiş topraklara kavuşma emelleri doğrultusunda Mısır esaretinden ıkışları, çöldeki sürgün hayatı ve sonunda Ürdün Nehrinin kıyısına gelmeleri anlatılmaktadır. Buradaki olay örgüsünün devamı olarak bu topraklara giriş ve oranın İsrailoğulları arasında bölüştürölmesi Yeşu Kitabında anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. “Yahudilik”, **Dinler Tarihi El Kitabı**, Ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, ss. 56-126.

Adam, Baki. **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Seba Yayınları, Ankara, 1997.

Adam, Baki. “Yahudilik”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ed. Şinasi Gündüz, Ankara, 2016.

Aharoni, Yohanan ve S. David Sperling. “Joshua”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, ABD, 2007, Cilt 11.

Ahmed B. Hanbel. **Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt 5.

Ahmet Cevdet Paşa. **Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1966.

Akıncı, Ahmet Cemil. **Kâbe’ye Doğru Büyük Kıyas-ı Enbiya “Hazreti Yuşa”**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1971.

Alalu, Suzan, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo ve Sara Yanarocak. **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Asa, Ester. **Pirke Avot**, Gözlem Yayıncılık, Eylül, 2004.

Arık, Emin. **Hz. Yuşa Aleyhisselam Yuşa Tepesi, Camii ve Türbesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2011.

Ateş, Süleyman. **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998, Cilt V.

Başaran, İsmail. **Yahudilikte Sözlü Geleneğin Bir Parçası Olarak Agada'nın Bir Değerlendirmesi**, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, Nisan 2020, ss. 373-388.

Besalel, Yusuf. **Yahudi Ansiklopedisi**, Gözlem Yayınları, I-II. Ciltler, İstanbul, 2001.

Besalel, Yusuf. **Yahudi Ansiklopedisi**, Gözlem Yayınları, III. Cilt, İstanbul, 2002.

Besalel, Yusuf. **Yahudi Tarihi**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2003.

Bostan, İdris. "Akdeniz", **DİA**, İstanbul, 1989, Cilt II, ss. 231-234.

Bozkurt, Nebi. "Çadır", **DİA**, İstanbul, 1993, Cilt VIII, ss. 158-162.

Bright, John. "The Book Of Joshua", **Interpreter's Bible**, Abingdon yayınevi, New York, 1953, Cilt II, ss. 541-549.

Buhari. **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt 5.

Challaye, Felicen. **Dinler Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul. Cıralı, Osman. **Dinler ve İnançlar Terminolojisi**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001.

Çelebi, İlyas. "Hızır", **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt XVII, ss. 406-409.

Çınar, Aynur. "Yahudiliğin Ata Yakup ve Şeriat Algısı Işığında Medineli Müslümanlar ve Yahudiler Arasındaki Nesih Tartışması", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt 22, Sayı 43, 2017, ss. 89-121.

Çınar, Aynur. **Yahudi ve İslam Kutsal Literatüründe Hz. Yakup ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, İzmir, 2014.

Danielou. Jean. **From Shadows to Reality**, Burns & Oates, London, 1960.

Mehmet Dikmen ve Bünyamin Ateş. **Peygamberler Tarihi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1981.

Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir. **Kıyasu'l-Enbiya**, thk. Mustafa Abdülvahid, Matbaatu Daru't-Te'lif, Kahire, 1968, Cilt II.

Eliade, Mircea. **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mystreri'larına**, Kabalcı yayınları, çev. Ali Berkday, İstanbul, 2000.

Eliade, Mircea. **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.

Eliade, Mircea ve Joan P. Couliano. **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

El-Karadâvî, Yusuf. **Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs**, Nida Yayınları, İstanbul, 2018.

Erul, Bünyamin. **Kudüs ve Aksa**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019. Eşmeli, İsmet. "İnanç ve İbadetlere Etkisi Bağlamında Yahudi Sürgünü", **PAUİFD**, Cilt 8, sayı 2, Denizli, 2021, ss. 1046-1061.

Ez-Zemahşeri, Ebu'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi. **El-Keşşaf**, Çev. Muhammed Coşkun ve diğerleri, Ed. Murat Sülün, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018, Cilt IV.

Fahrudin Er-Razi. **Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb**, Ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, Huzur Yayınevi, Ankara, 1993, Cilt XV.

Farsi, Moşe. **Tora ve Aftara: Bamidbar**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2010, Cilt IV.

Farsi, Moşe. **Tora ve Aftara: Bereşit**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul, 2010, Cilt I.

Farsi, Moşe. **Tora ve Aftara: Devarim**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem yayıncılık, İstanbul 2012, Cilt V.

Farsi, Moşe. **Tora Ve Aftara: Şemot**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2007, Cilt II.

Farsi, Moşe. **Yeoşua**, Ed. Yitshak Haleva, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2015.

Firestone, Reuven. **Yahudiliği Anlamak İbrahim'in Çocukları**, Çev. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Firth, David G. **Yeşu'nun Mesajı**, Çev. Jilda Clark, Haberci Yayınları, İstanbul, 2019.

Friedman, Richard Elliott. **Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?**, Çev. Muhammet Tarakçı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004.

Gaon, Sa'adya. **Tefsiru't-Tevrat Bi'l-Arabiyye Tevrat (Tora) Tefsiri**, Çev. Nuh Arslantaş, İstanbul, 2018.

Ginzberg, Louis. **The Legend Of The Jews**, Bibliobazaar Yayınları, Amerika, 1912, Cilt IV.

Glatt-Gilad, David. "Joshua", **The Oxford Dictionary of the Jewish Religion**, İkinci Baskı, New York, 2011, ss. 406-407.

Güç, Ahmet ve Süleyman Sayar. "Yahudilik ve İslam'da Beyt-i Makdis (Mescid-i Aksa)", Kudüs; **Din-Toplum-Siyaset**, Ed. Ahmet Türkan, Küresel Araştırma ve Düşünce Merkezi Yayınları, İstanbul, 2020.

Gündüz, Şinasi. **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Gürkan, Salime Leyla. “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı Ve İsrâiloğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, 2005.

Gürkan, Salime Leyla. **Yahudilik**, İsam Yayınları, İstanbul, 2012.

Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”, **DİA**, İstanbul, 2013, Cilt XLIII, ss. 187-197.

Halevy, Elimelech Epstein. “Joshua in the Aggadah”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, ABD, 2007, Cilt 11.

Harman, Ömer Faruk. “Musa”, **DİA**, Ankara, 2020, Cilt XXXI, ss. 207-213.

Harman, Ömer Faruk. “Yuşa”, **DİA**, İstanbul, 2013, Cilt XLIV, ss. 43-45.

Hasanoğlu, Eldar. “Yahudilik”, **Dinler Tarihi I-II**, Ed. Mustafa Alıcı ve Süleyman TURAN, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Hilmi, Ömer Faruk. **Hazreti Yuşa Aleyhisselam**, Osmanlı Yayınları, Şanlıurfa, 2002.

Hirsch, Emil G. and Bernhard Pick. “Joshua”, **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, Cilt VII, ss. 281-284.

Hirschberg, Haim Z’ew. “Joshua in Islam”, **Encyclopaedia Judaica**, Ed. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, Thomson Gale yayınevi, Cilt XI, ABD, 2007.

Hooke, Samuel Henry. **Ortadoğu Mitolojisi**, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca’fer Ya’kubî. **Tarih-i Ya’kubî**, Şirketü’l-A’lemi, Beyrut, 2010, Cilt I.

İbnü’l Esir. **El Kâmil Fi’t-Tarih - İslam Tarihi**, Çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989, Cilt I.

Karaman, Hayrettin ve diğlerleri. **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

Karaman, Hayrettin ve diğlerleri. **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, Cilt III.

Karaman, Lutfullah. "Filistin", **DİA**, İstanbul, 1996, Cilt XIII, ss. 89-103.

Kırca, Celal. "Mecmau'l-Bahreyn", **DİA**, Ankara, 2003, Cilt XXVIII, s. 256.

Kızıloğlu, Sedat. "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt II, Sayı 1, Ocak 2012, ss. 35-64.

Köksal, Asım. **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, Cilt II.

Kurt, Ali Osman. **Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğın Yeniden Yapılandırılması**, Ankara, 2006.

KUTSAL KİTAP, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2016.

Küçük, Abdurrahman. "Arz-ı Mev'ud", **DİA**, İstanbul, 1991, Cilt III, 442-444.

Küçük, Abdurrahman ve diğlerleri. **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.

Martyr, Justin. **Dialogue with Trypho**, The Macmillan Company, New York, 1930.

Meral, Yasin. "Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 55:2 (2014), ss.129-150.

Meral, Yasin. **Sâmirî'nin Buzağısı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.

Mendenhall, Gheorghe. **Antik İsrail'in İnancı ve Tarihi Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Giriş**, Çev. Mia Pelin Özdoğru, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.

Mukatil B. Süleyman, **Tefsir-i Kebir**, Çev. Beşir Eryarsoy, thk. Abdullah Mahmud Şehhate, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, Cilt II.

Johnson, Paul. **Yahudi Tarihi**, Pozitif Yayınları, Yer ve Tarih Yok.

Ounsworth, Richard. **Joshua Typology in the New Testament**, Yer ve Tarih Yok.
Örs, Hayrullah. **Musa ve Yahudilik**, İstanbul, 1966.

Özalkan, Seda. **Siyonizm Karşısı Yahudiler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Parry, Aaron. **Talmud Nedir?**, Çev. Esterya Seval Vali, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2000.

Schaff, Philip. **An Answer to the Jews in Latin Christianity: Its Founder, Tertullian**, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, ABD, 2006, Volume III.

Schechter, Solomon and Caspar Levias. "Meturgeman", **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, Funk & Wagnalls Company, New York, 1901, Cilt VIII, ss. 521-522.

Seyfeli, Canan ve Hüseyin Akdemir. "Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Topraklar Fikri: İsrail Karşıtlığı", **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, sayı 2, Aralık 2020, ss. 240-262.

Shahak, Israel. **Yahudi Tarihi Yahudi Dini**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Sinanoğlu, Mustafa. “Nübüvvet”, **DİA**, İstanbul, 2007, Cilt XXXIII, ss. 286-291.

Şahin, Haşim, “Yahya Efendi Beşiktaşlı”, **DİA**, İstanbul, 2013, Cilt XLIII, ss. 243-244.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. **Tarihi Taberi Tercemesi**, Can Yayınları, Konya, Cilt I.

Tan, Serhat Ahmet. **Dev Dağı Yuşa Tepesi'nin Büyük Sırrı 2012**, Şira Yayınları, İstanbul, 2011.

Topçu, Mümin. “Hz. Yuşa'nın Destanî Hikâyesindeki Vücut Sembolleri Üzerine Düşünceler”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2022, ss. 1956-1966.

Toprak, Mehmet Sait. **Talmud ve Hadis Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012.

Uludağ, Süleyman. “Hızır: Tasavvuf ve Halk İnancı”, **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt XVII, ss. 409-411.

Ülken, Hilmi Ziya. **Yahudi Meselesi**, Üniversite Yayınları, İstanbul, 1944.

White, Ellen G. **Geçmişten Sonsuzluğa**, Türkiye Adventist Kilisesi Yayınları, 1.cilt, İstanbul, 1999.

Whitters, Mark. “Israel and Judah”, **Encyclopedia Of World History**, Ed. Marsha E. Ackermann ve Michael J. Schroeder ve Janice J. Terry ve Jiu-Hwa Lo Upshur ve Mark F. Whitters, Facts On File Yayınevi, New York, 2008, Cilt I, ss. 215-216.

Yalçın, Ali. **Hazreti Yuşa**, Yayınevi yeri ve tarihi yok.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”, **DİA**, İstanbul, 2007, Cilt XXXIV, ss. 257-262.

Yazır, Elmalılı Hamdi. **Hak Dini Kur’an Dili**, Zehraveyn Yayınevi, İstanbul, 1992, Cilt V.

Yeşu; Güçlü ve Yürekli bir önderin öyküsü, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1992.

Yılmaz, Hüseyin. **Dinler Tarihinin 200’ü**, Ed. Bülent Akot, Otto Yayınları, Ankara, 2017.

Yararlanılan İnternet Siteleri

Ayşe Bursalı, **İsrail’deki 12,000 Yıllık Köy Toplayıcılıktan Tarıma Geçiş Belgeliyor**, (23/02/2016), <https://arkeofili.com/israildeki-12000-yillik-koy-toplayiciliktan-tarima-gecisi-belgeliyor/>, (03/10/2022).

Davidsschrock, **Reading Joshua with the Early Church: Ten Quotes from the Patristics**, (11/09/2019), https://davidschrock.com/2019/09/11/reading-joshua-with-the-early-church-ten-quotes-from-the-patristics/#_edn8, (03/10/2022).

Sefaria, **A Living Library of Torah**, <https://www.sefaria.org/texts>, (03/10/2022).

Sözlük, **text**, <https://www.etymonline.com/search?q=joshua>, (03/10/2022).

Yusuf Besalel, **Yahudi dini öğeleri ile sarmalanmış bir kent: Yerusalayim**, (10/07/2019), <https://www.salom.com.tr/haber/111191/yahudi-dini-ogeleri-ile-sarmalanmis-bir-kent-yerusalayim>, (03/10/2022).